

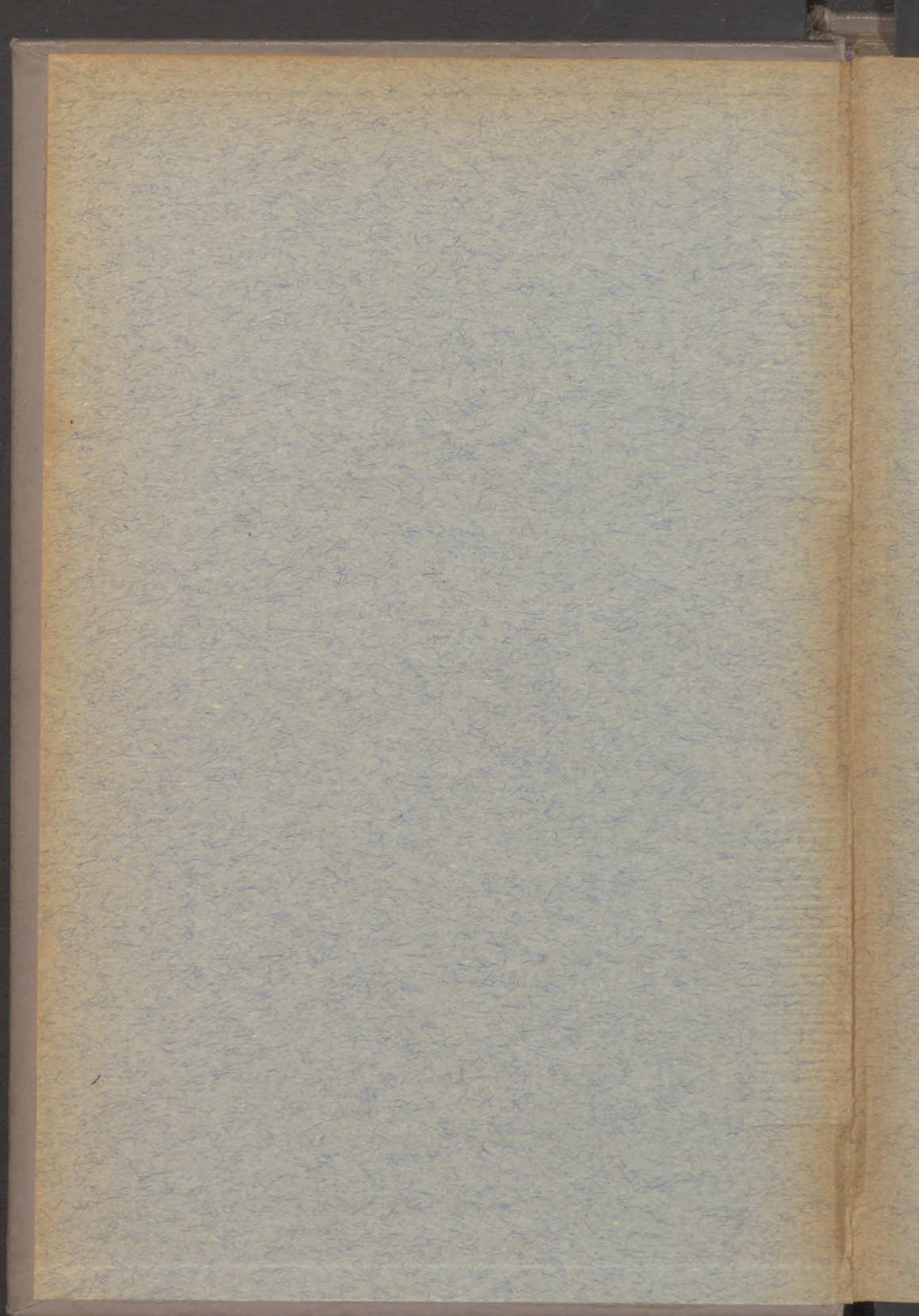
62.840

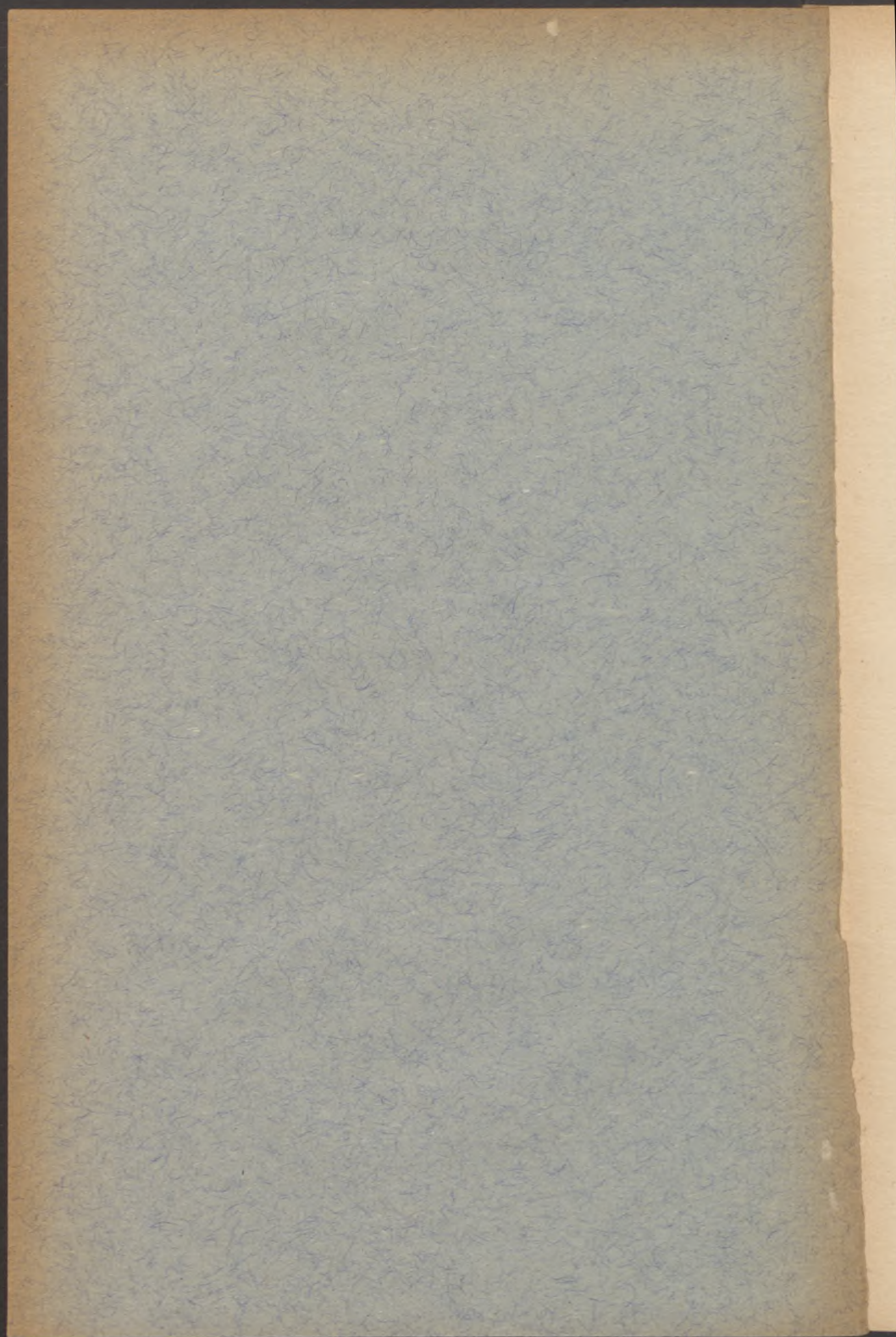
DANIELNÉ LENGYEL LAURA

RÁKÓCZI FEJEDELEM
A NAPKIRÁLY UDVARÁBAN

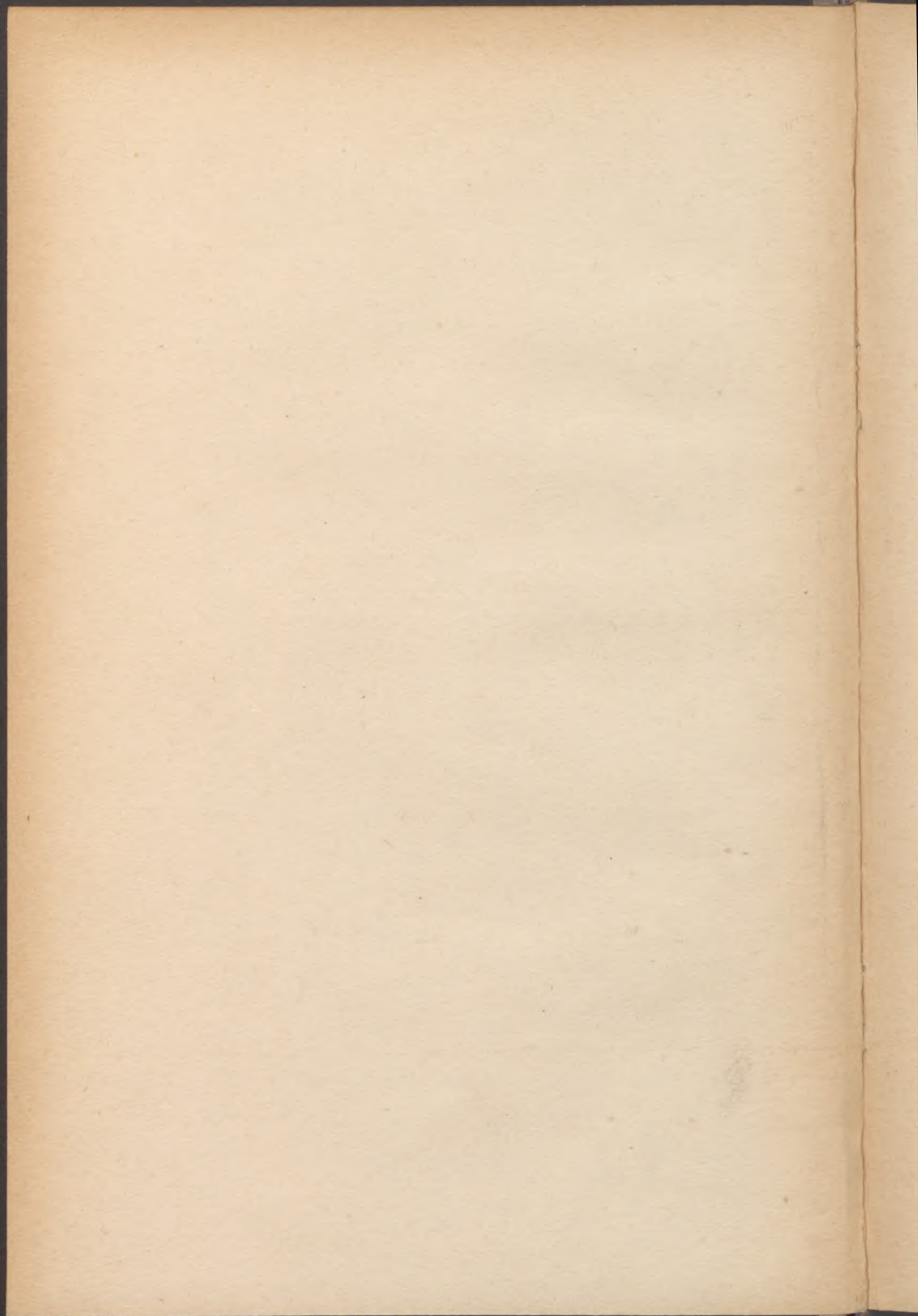

AZ ATHENAEUM
KIADÁSA

RÁKÓCZI FEJEDELEM
A NAPKIRÁLY UDVARÁBAN

DÁNIELNÉ LENGYEL LAURA

RÁKÓCZI FEJEDELEM
A NAPKIRÁLY
UDVARÁBAN

FÁY DEZSŐ NÉGY RAJZÁVAL

BUDAPEST
AZ ATHENAEUM IRODALMI ÉS NYOMDAI R.-T.
KIADÁSA

62840

P. a. hung.

~~5185~~

MR. N. MUZEUM KÖNYVTÁRA
I. Nyomt. Növendéknapló
192 g év. 49 sz.

13011. — Budapest, az Athenaeum r.-t. könyvnyomdája.

ELSŐ FEJEZET.

A királyi lever.

Az áprilisi kora délelőtti nap csak nehezen tört át a nehéz selyemfüggönyökön. A királyi hálószoza előtt levő teremben sok főúr, pap, katonatiszt és néhány az udvarhoz, főként a király morganatikus hitvesének, Maintenon asszonynak szűkebb köréhez tartozó hölgy ült, állt, halkán beszélgetett. Az 1713. évet írjuk és a napkirálynak, XIV. Lajosnak versaillesi udvarában vagyunk. Annak a napkirálynak, kinek udvarában csak suttogni lehetett. Hiszen emlékezetes, mit mondott 60 évvel később Richelieu marsall, a szerencsétlen véget ért XVI. Lajosnak: *»Sire, XIV. Lajos udvarában suttogtak, XV. Lajos környezetében beszélgettek, Felségednél pedig már kiabálnak az emberek.«*

Tehát még csak suttogtak... A fiatal Broglie herceg mondotta halkán a szép Laval grófnénak.

— Ma nagyon sokáig tart a lever.

A grófnő mosolygott:

— Dehogy is, már régen készen vannak. A király ő felségét az utóbbi időben nagyon untatják a felkeléssel és öltözködéssel járó ceremóniák.

— A király ő felsége most már kissé fáradt, — fejezte be a mondatot a herceg.

A fiatal grófnő hirtelen figyelmeztetőleg emelte

föl vékony, karcsú, az elefántcsont nemes színéhez hasonlatos mutatóujját.

— De kedves herceg... Az uralkodóknak nincs koruk és éppen Ön ne tudná ezt, ki gyermekkorra óta az udvarnál él.

A herceg felállt, mélyen meghajolt és hálásan megcsókolta a csodálatos szép kezét, melynek formájáról és színéről abban az időben poéták énekeltek.

— Mindenesetre asszonyom, a megjegyzés éppen olyan elmés, mint amilyen igaz. Az uralkodóknak nincsen koruk. Ám, mégis úgy vélem, Madame de Maintenon nagyon helyesen cselekedett, mikor a királyi felkelés, a lever ceremóniáját megrövidítette az udvarmesterrel. A királyt, ha nem is fárasztotta, de mindenesetre nagyon untatta az utóbbi időben, hogy annyi ember tolong ágya körül s más főúr adja oda ingét, másik köntösét s újra más kalpagját s így tovább. Néha húszan-harmincan szorongtak a királyi felkelésnél, a lever-szertartáson. És mindenki boldogtalan, aki be nem juthat. A hőségtől és a sok illatszertől néha tűrhetetlen a levegő. Ő felsége szédülésről panaszodik és Madame de Maintenon pár szót váltva a király főorvosával, Monsieur Fagonnal, tiszteletreméltó bátorsággal meghatározza, hogy a király felkelésénél és öltözködésénél, a lever-en, tíz embernél több nem jelenhet meg. A szerencsés kiválasztottak sorrendjét a főudvarmester úr, Villeroi herceg határozza meg.

— Remélem, hogy Ön már sorra került?

A grófnő hangjában őszinte aggodalom és várakozás csengett. Két éve özvegy volt és mindenki tudta, hogy Broglie herceg felesége lesz, mihelyt a

herceg a testőrparancsnokságot megkapja. A királyi lever-n, a felség reggeli öltözködésénél sokáig meg nem jelenhetni, kegyvesztést jelentett. S a francia főúr, ha még olyan ősi történelmi nevet viselt is, mint Broglie herceg, nem vehette semmibe, ha száműzték a szertartásról, mely a francia király reggeli felöltözködését körülvette.

A fiatal herceg sietett megnyugtatóni a szép szöke grófnőt.

— Villeroi herceg megígérte, hogy a jövő héten okvetlenül sorra kerülök.

Laval grófnő mosolyogva, megelégedetten bólintott. Aztán, egypár pillanatnyi szünet után megkérdezte:

— Kiket fogad ma, a lever után ő felsége?

— Úgy tudom, ma mindnyájan el leszünk bocsátva, a király csak az özvegy orleánsi hercegnét fogadja. Fülöp herceg édesanyját, ki egy külföldi, keletről jött hercegi rokonát ajánlja be ő felsége kegyeibe, azonfelül ma fog tisztelegni az új jegyespár, Conti herceg és menyasszonya, Adeleid-Charlotte Bourbon hercegnő a király előtt.

Megállt egy pillanatig, majd nevetve folytatta:

— Természetesen a fiatal párt nem az orleánsi hercegnő vezeti be, hiszen ő fensége teljes erejével ellenezte a frigyet.

A grófnő elgondolkozva nézett maga elé, aztán így szólt:

— Bámulatos, hogy a király ő felsége mennyire kedveli az özvegy orleánsi hercegnőt. Pedig Liselotte hercegasszony német származású és a király ösztönszerű idegenkedéssel fordul el mindentől, ami germán eredetű. Liselotte hercegnő azonban kivétel.

Mióta Hessenből idejött, neki van a legnagyobb tekintélye az udvarnál, a király előtt, Maintenon asszonyról nem beszélve, csakis ennek a német származású nő szavának van súlya és értéke.

— Az ám, — folytatta nevetve Broglie herceg — és az a csodálatos, hogy Liselotte hercegasszony semmiképen sem alkalmazkodik az udvari etikethez. Mindenkinek megmondja a magáét, — a királynak is. Sőt ami ennél sokkal több, ő felsége morganatikus hitvese, Maintenon asszony is meghallja tőle az igazságot. És mégis szeretik mind a ketten. A király legalább egyszer egy héten felkeresi és Madame de Maintenon, gyóntatóján kívül, egyedül az özvegy orléánsi hercegnő tanácsát hallgatja meg. Vajjon kit hoz ma a király elé? Irígylem azt az illetőt, ha ő hozza, akkor nyert ügye van.

— Valami száműzött herceg, fejedelem vagy trónkövetelő, aki egyben szabadságvezér is volt hazájában. Onnét, a messze keletről jön, — mondta most Desforges báró, a beszélgetőkhöz lépve. — Az inkognitóban levő fejedelmeket megillető szertartások között fogadják. Külön lépcsőn vezetik fel. A lépcső felső fokán Villeroi herceg, a főudvarmester várja. Innét az ablakból éppen oda lehet látni, legalább végignézhetjük a bevonulást, mikor a messze keletről jött trónkövetelő bemegy a királyhoz.

— Messze keletről is jön trónkövetelő? — szólt Laval grófnő és szórakozottan játszott legyezőjével. — Hát nem elég már itt egy tronpretendens, II. Jakabnak, az elűzött angol királynak a fia, aki Szent György lovagnak hívatja magát?

— Szent György lovag kissé rendesebb és takarékosabb életet is élhetne, — nevetett Desforges báró. —

Nagy és dús életjáradéka mellett, melyet ő felsége a francia király nagylelkűségéből élvez, már vagy háromszor kellett kiváltani nemzetközi kalandorok, kártyások, szélhámosok és uzsorások karmai közül. Úgy látszik hihetetlen költekezéssel és dorbézolással vigasztalja magát a Stuart-ház bukása miatt és nem bírja józanul nézni, hogy az Orániai-ház foglalta el őseinek trónját. Kártyázik, kockázik, iszik, dorbézol és hozzá még Szent György lovagnak hivatja magát. Ilyen az angol trónkövetelő. Vajjon miféle szerzet lesz az, akivel a távoli, barbár kelet ajándékozza meg udvarunkat?

Desforges báró kérdésére már nem jöhetett felelet, mert odakint tisztelgést vezényeltek. A főrangú társaság gyorsan az ablakhoz lépett, melyen keresztül arra a különlépcsőre lehetett látni, ahol az inkognitóban utazó fejedelmeket szokták a francia királyhoz felvezetni. Ott, a teljesen szeparált lépcsőház nagyajtajának mindkét szárnya kinyílt és hallatszott a főajtónálló jelentése:

— Ő fensége az orléánsi hercegnő és ő főméltósága Sárosy Ferenc gróf.

A főrangú társaság izgatott érdeklődéssel várt, a következő pillanatban már látták, hogy a különlépcső folyosóján feltűnik a hercegasszony és Sárosy gróf alakja.

MÁSODIK FEJEZET.

Liselotte hercegasszony.

Liselotte hercegné ez időben 60 éves, szép, pirosarcú, fehérhajú asszony volt. A német hercegasszony bátor szókimondásán kívül, arról volt híres, hogy

nem követte az akkori divat parancsoló szavát, nem festette arcát.

Szép, magas, sudár termetét nem görnyesztették meg sem az évek, sem a sok gond és bánat. A hajdani hesseni hercegleány nagyon szerette férjét, de soha sem érezte magát otthon Franciaországban. Fájdalmas, epédő honvágygal gondolt vissza német hazájára. A nagy hegyek, a szelíd, végtelenbe vesző puszták, beláthatatlan távlata, a tiszta, éles hegyi levegő, a német kis udvarok kedves, patriarkális élete, ez mindörökké elveszett számára, amint férjét, az orleánsi herceget követve, francia földre tette lábát. A hesseni hercegnő okos asszony volt, haszontalan epekedéssel és hiábavaló búbánattal nem rontotta meg sem a saját maga, sem a férje életét. Amíg a herceg élt, tűrhetően érezte magát. Nagyon szerette az urát és becsületes német hűséggel ragaszkodott hozzá. Versaillesba csak hivatalos fogadásokra ment, mikor erre a magas rangjával járó tisztsége kényszerítette. XIV. Lajos családjában ugyanis rettenetesen aratott a halál keze. A király fia, a dauphin és unokája, Bourgogne hercege, gyors egymásutánban követték egymást a sírba. Trónjának és koronájának örököse, most egy vézna, sápadt, beteges, kis hároméves fiú volt. Ha ez a beteges, kis fiú meghal, akkor a meghalt orleánsi herceg és Liselotte hesseni hercegnő fia, Fülöp orleánsi herceg, a francia trón örököse.

Liselotte hercegasszony mikor özvegységre jutott, még jobban visszavonult párizsi palotájába. Fiát, Fülöp herceget nagyon szerette, de sohasem titkolta el, hogy nincs megelégedve a herceg életmódjával. Fülöp, orleánsi herceg, korának egyik

legtehetségesebb, legelméesebb embere volt. Akik közelálltak hozzá, azok jószívű és nagylelkű embernek mondták, külseje egy daliáé, modora rokon-szenves és barátságot ébresztő. Nagyúri és mégis barátságos, méltóságos és mégis bizalmat keltő. A természet ennyi adományával bármelyik halandó boldog lehetett volna, de Fülöp herceg is úgy járt, mint a mesebeli királykisasszony, kinek keresztelő-jére minden tündért meghívtak, csak egyetlen egyet felejtettek ki a meghívandók sorából.

A tündérek aztán elárasztották kis kereszt-lányukat minden jóval, minden áldással, ami hatal-mukban volt. Adtak neki szépséget, okosságot, egészséget, vagyont, az utolsó pillanatban azonban megjelent a szeszélyes, gonosz, bosszúálló tündér és minden áldást átokká változtatott. A kis király-kisasszony szépsége hivalgássá, okossága feltűnési vágygá, egészséges ereje kevélységre, gazdagsága szívtelenségre változott és boldogtalanná lett és boldogtalanná tette környezetét egész életére.

Szakasztott így történt ez a fiatal Orleánsi Fülöppel is. A természet dús adományait mind átokká változtatta határtalan élvezetvágya, melyet sem a vallás, sem az erkölcsi törvények, sem édes-anyja erényes, tiszta életének példája, nem bírták fékezni. Az orleánsi herceg léha, mulató, néha botrányba fúló élete, közmegbotránkozás tárgya volt XIV. Lajos korában is. Abban a korban, melyben az erkölcsi törvények korlátait sohasem tartották túl-ságosan nagy tiszteletben.

Ez volt a mély, nagy bánat, mely keservesen gyötörte a német származású, puritán erkölcsű her-cegasszony lelkét. Csak az utóbbi időben talált némi-

nemű vigasztalást, hogy pár héttel ezelőtt Párizsba érkezett a messze-messze keletről, unokahúgának, Sarolta hesseni hercegnőnek férje, akit fiaként fogadott és gyermekeként szeretett. Az a csodálatosan nemes, bámulatosan szép, előkelő arcú férfi, ki vele együtt lépett be a terembe, kit az ajtónálló Sárosy gróf néven jelentett be.

Az özvegy orleánsi hercegnének, a prezuntív trónörökös anyjának, különösen kiváltságos pozíciója volt az udvarnál, nemcsak állása, rangja miatt, hanem, mert a napkirály, XIV. Lajos különös tisztelettel, becsüléssel és szeretettel vette körül. XIV. Lajos öregségére teljesen visszavonult mindenkitől. Emberfeletti gőgje, melyet túlzott udvariaságba burkolt, nagy és ledönthetetlen válaszfalat emelt közte és alattvalói között. A sok csapás, mely érte, — elvesztvén trónjának közvetlen örökösét, fiát és unokáját, — még merevebbé, keményebbé és hozzáférhetetlenebbé tette. Két ember, illetve két asszony tudott reá hatni valamiképen, a többi halandót, még családja tagjait is, mind hűvös távolságban tartotta magától.

Az egyik asszony Madame de Maintenon volt, Scarron író özvegye, ki mint nevelő nő került be a királyi udvarhoz. Az elmés, okos, kiválóan művelt D'Aubigny Franciska, a királyné halála után, nem-sokára a király törvényes, morganatikus házassággal szentesített felesége lett. Madame de Maintenon nem viselt koronát, de hatalma, befolyása sokkal nagyobb volt bármelyik asszonynál.

A másik nő, ki XIV. Lajos lelkéhez közel bírt férni, a német Liselotte volt, az orleánsi herceg

özvegye, a prezumtív trónörökös anyja, Liselotte csak a nagy fogadásoknál jelent meg a versaillesi termekben, de XIV. Lajos, bár egész életében utálta és gyűlölte Párizst, a Liselotte hercegnő kedvéért gyakran bement a székvárosba és mi sem okozott neki olyan gyönyörűséget, mint ha az öreg, hófehér hajú német hercegnő őszinte, egyenes, keresetlen beszédét és elmés, okos, kedves társalgását hallgathatta.

Maintenon asszony is felette kedvelte a hercegnőt, amin nem kell csodálkozni, mert sokan azt állították, hogy Liselotte pártfogása nélkül Scarron író özvegye, a hajdani nevelőnő, sohasem lehetett volna a francia király morganatikus felesége.

Annyi bizonyos, hogy ez a házasság sok gondot okozott a királynak. Egész életében megszokta, hogy mindig saját akarata és tetszése szerint cselekedjék. De most valahogy túlfent vakmerőnek ítélte ezt a házassági tervet. Egy felette kétes hírű, nyomorék író özvegye, a király és Montespan asszony gyermekeinek nevelőnője, akármilyen kiváló szellemi tulajdonokkal rendelkezik is, lehet-e a francia királynak akárcsak morganatikus hitvese is? Mit fog szólni ehhez az udvar, a főpapság, Franciaország és Európa? Gondterhelten, levert lélekkel ült Liselotte szalonjában, mikor a német hercegasszony hirtelen, mintha csak a király ki nem mondott gondolatára felelne, megszólalt:

— Miért ne tehetné a király is azt, amit legutolsó alattvalójának is joga van megtenni? Miért ne vallhatná magáénak Isten és az emberek színe előtt azt az asszonyt, aki szívének, lelkének kedves?

A király fölvetette fejét, egy pillanatig meghök-

kenve nézett a hercegnőre, aztán elmosolyodott és szinte derülten mondta:

— Köszönöm a jótanácsot, Liselotte, és sohasem felejttem el, hogy életem egyik legnehezebb órájában mellettem állt.

Az esküvő pár hét múlva megtörtént és nemcsak a király, de a hajdani nevelőnőből lett francia királyi hitves sem felejtette el, hogy mikor a király elhatározásának mérlege erősen ingadozott, Liselotte hercegnő a mérleg jobbik serpenyőjébe dobta szavát.

Az orléánsi herceg özvegyének óriási befolyása volt az udvarnál, talán éppen azért, mert nagyon ritkán érvényesítette befolyását. Nem igen szeretett pártfogolni, kérni senkiért, éppen azért most közfigyelem vette körül az élte delén levő daliát, ki Liselotte hercegnővel együtt lépett be a folyosóra. Az egybegyűlt urak és hölgyek egyhangúlag konstatálták, hogy nem láttak még délcegebb, nemesebb tartású, előkelőbb megjelenésű, szebb férfit a francia udvarnál.

Az öreg hercegasszony és a fiatal dalia végigmentek a folyosón. Még egy aranyozott ajtó, itt, a hálószoza mellett lévő kabinetben, szokta a király felkelés után reggelijét elkölteni. Az ajtónálló itt még egyszer kiáltotta:

— Ő fensége az orléánsi hercegnő és ő főméltósága Sárosy Ferenc gróf.

Az ajtó becsapódott mögöttük, ott voltak a király előtt, ki az asztal előtt állt, jobbjával egy aranyozott karosszékre támaszkodva. A hercegasszony mélyen meghajolt, majd fölemelte fejét s a mögötte álló férfira mutatott:

— Sire, kegyes engedelmével Sarolta húgom

férje-ura, Sárosy gróf óhajtja Felséged kegyes jóindulatát és vendégszeretetét megköszönni.

A király előre lépett, mosolyogva bólintott. Aztán kezét nyújtotta vendége, II. Rákóczi Ferenc felé. II. Rákóczi Ferenc, ki Sárosy gróf név alatt jött a leverte kuruc forradalom után Párizsba, néma meghajlással szorította meg a napkirály felé nyújtott jobbját.

HARMADIK FEJEZET.

Sárosy gróf.

A király leült s nyomban helyet mutatott a hercegasszonynak és a Sárosy néven bemutatott Rákóczi Ferencnek.

XIV. Lajos arca öregségében talán még impozánsabb és királyibb volt, mint valaha. Emberfeletti gögjét és azt, hogy minden halandót távol tudott magától tartani, anyjától, XIII. Lajos feleségétől, Ausztriai Annától örökölte. Hogy sógornője, az öreg Liselotte hercegnő a maga természetes kedvességével és közvetlenségével közel tudott hozzá férközni, az valóságos csoda volt, melynek megfejtését sokáig sikertelenül találgatták. Pedig a titok megfejtése olyan egyszerű.

Elizabeth-Charlotte, hesseni hercegisasszony nagyon fiatalon került Franciaországba, mint Fülöp, orléansi herceg felesége. A szép Elizabeth-Charlotte-nak Liselotte volt a becéző neve, így nevezték az udvarnál, így írta alá ő német rokonaihoz írt leveleit, melyek később legfontosabb és legjellemzőbb dokumentumai lettek XIV. Lajos korának. Liselotte-nak elmésségén, kedvességén, őszinteségén, bátor-

ságán kívül, még volt egy nagy erőssége a király előtt. A hercegasszonynak nem voltak politikai céljai, tervei, személyes kívánságai, családi ambíciói, barátaiért való törtetései. Liselotte egyedül, magában, magának élt, megőrizve büszke függetlenségét, becsületes őszinteségét, nyílt és egyszerű közvetlenségét. Az annyi tettetést, hízélgést, hazugságot látott királyra, üdítő forrásként hatott a hercegasszony társasága.

Ragyogó fekete szemét, melynek fénye és tüze csodálatosan ifjú maradt, a király most barátságos jóakarattal emelte sógornőjére. Aztán az elkomolyodott szempár az idegen vendég felé fordult s figyelmesen, áthatóan nézte azt a csodálatosan szép férfiarcot, melynek nemessége, finomsága, előkelősége, az első pillanatban megkapta a király figyelmét.

XIV. Lajos most látta először Rákóczi Ferencet. Azt a Rákóczit, akinek már a nagyapjával mint egyenrangú, szuverén féllal tárgyalt és kötött szövetséget a francia udvar. A király átható tekintete úgy nézte az idegen férfi arcát, mintha lelkében akarna olvasni. Vajjon megfelel-e a lélek a csodálatosan szép, érdekes, megkapó és rokonszenves külsőnek? Elgondolkozott. Mióta a magyar szabadságharcot leverték és a császár megkötötte a békét Károlyi Sándorral, mindenki tudta, hogy a bujdosó fejedelem ide jön, titkos szövetségesének, XIV. Lajosnak udvarába. Milyen lesz itt majd a sorsa? Ez tisztán és kizárólag attól függ, hogy milyen hatást tesz személye a királyra és hogy merrefelé orientálódik Torcy gróf, a király külügyminiszterének politikája?

XIV. Lajos egy pillanatnyi tünődés után megszólította vendégét.

— Örvendek, kedves gróf, hogy fenséges látogatásával udvarunkat megtisztelte.

A vendég meghajtotta fejét, az öreg orléánsi hercegné pedig elégedetten bólintott. A király inkognitó nevén szólította meg vendégét, egyben azonban megadta neki az erdélyi fejedelemnek és római birodalmi hercegnek kijáró fenséges címet.

— Én pedig, — mondotta Rákóczi, — hálás szívvel köszönöm Felséged határtalan nagylelkűségét, hogy országában íme védelmet és oltalmat találtunk. Nem a magam nevében köszönöm, ennek nem is volna nagy jelentősége Felséged előtt, és előtttem sem. Köszönöm, hogy magas, hatalmas és nagylelkű védelmét kiterjesztette hűséges hiveimre, kik itt vannak velem együtt a francia földön és legfőképen köszönöm, hogy királyi védelmébe, oltalmába veszi a letiprott Magyarország és a szabadságától megfosztott Erdély sorsát és jövődjét.

A király bólintott.

— Mindezt a külügyek vezetőjével fogja megbeszélni, kedves gróf, Torcy gróf bizonyára sietni fog, hogy kihallgatást kérjen Fenségedtől. A miniszter már tudja, hogy teljes jóakaratom az Öné és az ügyé, melyet fenséges személye képvisel. Elég-e ez a jóakarát ahhoz, hogy az Ön hazájának sorsán változtasson? Azt nem tudom, nem tudhatom. Ön, kedves grófom, uralkodói vérből származik és öröklés útján vérben kell lennie a tudatnak, hogy mi, akik országok sorsát, népek jövődjét tartjuk kezünkben, milyen kevésbé vagyunk urai érzelmeinknek, elhatározásainknak, szándékainknak. Amit most mondhatok, csak ennyi: nincs szívesebben látott vendégem Önnél. Minden kastélyomban lakosztály van

Fenséged számára és remélem, minden alkalommal élni fog ezzel a vendégszeretettel, melyet a legmelegebb baráti jóindulat ajánl fel Önnek, családjának és kíséretének.

A vendég mélyen meghajolt. Erős, forró, színes szavak lebegtek ajkán, egy szerencsétlen leigázott népről, mely szorongva várja a szabadulási lehetőséget, hogy saját életfeltételei mellett boldogulhasson, mehessen előre, szolgálja a célt, melyet kivétel nélkül minden népnek, nemzetnek kitűzött az Úr, hogy kifejtthesse fajának minden erejét, virtusait, kulturális és erkölcsi képességeit; a nagy egyetemes sorsát; az emberiség előrehaladását szolgálva vele.

De egy pillantás a király hideg, olimpusi istenekéhez hasonlatos, majesztétikus arcára, visszafojtotta lelkébe a szót. Rákóczi Ferencről még halálos ellenségei, a bécsi udvar hivei is elismerték, hogy úribb modorú, tapintatosabb férfi nem volt nála. Nem volna-e tapintatlanság most tovább erőlködnie, mikor XIV. Lajos a külügyminiszteréhez, Torcy grófhhoz utasította? Meg kell várnia a tanácskozás eredményét.

A királyi kegyesség azonban még tovább ragyogott.

— És kedves hűgunk, Sarolta hercegné, nem jön Ön után Párizsba? — kérdezte barátságosan Rákóczit.

— Feleségem gyöngélkedik és édesapjának, a hesseni hercegnek udvarában maradt, — felelte Rákóczi és mintha egy pillanatra nehéz, sötét felhő futott volna át homlokán.

— Nos, reméljük, hogy csak rövid ideig, — mondotta a király, — reméljük, hogy minél előbb idejön

férje-ura után Franciaországba. Addig is szíves és meleg üdvözetünket küldjük kedves, szeretett Sarolta húgunknak.

A vendégnek érezni kellett, hogy milyen kitüntető kegyet gyakorol a francia király, mikor hűgának nevezi Saroltát, ki tulajdonképen csak a király sógorasszonyának, a hesseni Elizabeth-Charlottenak volt vérszerinti rokona. De Lajos ma különösen kegyes és barátságos óhajtott lenni a vendég, főként pedig sógornője, a népszerű, kedvelt, német Madame Liselotte iránt.

Az öreg hercegnő most megszólalt:

— Talán nem terhelem túlfent Felséged figyelmét, ha megmondom, hogy Felséged királyi kegygel kitüntetett vendége, a nemes Sárosy gróf, nemcsak Sarolta húgom miatt áll közel a szívemhez. Mi vérszerint is rokonok vagyunk. Sárosy gróf egyik anyai őse, Báthory István, feleségül vette nagyapám testvérhűgát, Adeleide hesseni hercegnőt. A Báthoryak szuverén fejedelmek voltak és ősnéném teljesen egyenrangú házasságot kötött, mint ahogy egyenrangú, fejedelmi vérek között szokásos házasság kötött a Sárosy gróf inkognitójában nálunk levő II. Rákóczi Ferenc erdélyi fejedelem és római birodalmi herceg és Sarolta húgom között is. Mivel, hogy a Rákóczi-család egyenrangúnak van elfogadva Európa bármelyik uralkodó családjánál s így szuverén házakból való hercegnő, jogainak csorbítása nélkül lehet egy Rákóczi felesége.

Az öreg hercegnő mosolyogva, kedves, asszonyi bájjal, közvetlenséggel beszélt, ám minden szavának súlya, éle és fontossága volt. Pár rövid mondatban a legügyesebb diplomata sem szegezhetne volna le

erősebben, biztosabban és határozottabban Rákóczi Ferenc, a bujdosó erdélyi fejedelem közjogi helyzetét, méltóságát és rangját. Rákócziét, ki a kuruc háború leverése után, Sárosy gróf néven kért oltalmat, védelmet és segítséget hatalmas szövetségesétől, a napkirálytól.

XIV. Lajos pedig minden tekintetben átérezte és szemmeláthatólag méltányolta sógornője álláspontját. Barátságos mosollyal bólintott a herceg-asszony felé, majd Rákóczihoz fordult.

— Mi minden tekintetben és teljes vonatkozásban méltányoljuk kedves rokonunk, az orléansi herceg özvegyének szavait. És minden tekintetben és teljes vonatkozásban méltányoljuk kedves vendégünk, az erdélyi fejedelem tapintatát, hogy magas rangjától eltekintve, az egyszerű Sárosy gróf néven jelentkezett udvarunkban. A gróf bizonyára jól tudja, hogy ő ideig-óráig letehetette rangját és inkognitóban rejtőzött, mi soha, soha sem, egy pillanatra sem felejtkezünk meg róla, hogy kivel állunk szemben, kit látunk vendégül és kinek óhajtunk minden erőnkből és tehetségünkben segítségre lenni? Sárosy gróf tapintata megkönnyíti nekünk, hogy II. Rákóczi Ferenc érdekében dolgozhassunk.

Rákóczi feje most még mélyebben meghajolt, majd fölegyenesedve, XIV. Lajos ragyogó szemébe nézett.

— A letiprott, tönkretett Magyarország és a kifosztott, meggyalázott Erdély érdekében, Felséges Uram. Az én szerény személyem inkognitóban, vagy fejedelmi koronában, csak egy eszme jelképe; csak egy érzés hordozója, csak egy gondolat letéteményese

A francia király még mindig nagyon figyelmesen és kitüntető udvariassággal hallgatta vendégét, de szemmeláthatólag nem volt kíváncsi arra, hogy a Sárosy gróf néven nála levő erdélyi fejedelem milyen eszme jelképe; micsoda érzés hordozója és miféle gondolat letéteményese?

Az okos és jószágos Liselotte asszonyi tapintattal megérezte, hogy rossz ösvényre hajtott a kocsis, innét gyorsan, merészen vissza kell rántani, különben nagy baj lehet.

Ő már több ízben beszélgetett bizalmasan Rákóczival és nagyol jól megértette a fejedelem utolsó szavait. De milyen nagy szerencsétlenség lenne, ha a király is megértené!... Európa legabszolútabb monarchájának, ki a vele ellenkező oligarchákat és parlamenteket pozdorjaként törte össze, ki a parlamentek leghatalmasabbikát, a párizsit, kezében lovagló ostorát suhogtatva, pillantásával kergette szét, ki tudta és aki ki merte mondani a legrettenetesebb, legvakmerőbb mondatot: »*az állam én vagyok!*« — a magyarok szabadságáról, Erdély önállóságáról, a Rákóczi-ház és név tradíciójáról beszélni!? Liselotte aggódalmasan nézett Rákóczira, kit okos s főként tapintatos embernek ismert... Ennyire nem látná a helyzetet és nem látná, hogy kinek beszél s kivel áll szemben?

Liselotte nagyon okos és jószágos nő volt, szerette, becsülte, tisztelte rokonát. Bámulta jellemét, rokonszenvet érzett nagyúri, finom modora, szeretetet nemes szíve, nagy lelke, részvétet tragikus sorsa iránt, de most, ebben a pillanatban éppen olyan kevésbé értette meg Rákóczit, mint a velük szemben ülő XIV. Lajos. Mit is tudhatott a hesseni herceg-

kisasszonyból lett francia hercegasszony abból, ami most Rákóczi lelkét elfogta, lesujtotta, fölemelte. Évszázados átörökölt tradíciókról, vérbe és idegekbe átment érzésekről, egy születési perctől fogva beoltott hivatástudásról?... És hogy mindezek a dolgok megrabolták őt a szükséges óvatosságtól, diplomáciai körültekintéstől, helyzetbelátástól s olyan szavakat mondattak vele, melyeket a király — s ez a legszerencsésebb eset — éppen úgy nem ért, nem fog fel és nem méltányol, mintha kínai nyelven beszélne előtte vendége.

És a jóságos Liselottenek gondja volt rá, hogy gyorsan más vágányra vigye a kocsit. Most egyszerre bátran és merészen támadni kezdett. Így volt az mindig, ha a derék öregasszony egyik-másik barátjáért harcba ment. Olyan barátjáért, akivel úgy gondolta, méltatlanság történt.

— Sire, Rochefoucauld herceg esedezik Fenség előtt, hogy megjelenhessen egyik lever-n, amelyről már egy fél éve ki van tiltva.

A király kissé összehúzta szemöldökét.

— Csodálkozom Rochefoucauld herceg kérelmén. Vagy talán Ön nem értette őt meg jól Madame? Miért akarna a herceg előttem megjelenni? Amint hallottam, a multkori meudoni vadászaton furcsa kijelentést tett. Azt mondotta: a király is éppen olyan nemes ember, mint mi, csakhogy éppen az első közöttünk.

— Nos, ha így van, — mondotta bátran Liselotte, — annál jobb. A francia nemesembereknek igazán meg kell egymást érteniök.

A király elmosolyodott és az öreg hercegnő még bátrabb lett.

— Rochefoucauld nekem igazi jóbarátom. De én nem vagyok vak a barátom hibáival, gyöngéivel szemben. Mi tűrés-tagadás, Rochefoucauld Franciaország leggőgösebb embere. Szerénységre kell tanítani. És ki taníthatná erre meg sikeresebben, mint Franciaország királya?

XIV. Lajos hangosan nevetett. A versaillesi terem falai szinte bámulva hallották ezt a furcsa hangot. XIV. Lajost utolsó éveiben már mosolyogni is ritkán látták, most szívből jövő kacagás esendült fel ajkán. Derült és szíves hangon fordult most Rákóczihoz:

— Jövő héten Meudonban vadászat lesz. Remélem, már akkor elmondhatja nekem, hogy használt-e valamit az én pártfogásom a külügyek vezetőjénél, Torcy grófnál? A Rochefoucauld-ügy, — fordult most a hercegnő felé, — a főudvarmesterre tartozik, próbálja meg Madame az öreg Villeroi herceget jobb kedvre hangolni Rochefoucauld iránt. Ha teljes buzgalommal lát hozzá, bizonyára sikerülni fog.

Nagyon kegyesen, kitüntető figyelemmel és kegyességgel el voltak bocsátva. Az előteremben álltak, mikor hallották a kamarás hangját: Conti herceg és Adeleid-Charlotte hercegnő ő fensége.

Nyomban kitárult az ajtó és egy fiatal katonatiszt, meg egy feltűnően finom szépségű ifjú hölgy léptek be. Csak antik kámeákon, régi metszeteken láthat az ember ilyen megragadó, felejthetetlen arcot, mint amilyen Conti herceg menyasszonya, Adeleid-Charlotte, a francia udvar legszebb hölgyéé volt. A fiatal pár mély meghajlással üdvözölte Liselotte hercegasszonyt, ki mosolyogva bólintott, mint ahogy kedves, meghítt ismerősöket köszönt az ember.

A fiatal, karsú hercegleány most fölemelte fejét és tekintete az idegen daliára tévedt. Conti herceg menyasszonyának arca pirosabb lett egy árnyalattal. Rákóczi szeme pedig egy pillanatig leírhatatlan bámulattal, csodálkozással, majdnem rémülettel meredt a csodálatosan szép arcra, aztán a nagy aranyozott ajtó becsukódott a fiatal pár mögött és Liselotte hercegnő, Rákóczival együtt bent ült a kocsiban. Az öreg hercegasszony most Rákóczihoz fordult:

— Kedves öcsém, Ön úgy nézett erre a csodálatos szépségű Charlotte-Adeleidra, mintha a Meduza fejét látná maga előtt.

— Az is csodálatosan szép volt, — és Rákóczi mosolyogni próbált, de kínosan, keservesen sikerült a próba. — A mitológia legalább úgy mondja, hogy Meduza csodaszép volt.

— Igaz, de ha már a mitológiánál tartunk, Conti herceg ifjú menyasszonya nem gabalyodott háborúba Pallas Athenevel és a haragos istenasszony kegyetlen dühében nem változtatta át hirhedt kígyókká hajfürteit, mitől ijedt meg olyan nagyon, öcsém?

Rákóczi habozott egy pillanatig, aztán lassú, vontatott hangon beszélt.

— A fiatal hercegasszony nagyon emlékeztetett valakire, akire nem szabad többé gondolnom s akire nem is akarok többé gondolni. Látása felidézte azt a multat, mely felett örökre becsapódott a kriptaajtó.

Elhallgatott és kinézett a kocsi ablakán. Az öreg hercegnő megértette, hogy valami súlyos, nagy sebet érintett, nem faggatta hát tovább, hanem másról kezdett beszélni.

— Kedves öcsém, ez a királyi kihallgatás hát

megvolt. Nem szeretném, ha akár túlzott optimizmussal, akár kishitűséggel ítelné meg a helyzetet.

A nemesszabású, szép, előkelő férfiarcon egy kis, keserű, gúnyos mosoly futott át. A gyönyörűen metszett, vérpiros ajak lefelé görbült, mintha valami undorító, csömörletes ételbe harapott volna.

— Optimizmus? Vérmes remények? Ettől ne féltessen kedves, jó néném. Ne felejtse el, hogy nyolc évig tartó háborúból jövök. Hogy volt alkalmam megismerni a főurat, a nemest, a parasztot, a maga mivoltában s a férfiúi becsületet, az asszonyi hűséget, az alattvalói ragaszkodást, kendőzetlenül, szemtől-szembe. Láttam hősokeket árulókká válni pénzért, földért, címért, rangért vagy néha csak egypár hízelgő szóért. És láttam esendő, gyarló lelkeket hőssé, vértanúvá magasztosulni, hazájukért, hitükért, fejedelmükért, vagy néha csak egy eszméért, egy gondolatért, mely lelküket eltöltötte. Aki átélte mindazt, amit én Bécs-Újhelytől a versaillesi audienciáig elviseltem, azt nem kell féltetni, hogy túlon túl napsugarasnak látja a helyzetet.

Liselotte gyöngéden Rákóczi karjára tette kezét.

— De túlsötéten sem szabad nézni a dolgokat, ez megint végzetes hiba. A helyzet az, hogy a király jóakarattal van Önnel szemben.

— A király jóakarata? — és Rákóczi furcsa mosollyal megrázta fejét. — Van itt jó- vagy rosszakarata? Szeret-e valakit, gyűlöl-e valakit ez a király?

A hercegnő bámulva nézett Rákóczira.

— Kedves öcsém, Sarolta húgom azt írta nekem, hogy Önnek egyetlen fogyatékosága a gyarló és tökéletlen emberismeret. Hogy külső benyomások

félrevezetik és saját nagy lelke és nemes szíve után értékelve mindenkit, rengeteget kell csalódnia. De aki pár pillanat alatt annyit bírt látni!... Én, aki évtizedek óta élek a király környezetében, én sem jellemezhetném jobban. Lajos nem jó és nem rossz, mert valahogy felül és kívül áll a dolgokon. Képtelen a részvételre, mert képtelen arra, hogy embertársait önmagához hasonló, önmagával egyenlő lényeknek tekintse. Ez a földi világ két izolált részre oszlik előtte: *Ő és a többi emberek*. És ez a két rész soha, semmi körülmények között sem keveredhetik egymással. Rochefoucauld herceget talán most maga elé fogja bocsátani, mert valahogy sikerültnek tartotta tréfás mondásomat. Ám szívében soha sem fog megbocsátani a hercegnek. Ez az érem egyik oldala.

— Másrészről pedig, — folytatta a hercegnő — Lajos nem rossz ember. Szívéből undorodik mindenféle kegyetlenségtől, könyörtelenségtől, embertelenségtől. Igaz, hogy az emberek nem igen jelentenek többet előtte, mint az élettelen tárgyak. De végre is az értelmes ember — és a király a legfényesebb, legragyogóbb intellektusok közül való, — lehet-e rossz, vagy kegyetlen az asztalához, vagy az ágyához? Vegyük csak a dolgokat a maguk valóságában. Lajos szimpátiával fogadta Önt és míg Franciaország érdekében nem ütközik, mindent meg fog tenni Önért és a magyar ügyért. Most az a fontos, hogy míg ez a kedvező konstelláció folyik, szorgalmazza a dolgot. Jó volna, ha Sarolta is minél hamarabb idejönne. Nyílt és nagy házat kell tartani; hol a magyar ügy pártívei megfordulhassanak és találkozhassanak.

— Sarolta beteg, — mondta Rákóczi és elborult arccal nézett ki a kocs ablakán. Nem akarta, hogy

az élesszemű, okos, öreg hercegasszony most arcába nézzen. Feldúlt családi élete, ifjú felesége, gyermekei, kiktől olyan messze, talán örökre elszakadt, jelentek meg lelki szemei előtt... Éles, kegyetlen gyötrellem hasogatta lelkét és nem akarta, hogy ennek bárki is tanúja legyen. Az öreg hercegné azonban gyöngéden vállára tette kezét és olyan bizalmasan szólt hozzá, mint közeli rokonhoz szoktak.

— Valami harag vagy visszavonás van közted és Sarolta között? — kérdezte halkan.

Rákóczi még mindig kibámult a kocsi ablakán és így, elfordított fejjel felelt:

— Sarolta nem tudja megbocsátani nekem, hogy fiaink, József és György, Bécsben maradtak, a császári udvar kezében. Neki az a véleménye, hogy minden békét el kellett volna fogadnom, még a Pálffy—Károlyi féle békét is, mert ezen az áron fiainkat és birtokomat visszakaphattuk volna.

— És te, édes fiam? — Liselotte egyszerre tegezni kezdte a bujdosó fejedelmet és hangja olyan volt, mint egy gyöngéd édesanyáé.

— Fenség! — és Rákóczi lelkéből kitört az izzó, vad keserűség, — Fenség, hát itt állnék most földönfutóként, XIV. Lajos udvarában, hazátlanul, mindenből kifosztva, családomtól, gyermekeimtől, véreimtől elszakítva, ha keresztény lelkiismerettel és hazafias érzéssel, rangom, nevem és becsületem megaláztatása nélkül aláírhattam volna azt a békeokmányt?...

Liselotte hercegnő sóhajtott:

— Édes fiam, néha úgy van ám, hogy más a férfiak igazsága, és megint más az asszonyoké. Az Úr-isten ítélkezzen közöttük. Egy ilyen magamfajta

öregasszonynak, nem az ítélkezés, hanem a kibékítés a dolga. Mert látod, édes fiam, te keresztény lelkiismeretedről, magyar hazádról, fejedelmi rangodról, meg férfiúi becsületedről beszélsz előttem. Sarolta húgom viszont, ha megkérdezném, csak férjéről, gyermekeiről, meg feldúlt családi boldogságáról szólna. Azt hiszed, az ő fájdalma nem olyan mélységes, az ő panasza nem olyan jogos, az ő gyásza nem olyan sötét, mint a tied? Más a férfi nézőpontja és megint más az asszonyé. Ám a természet rendelte így ezt fiam, mivelhogy az ő céljaira nézve úgy volt kívánatos, hogy az asszonynak minden nagy és szép eszménél fontosabb legyen az otthona és a családja.

— Kedves néném, az én anyámat Zrínyi Ilonának hívták, aki családját, otthonát, vagyonát és végül gyermekeit áldozta fel a hazájáért.

— Ezt elmondtad nekem, édes fiam és én tisztelettel hajlok meg a hős asszony emléke előtt. De monddad csak, kedves öcsém, sok Zrínyi Ilonáról beszél a ti történelmetek? Sarolta húgom nem Zrínyi Ilona, az egyszer bizonyos, de attól eltekintve még igen jó és derék feleség lehet.

Rákóczi nem felelt s az öreg hercegnő jóságosan folytatta:

— Mindenkinek viselni kell a keresztjét, fiam. Azt hiszed, talán nekem könnyű életem volt? Ma, Istenem, ma már az öreg Liselotte vagyok és mikor az ember napról-napra közelebb látja azt a kikerülhetetlen végső megoldást, hát kibékül mindennel és úgy veszi a dolgokat, ahogy vannak. De volt idő, mikor nagyon fájt, hogy távol hazámtól, elvesztve azt a férfit, akit lelkem egész erejével szerettem, idegen nép, faj, erkölcsök, szokások között kell élnem.

Fájt, hogy a fiam, a vérem, gondolkozásmódban, erkölcsben, istenfélelemben semmiképpen sem hasonlít hozzám, még kevésbé ahhoz, akit szerettem, drága jó férjemhez, aki itt hagyott engem az idegen világban. Ma már alázatosan lehajtom fejem az Isten rendelése előtt, kibékülve a világgal, embertársaimmal, önmagammal. Látod, édes fiam, én már nem tudok többé sírni. De miért is sírnék? Rábíztam magam az Úristenre és szívből megköszönöm neki, ha ismét elmúlik egy nap anélkül, hogy rossz hírt hozna. Igaz, jót sem várok többé, csöndesen járom immár útamat. Hazudnám, ha ezt kellemes életnek nevezném, de azért élet ez is. Szórakozást is keresek, amit tudok: olvasok, írok, sétálok, kocsizom, színházba megyek. Magamat az Úr kegyelmébe ajánlva, várom a végső leszámolást...

Elhallgatott. Férje halála óta, soha sem engedett semmiféle embert így lelkébe, szívébe nézni, mint ezt az idegen, magyar herceget. Rákóczi egyszerre megérezte, hogy az orléánsi hercegnő derült, nyugodt, egyensúlyozott élete, nagy szakadékokat, rémes szirteket, gyászos fájdalokat rejt magában. Hogy emberfeletti erővel uralkodva magán, derült nyugalommal megy előre útján, az csak nagy lelkéről, erős szívről tesz tanubizonyságot.

A fejedelem mélyen meghajolva megcsókolta Liselotte kezét. Az öreg hercegnő mintha csak szégyelte volna előbbi vallomását, mintha még emlékét is ki akarná törölni Rákóczi lelkéből annak, amit mondott, erőszakolt élénk, vidám hangon folytatta:

— Ez mind csak öregasszonyos fecsegés. Más, ám a te dolgod, fiam. Előre nézni és dolgozni. A jövő Isten kezében van és hinnünk kell, hogy ott

van a legjobb kezekben. Még ma írok Saroltának, hogy jöjjön utánad. Bármint legyen is a dolog, az asszonynak ilyenkor ura mellett a helye.

Ott voltak Rákóczi Ferenc párizsi palotája előtt, melyet a fejedelem kísérete számára bérelt. Ő maga ritkán lakott itt, Passyban, Meudonban, villát bocsátott rendelkezésére a francia udvar s a főudvarmester már tudatta vele, hogy Versaillesban is rangjához illő lakosztályt kap, mikor a király vendége kíván lenni. Ha Párizsba jött, az Erdélyi Ház felső emeleit foglalta el, míg kísérete és szolgálai a földszinten laktak.

Rákóczi kezét csókolt a hercegnőnek, kiszállt a hintóból és belépett az Erdélyi Ház kapuján.

NEGYEDIK FEJEZET.

Az Erdélyi Ház.

A palotájába visszatérő fejedelmet az előcsarnokban várta íródeákja, Mikes Kelemen és két apródja, Ilosvay és Szentiványi. Mindhárman felkísérték belső szobájába, hol az apródok lesegítették a nehéz udvari díszruhát róla és kényelmesebb házi öltözetet adtak reá. Mikes ezalatt szótlanul állt a háttérben.

A két apród igyekezett valami biztatót, valami jó hírt leolvasni Rákóczi arcáról, de a fejedelem arca nem árult el semmit. Elgondolkozó, szótlan maradt s méltóságát éppenúgy magyarázhatták jobbra, mint balra. Talán valami nevezetes, fontos elhatározás előtt áll és azt hányja-veti elméjében, mielőtt döntene.

Csak Mikes nem fürkészte a fejedelem vonásait. Mindenkinél jobban ismerte ő urát. Tudta, hogy a fejedelem vasfegyelemmel uralkodik magán, kiváltképpen alattvalói, kísérete között, kiket nagyon szeret, nagyon becsül, de akik közül soha egyetlenegyét magához közel nem ereszt.

Még őt sem, Mikes Kelement sem, aki életét, vérét adná uráért, fejedelméért.

— Meg kell tanulnotok a francia nyelvet, — mondotta a fejedelem a két apródhoz fordulva. Nem akarom, hogy járatlanul, ügyetlenül botorkázzatok itt az idegen városban és még felelni se tudjatok, ha valaki kérdést intézne hozzátok. Íme vegyétek a jó példát társatokról, Mikes Kelemenről, ki úgy beszéli a franciák nyelvét, mintha tulajdon édes anyjától tanulta volna.

Ilosvay és Szentiványi néma engedelmességgel hajtották le fejüket. Nem merték megkérdezni az intelem okát, nem merték megkérdezni, hogy miért kell nekik az idegen, fortélyos francia nyelvet tanulniuk? Hát nem indulnak már egy-kettőre vissza hazafelé, hogy visszavegyék, ami az övék és szívükre öleljék azokat, akiktől elszakadtak?

A fejedelem soha sem mulasztotta el, hogy üdvös keresztényi oktatásban és intelemben részesítse kíséretét, kiknek testi és lelki jóvoltáért egyaránt felelősnek érezte magát.

— A kamalduli atya, pater Valentinus mondotta nekem, hogy késedelmezők vagytok az istentiszteletnél, a szent misénél és a vecsernyénél. Sem búzgoságokkal, sem töredelmetekkel nincs megelégedve. Miért szomorítjátok a pátert és miért okoztok keserőséget az én szívemnek?

Mikes a fejedelem asztalán levő írásokat rendezgette. Reá nem nézett a fejedelem, így hát neki nem kellett felvenni a szemrehányást. A két apród egy darabig lesütött fővel hallgatott, majd a bátrabbik fiú, Ilosvay Sándor kezdte:

— Nem értjük a páter beszédét, fenséges uram!

— Látjátok immár, hogy mennyire szükséges a franciák nyelvének megtanulása.

— Hát ilyen sokáig maradunk idegen földön? — tört ki hirtelen Szentiványi.

Komoly, mély tekintetét Rákóczi az apródra emelte, az apród vérvörös lett és lesütötte szemét.

— Amíg nem tudtok francia nyelven, addig is meg kell értenetek pater Valentinust. Magyar nemes fiúk vagytok, latinul mindnyájan tudtok.

— Fenséges uram, ez a francia egészen másként mondja a latin szót, mint ahogy mi ezt megszoktuk. Ha magyar papunk volna...

— Isten igéjét mindenképpen meg kell értenetek, ha kegyes szívvel hallgatjátok. Az emberekkel való beszédre azonban kell, hogy ismerjétek annak az országnak a nyelvét, amelynek földjén éltek.

— Már megtanultunk lengyelül, — sóhajtott Ilosvay.

— Én oroszul is tudok, — tette hozzá Szentiványi elborult arccal...

Majd szakadozott, remegő, könnybefuló hangon mondta:

— Én uram, hány nyelvet kell még megtanulnunk, míg majd otthon a hazánkban, a magunkén beszélhetünk?

A fejedelem ajkába harapott. A fiú egyszerű, őszinte, panaszos szavai szívébe nyilaltak. Hány

nyelvet kell még megtanulniuk? A majtényi gyászos fegyverletétel után lengyel földre, majd Oroszországba dobta őket a sors... Most itt vannak a franciák fővárosában. Hány nyelvet kell még a szegény kíséretnek megtanulni és hányat neki, a fejedelemnek? A lengyel uralkodó baráti-rokoni szívességétől, Nagy Péter cár nyers, kordialis biztatásán keresztül a napkirály finom, bágyadt, előkelő udvariasságáig... Hol van a pihenés, hol van az igazság, hol van az út, mely hazafelé, magyar földre, Erdély trónusára vezet, a szabad hazába vezet? Hol van?...

De most nem akarta, hogy bárki is olvashasson lelkében, kemény, fennszóval kérdezte:

Hát Thorma hol van? Tegnap óta nem látom a fiatal Thorma Istvánt.

Mikes most az ablakhoz lépett, kinézett a kertre, mintha semmit sem akarna látni, hallani abból, ami most a szobában történni fog.

A két apród remegve nézett össze. Arcuk hol piros, hol sápadt volt.

— Fenséges uram, Thorma István...

— Nos, mi van vele? Csak nem beteg?

— Nem, nem beteg, — kapott a szón gyorsan Hlosvay, — ő nem beteg, hanem az apja haldoklik. A múlt héten jött a levél... És azóta nem volt nyugta. Mert hogy megírták neki, hogy az apja meghalt és azt is megírták, hogy a családja kegyelmet járt ki számára a bécsi udvarnál. A nagynénje írt, aki frajj a császárné udvarában. Aztán hazament, hogy az öreg apját lássa, az apját, aki haldoklik. Búcsútvenni nem bírt, Nagyságod színe elé lépni...

— Itt hagyott bennünket, — szólt csöndesen a fejedelem.

Dánielné: Rákóczi fejedelem a napkirály udvarában.

— Miért nem szóltatok előbb? — kérdezte most Rákóczi halk, nyomott hangon. — És miért nem szólt Thorma István? Félte, hogy erőszakkal tartom vissza a haldokló apjától, meg a visszkapott családi birtokától?

— Fenséges uram... esdekelt Ilosvay.

— Senkit sem tartok vissza. Mehet mindenki, aki nálam megúnta, vagy másutt jobb sorsot remél. Mindenki mehet. Szabad emberek vagytok, senki a ti akaratotokon, szándékotokon erőt venni nem akar. Békességes szívvel, harag nélkül, bocsátok el minden embert, aki tőlem és a magyar ügytől el akar pártolni.

A két apród most térdre hullva esőkolta a fejedelem kezét és úgy esküdöztek örök hűséget. Mikes arcát is elborította a könny, de ő nem jött közelebb urához, ott maradt, állva az ablak mellett. Rákóczi ránézett és maga mellé intette:

— Édes fiam, akiben nekem külön gyönyörűségem telik, te nem fogadkozol és én tudom, hogy mindig hűséges maradsz hozzám.

— A halálomig uram, — mondotta az ifjú, és nagy ünnepélyes, szent komolyság borult ábrázatára.

— Az én halálomig, Kelemen fiam, így akartad mondani, ugyebár? Te még úgyszólván gyermek vagy, én pedig jól bent az élet delelőjén...

— Én a magam elmúlására gondoltam, uram, — mondta Mikes és különös átszellemült fényben ragyogott a szeme. — Hűséges híved leszek halálomig. Hűséges szolgája testi mivoltodnak, míg az Úr kegyesen megengedi, hogy itt uralkodjál feletünk és rajtunk és hűséges szolgája dicső, halhatat-

lan emlékednek, ha az Úr olyan szörnyű csapással sújtaná le szívemet, mint a te elköltözésed.

Jobbját fölemelte, mintha esküdne és esküjéhez az Örök Mindenható Úristent hívná tanunak. A fejedelem maga is meg volt hatva, de nem akarta, hogy lássák rajta. Tréfás enyveléssel mondta:

— Kelemen fiam, ne esküdözzél. Nagyon is fiatal vagy te még, effajta fogadalmakat tenni. Vagy talán névnapi ajándékul szántad nekem ezt az esküt? Várj reá még, Kelemen, a névnap még messze van és ne siess az ajándékozással.

— Uram, — mondotta Mikes Kelemen ugyanolyan halálos, szent komolysággal, — én már neked adtam a lelkemet és semmiféle emberi hatalom többé azt tőled el nem szakíthatja. A lelkem a tied, Uram, és visszavenni azt tőled nincs többé hatalmamban, mint ahogy, ne vedd vakmerőségnek, Uram, neked nincs többé hatalmad arra, hogy azt magadtól eltaszítsd.

Rákóczi némán, szíve mélyében meghatva, kezét nyújtotta íródeákjának. Mikes féltérdre ereszkedett és megcsókolta a fejedelem kezét. A másik két ifjú is letérdelt.

Rákóczi intett, hogy álljanak fel, Mikes s a két térdelő ifjú apród fölemelkedett. Rákóczi most valami tréfás jelenettel akarta elhessegetni a borús hangulatot, mely Thorma távozása és Mikes fogadalma után reájuk nehezedett. Íródeákjához fordult.

— Elfogadom a nekem felajánlott ajándékot, mert ahogy helyesen mondod, kedves fiam, nincs is jogomban azt visszautasítani. Elfogadom a te lelkedet, Kelemen, csak nem szeretném, ha ezért aztán a csinos, barnahajú, pirosképű Kőszegi Zsuzsika hara-

got táplálna irántam szívében. Mert hogy értelmes férfiember ne kössön ki asszonyszemélyekkel, Ez olyan háború, Kelemen fiam, melyben mindig a férfi marad a vesztes.

Mikes arca vérbeborult, a szíve úgy vert, zakarta, félt, hogy a körülállók is meghallják.

— Az ám, — tréfálkozott tovább kegyesen a fejedelem, — merthogy levél jött Bercsényi Miklós ő kegyelmétől és azt írja, hogy a feleségével, meg egész udvari népességével együtt, készülődik erre mifelénk, Franciaország felé. A fiát előre küldi. Nagyon csodálkoznék, ha Bercsényiné asszonyom frajjai közül, éppen csak kis kedvencét, Zsuzsikát, nem hozná magával. No Kelemen fiam, akár meg is tudakolhatod ezt a haragos, nagyindulatú gróf úrtól, mivelhogy még ma tollba mondom válaszat és útnak indítom a stafétát Bercsényi uramhoz, Lengyelországba.

Most már a kíséret többi tagjai is mind bejöttek: Király Ádám, Gosztonyi, Giczy, Homolay, mind lelkesedve hallgatták, hogy készülődik ide Bercsényi Miklós, a kuruc hadak fővezére. A fejedelem csöndesen visszavonult íródeákjával, de a lelkesült udvari népség tovább ujjongott. Idejön Bercsényi a lengyel bújdosásból, feleségével, egész kíséretével együtt. De hiszen akkor mégis csak lesz valami?... A fejedelem biztató és biztos ígéreteket hallhatott Versaillesban, különben nem fogadná itt a kuruc hadak hajdani vezérét, egész házanépével együtt, hanem másfelé dirigálná, amerre a remény csillaga fénylik. Egymást ölelték, egymás kezét szorongatták. A szemek könnyesek voltak, az ajkak mosolyogtak. Egyszerre csak valaki rágyújtott:

Ne szomorkodj, légy víg,
Nem lesz ez mindig így,
Ki megszorított,
Meg is vigasztal még.

— Szegény Thorma István! — mondta Ilosvay.

— Ha ezt tudta volna...

— Megérdemelte, hogy ne tudja! — rivalt fel Gosztonyi, — megérdemli, hogy ne itt lássa meg velünk a napkeltét, hanem otthon kuksoljon és a földjét őrizze, szántsza, vesse, míg mi az örök életet, a magyar haza jövődjét visszük majd el számukra.

Kitörő éljenzés volt a visszhang, mikor Pater Valentinus csöndes, öreges lépteivel a terembe jött és jámbor igéjével köszöntötte a magyar úrfiakat:

Dicsőség magasságban az Úristennek és békeség itt lent a jóakarató embereknek.

Az Amen helyett azonban harsogva tört fel a fiatal Szentiványi hangja.

— Békesség mindenkinek, aki nem német.

Majd egyszerre tüzes, harcias kedvvel harsant fel a régi nóta:

Ez az istentelen német oly sok kárt tett már,
Hozzá képest, hogy mit sem tett török, sem tatár.

Pater Valentinus gyorsan betette maga mögött az ajtót. A szavakat, az éneket nem értette, de azt jól látta, hogy tüzes, belső forrongás csapott fel a a magyar úrfiak szívéből, melyet ő hiába próbálna hűteni, csillapítani.

Bent pedig az írószobában a fejedelem, II. Rákóczi Ferenc diktálta tovább az ő hűséges íródeákjának, zagóni Mikes Kelemennek, a Beresényi Miklós grófuramhoz szóló levelet:

»Nagy örvendzéssel vevők Kegyelmed hírét, hogy szeretve tisztelt hitvestársával és kíséretével ide készül hozzánk a franciák fővárosába, hogy fiát előre küldi hírmondónak. Adja a Mindenható, hogy mire Kegyelmetek lengyel földről ideérnek, **a** biztató reménység mind valósággá váljék. Isten keze vezérelje Kegyelmeteket hozzánk.

A fejedelem megállt. Az úrfiak harcias énekéből, pater Valentinus megbotránkozott, elsompolygásából mit sem tudhatott, mit sem láthatott a belső szobában tartózkodó fejedelem, de mintha csak megsejtette volna a történeteket, így folytatta levelét.

Hírét vevén, hogy lengyel földön, Kegyelmed udvarában van még Kéry György tisztelendő uram. Minden körülmények között vegye rá a pátert, hogy jöjjön Kegyelmeddel ide Párizsba. Az én vad magyar flaimnak magyarul beszélő és érző papi ember és lelkivezető kell. A derék, jámbor, kamalduli atya. Pater Valentinus, bár telve van a legdicséretesebb keresztényi és emberi erényekkel, nem bír hozzájuk közel férni. Még nekünk, megállapodott embereknek is felette veszedelmes lelki-vezető nélkül bolyongani az élet bonyodalmas ösvényein, annál inkább az éretlen, tapasztalatlan ifjúságnak, kit minden óvatlan pillanat törbe ejthet, hálóba keríthet és bűnbe meríthet. S mivel a velem levő ifjak lelki épülése előttem éppen olyan fontos, mint testi egészségük, azért még egyszer kérem, hogy a magyar papot okvetlenül hozza Kegyelmed magával, vagy még jobb lesz, ha fiával előre ide küldi hozzánk.

Mikes bevégezvén a levelet, kérdően nézett a

fejedelemre, de az nem szólt, fel s alá járkált a szobában. Az íródeák most félénken megkérdezte:

— A fenséges fejedelemasszonynak nem írunk?

— De igen. Ird meg fiam, hogy friss, jó egészségben vagyunk, nagy meleg szeretettel gondolunk reá és sóvárogva várjuk híradását.

Aztán szép csöndesen behúzta az írószoba ajtaját és bement hálókamrájába. Ez az idő volt a magányos ájtatosság órája és ezt a fejedelem soha semmiért el nem mulasztotta volna. Sokáig térdelt imazsámolyán, majd mikor felkelt, az asztalon álló képre nézett nagyon meleg, szeretetteljes, gyöngéd pillantással. A kép Sarolta hercegasszonyt ábrázolta, két kis fiával, Józseffel és Györggyel az ölében.

A fejedelem arca egyre jobban elborult, nagyot sóhajtott és elfordult a képtől. Aztán fel s alá kezdett járni a szobában, majd megint megállt az íróasztala előtt és kihúzta annak egyik titkos fiókját. Ebbe a fiókba senki sem járt soha Rákóczin kívül. A fejedelem csöndesen kivett a fiókból egy képet. Ez a kép csodálatosan hasonlított Conti herceg ifjú menyasszonyához, csak a frizura és az öltözék egészen másdivatú. Ez a régi kép, Magdolna darmstadti hercegnőt, Rákóczi Ferenc első menyasszonyát és egyetlen szerelmét ábrázolta.

A fejedelem sokáig nézte a képet, lassanként elhomályosodott a szeme és úgy érezte, hogy keserű, vad fájdalom hasogatja a szívét. Aztán erőt vett magán, visszatette a képet rejtekhelyére és erős mozdulattal bezárta a fiókot, minha így akarná a visszavonhatatlan multat is örökre lezárni.

ÖTÖDIK FEJEZET.

A francia barátság.

Másnap délelőtt nagy izgalom volt az erdélyi házban, Torcy grófnak, XIV. Lajos külügyminiszterének látogatását jelentették.

Az, hogy a hatalmas miniszter, a francia diplomácia vezetője látogatásra jön Rákóczihoz, már magában is nagy kitüntetés és megkülönböztetés, mert arról beszélt, hogy a francia udvar és politika, a Sárosy gróf inkognitója alatt francia földön tartózkodó II. Rákóczi Ferencce, mint szuverén fejedelemmel tárgyal.

Ez pedig óriási vívmány, mert hiszen XIV. Lajos, az uralkodók legögösebbike, még az ujdonsült porosz királyt is igen nehezen és rengeteg sok körülményes alku és porosz részről történt sok kínos megalázkodás után volt hajlandó fogadni. A brandenburgi örögrófok utódja, meg hiába, nem érezte magát addig igazi uralkodónak, míg a versaillesi termekben királyként nem fogadták.

Rákóczinál jóval símábban ment a dolog. Senki sem beszélt szuverénitása ellen, mindenki szánta balsorsát, tiszteletteljes részvét vette körül nemes, daliás alakját és önzetlensége, áldozatkészsége rokonszenvet, becsülést váltott ki elsősorban a király szívéből. A király példáját követték az udvari emberek s a főrangú társaság, a diplomácia.

Mindenki elismerte, hogy az erdélyi fejedelemnél előkelőbb modorú, méltóságteljesebb nagyúr nincs az egész francia udvarban. Az angol trónkövetelő, XIV. Lajos pártfogásának ellenére sem bírt

rokonszenvet, tiszteletet, becsülést gerjeszteni maga iránt, a száműzött erdélyi fejedelem előtt mindnyájan önkénytelenül meghajoltak. A főurak magukénak érezték előkelő modora, méltóságos tartása miatt, a papság rokonszenvezett vele buzgó, őszinte és ájtatos vallásosságáért, az udvari hivatalnokok vonzódtak hozzá fejedelmi bőkezűségéért. Párisnak ezidőben kevés oly népszerű embere volt, mint az érdekes keleti fejedelem, Sárosy gróf.

Torcy gróf hát szívesen kereste fel, hogy tárgyaljon vele. A gróf kellemes külsejű, elmés, finom arcú főúr, elsősorban megköszönte Sárosy grófnak, hogy tapintatosan álnevet választott magának és inkognitóban akarja Franciaország vendégszeretetét élvezni.

Ez természetesen nem jelenti azt, hogy mi mindnyájan el ne ismerjük Fenséged rangját, úgyis mint erdélyi fejedelmét, úgyis mint római birodalmi hercegét. De így, ha Sárosy gróf érkezett meg Párizsba, elkerüljük a bécsi kabinettel való kellemetlenkedést.

Rákóczi bölintott.

— Én is így gondolkoztam, miniszter úr. És mellesnek tartva, hogy fejedelmi rangomban és címeimmal vagyok-e itt, vagy csak mint egyszerű Sárosy gróf, tisztán és kizárólag arra kívánok törekedni, hogy az ügyet szolgálhassam, amiért francia földre jöttem.

— Úgy van, — helyeselte Torcy — és örömmel mondhatom Fenségednek, hogy a konstellációk most jóval kedvezőbbek, mint pár hónappal ezelőtt. Mi úgy voltunk értesülve és nem kételkedtünk a híradás hitelességében, hogy Magyarországon a harci kedvet és szabadságvágyat hihetetlen erős békekedv vál-

totta fel. A nép, a nemesség, a vezetők, mindenki belefáradt a sok évi pusztító háborúba, személyi és vagyoni bizonytalanságba s mindenki nyugodt élet, biztos tető és rendes, mindennapi kenyér után áhítozik. Meg vagyok győződve, hogy ezen az úton béke is szállhatott volna az országra. Fenséged neve csak mint egy történelmi emlék él tovább, a nélkül, hogy személyes befolyása lehetne többé a dolgok menetére. Ám a bécsi kormány a maga gyűlöletes, rövidlátó politikájával megint lángra lobbantotta a zsarátnokot, Magyarországon és Erdélyben nagyobb az elégedetlenség és keserűség, mint valaha.

Torey biztos, határozott szavain látszott, hogy pontosan van értesülve mindenről, ami ott messze keleten történik, hogy számon tart minden eshetőséget és lehetőséget, hogy figyelmesen fonja tovább a szálát, mely a népek, nemzetek különtörténelmén át, a világhistórián vezet át.

— Mármost, — folytatta Torey — Fenséged személye, családi tradíciói, összeköttetései, egészen bizonyosan megtennék a maguk hatását és Magyarország megint harcolhatna, küzdhetne.

Rákóczi hirtelen keményen közbevágott:

— Azért a jogáért, hogy ősi törvényei szerint rendezhesse be állami életét és dolgozhasson nemzetének fejlődéséért, mert erről van szó és nem másról, miniszter úr.

Torey meglepetten nézett fel Rákóczira. Aztán könnyű, finom mosoly suhant át ajkán. A mosolynak volt egy kis irónikus árnyalata.

— Mi természetesen nem vehetjük át a magyar álmokat, magyar ábrándokat. Mi csak a reális té-

ÉN SOHASEM HARCOLTAM A MAGYAR TRÓNÉRT
ÉS KORONÁÉRT!

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY

nyekkel számolhatunk. És ezek arról beszélnek, hogy ha Fenséged egy lengyel-török-tatár csapatokból szervezett légióval átlépné a magyar határt, egypár fényes győzelemmel, melyet az idegen csapatokkal aratna és egypár kemény megtorlással, melyet a császárhoz szító magyarokon venne, újra kezébe kaphatná a hatalmat és megkezdhetné útját a magyar trónus felé. Az anyagi segítséget urunk királyunk szívesen bocsátaná Fenséged rendelkezésére, a szultán főleg a keménységéről és kegyetlenségéről híres tatár csapatokat eresztené rá Magyarországra, meg vagyok győződve, hogy Lengyelországból, hol a palatina, Szieniavszka hercegné, igen jó barátja Fenségednek, jelentős haderőt kaphatna. Az orosz cár barátságos segítségére is számíthatunk és ezeket a konstellációkat egybevetve mertem mondani az imént, hogy Fenségednek talán még sohasem volt olyan biztató kilátása a magyar trónra és koronára, mint a jelenlegi helyzetben.

Torcy beszéde alatt Rákóczi arca egyre színtelebb lett.

— Gróf úr, — mondotta csöndesen, nyugodtan, minden páthosz és minden fölindulás nélkül, — ha utolsó órámban az előtt beszélnék, kinek be sem kell számolnunk, mert úgyis tudja minden tettünket, gondolatunkat, cselekedetünket, gróf úr én akkor is, ott sem szólhatnék másként, mint ahogy Önnek beszélek. Én sohasem harcoltam a magyar trónért és koronáért. Egyetlen keresztény felebarátom vérért sem ontanám ki saját hiú nagyravágyásomért, álmaimért. Mikor a Habsburg-ház trónvesztését ki kellett mondani, akkor is csak azt éreztem, hogy a álmokat, a magyar ábrándokat. Mi csak a reális té-

joga és ám gyakorolja azt tetszése és akarata szerint. Amihez nekem törvényadta és elvitázhatatlan jogom van, az az erdélyi fejedelemség. Isten adta nekem őseim trónját s erről nem szabad lemondanom, míg a lélek el nem hagy. Ám még ezért a törvényes, velemszületett, elrabolhatatlan jogomért sem fogok idegen csapatokkal az országba törni soha és semmi körülmények közt. Rabló tatársereget én hazám területére nem vezetek és magyar testvéreim vérét nem engedem ontani azért, mert azok a császárnak esküdtek hűséget.

Torcy gróf percről-percre nagyobb álmélkodással nézett a fejedelem kigyúlt arcába.

— Fenség, így hát visszautasítja segítségünket?

— Sőt, hódoló hálával fogadom a hatalmas francia király nagylelkűségét, a szultán, a lengyel király és a cáρ támogatását. Ezek a szuverének kétféleképen támogathatnak engem és rajtam keresztül nemzetemet. Elsősorban most fogják megkötni a békét. Ez a béke kell, hogy kellően biztosítsa Magyarország állami függetlenségét, törvényeinek, nyelvének, szokásainak sérthetetlenségét, lelkiismeretének szabadságát.

— Ilyesmi már benne van a Pálffy-Károlyi-féle szatmári békében is, — mondta Torcy fáradt kezlegyintéssel. Magyarország törvényei, állami berendezkedése, törvényeinek, szokásainak sérthetetlensége, mindez meglehetősen untatta és fárasztotta a francia külügyminisztert. Őt egy dolog érdekelte az egész Rákóczi-ügyben: a régi francia politikai tradíció végrehajtása, a Habsburg-ház megtörése és megalázása. Amíg Rákóczi személye és az ezzel kapcsolatos magyar ügy erre alkalmasnak látszik, addig fog-

lalkoznak vele, azután úgy félredobják az egészet, mint egy csomó kijátszott kártyát.

Most figyelmesen vizsgálta Rákóczi arcát. Azon törte a fejét, hogy miért komédiázik itt előtte ez a barbár fejedelem? Elhatározta, hogy színvállásra bírja.

— A Pálffy-Károlyi békében benne van mindez, sőt ha jól emlékszem Fenséged minden birtokainak, jószágainak és javainak csorbítatlan visszaadása is.

Rákóczi nemes metszésű arcán keserű, gúnyos mosoly futott át.

— Miniszter úr, ha az én személyemről volna szó, sokkal könnyebb lenne a béke, mint ahogy ön gondolja. Ám mi biztosít bennünket? Az én jószágaimról, birtokaimról, javaimról most nem beszélek, láthatja, hogy otthagytam mindenemet, Magyarországot egyharmadát, és járok a lengyel udvartól az oroszhoz, az oroszról a franciához. Az én személyem, az én követeléselem legyen az utolsó a békeszerződés pontozatai között. De nem engedhetek Magyarország törvényes jogaiból, az önálló erdélyi fejedelemség biztosításából és nem engedhetek a vallásszabadság korlátlan és teljes elismeréséből.

Torcy arcára bámulat ült. Egyszerre megérezte, hogy ez a barbár fejedelem, ez a csodálatosan nemes, délceg, nagyúri levente, igaz és őszinte. Hogy Isten előtt sem beszélhetne másként, mint ahogy most a politika boszorkánykonyhájában beszél. De hát miből van ez az ember gyúrva, hogy igaz, őszinte, egyenes mer lenni ott, ahol mindenki álnok, csalfa és görbe utakon jár?...

Úgy meg volt döbbenve, hogy az első pillanatban

felelni sem tudott, de aztán összeszedte magát. Egy rést látott a fejedelem beszédjében és ott támadott.

— Fenséged a lelkiismeret szabadságáról beszél. Remélem nem az eretnek protestánsok védelmét érti alatta? Nekem mint politikusnak nincsenek vallási előítéleteim, de a király ő felsége és a francia főpapság semmit sem becsültek jobban, mint azt az áhítatos buzgóságot és tiszteletet, amelyet Fenséged az Anyaszentegyház iránt tanúsít. A legkeresztényebb király, az egyház alázatos szolgáját becsülte és becsüli Fenségedben.

— Úgy van, — mondta Rákóczi fejét lehajtva, — a Szentegyház alázatos szolgája vagyok és engedelmesen meghajtom fejem minden parancsa és rendelkezése előtt. De — s itt fölemelte a fejedelem fejét, — ez nem zárja ki azt, hogy tiszteletben ne tartsam minden keresztény embertársam hitét, meggyőződését és el ne ismerjem azt a jogát, hogy saját lelkének parancsolata szerint keresse lelki üdvösségét.

— Hagyjunk békét a teológiai vitáknak Fenség, — mondotta Torcy kissé kedvetlenül. — Arról van szó, hogy Fenséged a most megkötendő békétől várja Magyarország sérelmeinek orvoslását.

— És az erdélyi szuverén fejedelemség visszaállítását, — mondta Rákóczi kemény, szilárd hangon.

— Nos, — folytatta a miniszter, — reméljük minden jót. Reméljük, hogy a béke, a diplomáciai tárgyalás meghozza mindazt, amit várunk tőle. De a politikus nem építhet reményekre. Nem szabad elfelejteni, hogy a békétárgyalás vezetője a császárság részéről, Savoyai Eugén, Fenségednek személyes ellensége.

— Tudtommal soha sem vétettem semmit a Savoyai herceg ellen, — mondta Rákóczi elborult arccal.

— Bizonyára így van, ha Fenséged így mondja. De Savoyai Eugén okkal, vagy ok nélkül, mégis halálosan gyűlöli Fenségedet és minden erejét latba fogja vetni, hogy a megkötendő béke sem a magyarok, sem Fenséged érdekeit ne szolgálja. Savoyai Eugén pedig most sok nagy döntő győzelme után, hatalmas nagy úr lett.

— Isten hatalmasabb és erősebb úr mindnyájunknál, és az ő kezébe teszem le igazságos ügyünket. Mert azt nemcsak a Minhenható, de a gyarló ember is tudja, hogy a német uralom ellen vezetett magyar szabadságharcban a mi részünkön volt az igazság.

Torcy mosolygott, hideg, gúnyolódó, cinikus természetete teljesen erőt vett rajta.

— Fenség, a háborúban eleinte mind a két félnek igaza van, később csak annak, aki erősebb.

Rákóczi mélyen elsápadt. Torcy mondása valahogy úgy hatott reá, mint egy meggyalázó ütés. Ez volt az első sérelem, ami a francia udvarban érte, mintegy mutatója, példázata a sok, keserves megaláztatásnak, mely később bujdosásában várt reá.

Torcy a következő pillanatban maga is megbánta, amit mondott. Gyorsan másra vitte a szót:

— Böcsánat Fenség, arról volt ugyebár szó, hogyha a béke nem teljesítené hozzáfűzött reményünket, ha. Savoyai Eugén hatalmas befolyása alatt a magyar ügy és Fenséged személye kimaradna a megegyezésből, akkor úgy gondolom mégis az én első gondolatomra térünk vissza.

Mivel Rákóczi hallgatott, a miniszter sürgető, rábeszélő hangon folytatta.

— A török szultán készséggel Fenséged rendelkezése alá bocsátja tatár csapatait, melyek már ismerik az utat Magyarország felé.

— Igen ismerik, — bólintott Rákóczi — és Magyarország is ismeri őket. Útjukat felperzselt falvak, meggyilkolt férfiak, rabságba hurcolt asszonyok és gyermekek jelzik.

Torcy egy percig szótlánul nézett Rákóczi sápadt arcába, aztán kissé zavartan folytatta:

— Ez a háború Fenség. Sajnos, ezt nemcsak a barbár kelet csinálja így, hanem a művelt nyugat is. Nem segíthetünk rajta. Fenséged maga tudja legjobban, ki egy nyole esztendőig tartó véres háborúból érkezett ide hozzánk.

— Véres és rettenetes háború volt, — a fejedelem arcára mintha sötét árnyék borult volna, — de én nem vezeték idegen tatár rabló csapatokat hazám testére.

— Torcy hangja türelmetlenebb lett.

— Ha fenséged más, jobb megoldást talál, mi természetesen boldogan fogjuk fogadni, amennyiben megvalósítható, igyekezni fogunk megvalósítani. Én részemről bevallom, a béke meghiusulta után más utat, módot nem igen látok, mint elfogadni a szultán, a lengyel király, esetleg az orosz cár segítségét. A mi felséges urunk csak pénzbeli támogatást adhat, ebben azonban nem fog fukarkodni. Magától értetődik, hogy a nevezett uralkodók, a szultán kivételével, mind titokban kívánják tartani segítségüket. Az európai uralkodóknak nem érdekük ma, hogy nyíltan ujjat húzzanak a Habsburg-házzal, viszont

szívesen megtesznek mindent gyöngítésére. Kivétel a szultán, ki nyílt ellenségeskedésben áll a Habsburg házzal s így semmi oka sincs titkolnia Fenségeddel való szövetségét és azt, hogy csapatokat bocsát Fenséged rendelkezésére.

— A tatár csapatok dúlásait, tűzzel-vassal való pusztítását nehéz is volna eltitkolni, — vetette oda szárazon Rákóczi.

A miniszter hangja is élesebb lett.

— Még nincs egy év, hogy Eszterházy, Fenséged nevében egy ilyen török-tatár csapattal tört be Magyarországba.

— Az én nevemben, — mondta a fejedelem föl-emelkedve, — ám az én határozott tilalmam ellenére. Eszterházy hűséges hívem volt, de most látni sem kívánom ez óta a cselekedete óta. A tatár csapatok az én nevemet kiáltva dobtak égő csóvát békés falvakra, Rákóczit éljenezve gyilkoltak le magyar férfiakat s fűztek rabláncra magyar nőket, magyar árvákat. Azt hiszi miniszter úr, hogy amit Eszterházy nál a legsúlyosabban helytelenítettem és elítéltem, én magam fogom megcselekedni? Sem a magyar trónhoz, sem az erdélyi fejedelemséghez nem vezethet leégett falvakon és legyilkolt magyarokon át az út.

A miniszter is ott állt a fejedelemmel szemben.

— A történelem mutatott már erre példát Fenség és a történelem mindig igazolta a hőst, még ha leégett falvakon és legyilkolt embertömegen át is vezetett az útja, a fő az, hogy győzelemre vezetett. A történelem a legfelsőbb ítélőszék Fenséges uram.

— Nem, — mondotta Rákóczi keményen és megszártta fejét.

Torcy furesán csóválta fejét.

— Fenséged, appellálni akar a történelem ítélete ellen?

— Igen, — felelt Rákóczi még erősebb és határozottabb hangon.

— És ugyan kihez?

— Egy felsőbb bíróhoz.

Szabad tudnom ennek a felsőbb bírónak a nevét Fenséges uram?

— Igen, miniszter úr. Úgy hívják, hogy lelkiismeret.

A miniszter meghajtotta magát.

— Engedelmével Fenség, alázatos bűcsút veszek, úgy érzem csak rövid időre. Fenséged egy nagyon magas, nagyon magasztos, de talán kissé túlon túl szigorú, rideg bíróra appellált. Szabadjon nekem is fellebbeznem, egy színben felette magas, épen olyan magasztos, ám jóval lágyabb, jóval könnyöretesebb bíróhoz, úgy hívják, hogy hitvesi szerelem és apai szeretet, vagy ha jobban tetszik családfői kötelesség.

Rákóczi elsápadt és Torcy teljesen megelégedve a hatással, sietett bűcsút venni. Csak úgy odavetve, mintha az egész dolog csak véletlenül jutott volna eszébe, gyorsan, könnyedén mondta:

— Öfenségétől, az özvegy orléansi hercegnőtől volt szerencsém hallani, hogy Sarolta hesseni hercegasszony, II. Rákóczi Ferenc fenkölt lelkű hitvese, nemsokára a francia udvar vendége lesz. Mindnyájan hódolattal várjuk a fenséges vendéget. A szerető és szeretett asszony egyetlen szava hamarább lenyomja a mérleg serpenyőjét, mint az államférfiak hiú bölcsekedése és haszontalan szószaporítása.

Rákóczi csak fejével biccentett, ahogy az uralkodók szoktak, hogy már vége az audienciának. Torcy gróf még egyszer meghajolt, aztán folyton hátrálva ment ki a szobából, ahogy az etikette a szuverének-től való távozást parancsolja. Mikor bent ült kocsijában, megcsóválta a fejét:

Terringettét, ez a barbár fejedelem ez aztán érti a módját! Maga a napkirály ő felsége sem tud fenségesebben fogadni és elbocsátani valakit, mint ez a Transilvániából ideszakadt idegen. Hanem mikor a feleségéről, a hesseni Saroltáról beszéltem, mégis elváltozott az arca. Azt beszélük, hogy zajos és kínos jelenetek voltak köztük, mikor Rákóczi nem akart a Pálffy—Károlyi-féle békébe belenyugodni. A fejedelemasszony azóta került a férjét, most a Liselotte herecgnő hívására, utána jön Párizsba. Igazán kíváncsi vagyok, hogy ki lesz hát erősebb? A Rákóczi emlegette lelkiismeret, vagy két asszony sírása, könnyörgése, haragja, furfangja, cselvetése? Azt mondják, nincs férfijellem aki ilyesminek ellenállna. A színarany férfikarakter is megolvad az asszonyi könnyek tűzében.

Hát a szintiszta gyémánt?...

Torcy kocsija gyorsan robogott ki a keskeny párizsi utcákon a versaillesi útra. Rákóczi pedig lassan lement az emeletről. Lent, az apródok szobájában, csak hűséges íródeákja, Mikes Kelemen ült. A fiatal diák előtt papíros, kalamáris, hosszú lúdtoll, de elfáradhatott a sok betűvetésben, immár nem dolgozott. Fejét kezére támasztva, mereven, mozdulatlanul bámult maga elé, mintha égen földön, nagy vizeken keresztül nézne. Észre sem vette a belépő fejedelmet, lassan halkan dudolta önmagának:

Mutasd Jézus kies földet,
Lakásomra adj jó helyet,
Ez életben békességet,
Jövendőben üdvösséget...

A fejedelem megállt, Mikes még mindig nem vette észre. A szobára a kora este nesztelen homálya borult és Rákóczi halkán ismételte Mikes versének két utolsó két sorát:

Ez életben békességet,
Jövendőben üdvösséget...

HATODIK FEJEZET.

Rákóczi felesége.

Az özvegy orleánsi hercegnő meudoni palotájában nagy estély volt. A hercegnő, unokahúgának, Rákóczi Ferenc feleségének tiszteletére összehívta az udvart és az egész főúri francia társaságot.

Sarolta hercegasszony ez időben viruló, szép, szőke asszony volt, a harmincas évek elején. Mindenki tudta, hogy nagyon szereti daliás férjét és hűséges maradt hozzá minden megpróbáltatás között. Az elhidegedés csak akkor állt be köztük, mikor Rákóczi nem fogadta el a szatmári békét, mely Sarolta szerint családi boldogságukat, együttélésüket és gyermekeik jövődjét biztosította volna.

— Rákóczi makacs szeszélye, — mondotta Sarolta hercegasszony, — földönfutóvá, hazátlanná tett bennünket és fogollyá tette gyermekeinket, kik immár örökre ott maradnak a bécsi udvar kezében.

Rákóczi válasza rideg és száraz volt. Megbántott fejedelmi méltóságának, megsebzett apai szívének

keserősége csengett válaszában, de az idegen származású fejedelemasszony, ki elszántan védte nyugalját, boldogságát, gyermekei jövődjét, keveset értett meg ebből. Amit megértett, csak ennyi volt: férje nem enged és makacs szeszélye összezúzza egész életüket és gyermekeik jövődjét.

Amde most itt van a jó nagynéni, az orleánsi hercegnő, az egész Európában tisztelt, becsült és szeretett Liselotte. Mindenki elismeri, hogy elméjének okosságát csak szívének jósága és tapintata mulja felül.

Hozzá még nagyon kedveli unokahúgát a szép, szőke Saroltát és nagyon tiszteli, becsüli Rákóczit, kivel a Báthoryak révén külön rokonságot is tart. Ha valakinek, neki bizonyára sikerülni fog a kibékítés.

A nagy fogadóestélyen ragyog mindenkinek az arca. Rákóczi is szíves, derült, méltóságosan udvarias. Mindenki elismeri, hogy semmiféle szuverén nem viselkedhetnék királyibb módon, mint ez a száműzött, bujdosó fejedelem, kit íme maga a napkirály is hosszabb társalkodással tüntet ki.

De nemcsak őt, hanem a ragyogó, szép, szőke Sarolta hercegasszonyt is, kihez kegyes, jóságos szavakat intéz.

— Remélem, hogy a hercegasszony egészen addig Franciaországban marad, míg a sors kegyes rendelkezése megint visszavezeti otthonába, gyermekei mellé.

Sarolta hercegasszony mélyen meghajolva köszöni meg a királyi kegyes szavakat. Ebben a pillanatban ő az udvar középpontja, minden szem reá

figyel és Sarolta boldog és büszke, mert úgy érzi, hogy helyes mederbe terelte férje sorsát.

Csak Torcy gróf súgja halkán szomszédjának, De Solary márkinak, a bécsi francia követnek, ki most hirtelen pár hétre visszatért Franciaországba.

— Ezzel a nyakas magyar úrral sokkal több baj lesz, mint ahogy hiszik.

— Ha baj, neki baj, — felelt vállat vonva a márk. Hiteles, habár még nem hivatalos értesülésem van róla, hogy a békeszerződés teljesen elejtette Rákóczi ügyét. A Savoyai Eugén hatalmával szemben nem lehet győzni.

— Így hát Rákóczi számára most már nincs más út —

— Mint elfogadni a szultán felajánlotta tatár csapatokat.

— De hiszen ez az, amire nem tudjuk rávenni. Mindenféle ostoba, szentimentális, politikai okfejtésbe nem illő dolgokkal áll elő. Idegen tatár hordával nem akarja feldulatni Magyarország földjét.

— És ez egy trónkövetelő, — mondta gúnyosan a márk.

— Talán nem is trónkövetelő, — felelt elgondolkozva Torcy gróf, hanem...

— Hanem? — érdeklődött feszült figyelemmel a követ.

— Szabadsághős, romantikus levente, rajongó idealista, ahogy a színdarabokban látjuk és a regényekből olvastuk. A multkoriban másfél óra hosszat próbáltam észretéríteni. Tudja mi volt a benyomásom, hogy nem hallotta és nem értette, amit neki mondtam, mintha csak kínai nyelven beszéltem volna hozzá.

A márki mosolyogva nézett a pálmabokor felé, hol Sarolta fejedelemasszony ebben a pillanatban éppen a háziasszonnyal, az özvegy orléánsi hercegnővel váltott pár szót.

— Ami önnek nem sikerült gróf úr, az majd sikerülni fog ennek a két asszonynak, az öreg az okosságával, a tapintatával, a fiatal a szépségével és a szerelmével lesz úrrá felette. Rákóczi pár hét alatt kezes báránnyá válik.

— Itt is az ideje, — dörmögte Torcey, — végre is sokáig nem várunk, nem kísérletezünk. Nekünk a Habsburg ház ellen egy súlyos ütőkártyára van szükségünk. Ha ő nem akar alkalmazkodni céljainkhoz, majd akad más...

Hirtelen abbahagyta a beszédet, mert Sarolta hercegnő odahagyva a háziasszonyt, feléje lépkedett. Torcey mély, hódolatteljes meghajlással mondta:

— Arról beszéltünk Fenséges asszonyom, hogy Hessenből felkelt a nap és ragyogása elfogja úzni a sötét felhőket, melyek a Sározy gróf homlokán boronganak.

Sarolta mosolyogva, kedvesen bölintott, aztán sort kellett állni, mert a király kíséretével együtt távozni készült.

A királyi hintó után sorba, egymásután robogtak el a vendégek fogatai, csak Rákócziék maradtak Meudonban, ők az orléánsi hercegné vendégei voltak már egy hete, mivelhogy a Rákóczi bérelte meudoni villa nem volt elég tágas a fejedelemasszony és kíséretének befogadására.

Mikor már az utolsó vendégkocsi is kigördült a palota kapuján, a háziasszony mosolyogva fordult vendégeihez.

— Ha nem vagytok álmosak, beszéljessünk még egy kicsit. A mai szép estével mindnyájan meg lehetünk elégedve. A király régen volt olyan kegyes hangulatban, másrésről barátomtól, Solary márkától tudom, hogy a békekötés nem fogja biztosítani a Rákóczi jogait.

A fejedelem arca mintha halványabb lett volna egy árnyalattal, de nem szólt, nem mozdult, most Sarolta fejedelemasszony vette át a szót.

— Nincs más mód, el kell fogadnunk Torcy indítványát.

Rákóczi csöndesen, de határozottan megrázta fejét. Erre a mozdulatra hesseni Saroltából kitört a keserűség.

— Úgy-e mondtam kedves néném? Nem akarta hinni és íme láthatja. Nincs nálam szerencsétlenebb nő a világon...

— Sarolta, — mondta csöndesen az öreg hercegasszony, — ne így, ezt ne... Ennek semmi értelme sincs...

Rákócziné szívét azonban már elöntötte a haragos, keserű indulat.

— Mi volt az életem mellette? Csupa üldöztetés, keserűség, nyomorúság... Soha-soha sem szeretett bennünket és most nyugodtan odadob áldozatul engem és gyermekeimet egy rögeszméért, mely hiúságát és nagyravágyását szolgálja...

— Sarolta! — kiáltotta a fejedelem és hangja, tekintete olyan rettenetes volt, hogy a fejedelemnő felsikoltott és eltakarva arcát, kínos, keserves zokogásra fakadt.

Az öreg orléánsi hercegnő hűgát csitította, majd a fejedelemre nézett, ki sápadtan, benső indulattól

remegve járt fel s alá a szobában. Az öreg Liselotte hirtelen hozzá lépett:

— Ferenc, édes öcsém megsértetted a feleségedet.

Rákóczi megállt, mintha csak most tért volna teljesen magához, feleségéhez lépett a mélyen meghajolva, kezetsókolt a fejedelemasszonynak.

— Sarolta, bocsásson meg nekem. Nem szabad lett volna magamról megfélelkezni, de Önnek sem lett volna szabad megbántani azt, ami lelkemnek legdrágább és legszentebb.

— Én azt hittem, hogy az én vagyok, meg a gyermekeim, — sóhajtott föl csendesen Sarolta.

— Igen maga, meg a gyermekeink. És ne higgye, hogy én nem tudom, nem értem, nem látom a maga szerencsétlenségét. Maga férjhezment az erdélyi trón örököséhez, a római birodalom hercegéhez, akit szerencsétlenségére Rákóczinak hívtak. Mikor feleségül vettem Önt, 16 éves gyermek volt, de úgy érzem mégis bűnös mulasztást követtem el Önnel szemben. Fel kellett volna világosítanom hesseni Saroltát, hogy ő nemcsak a leggazdagabb magyar főúrhoz, nemcsak az erdélyi trón örököséhez, nemcsak a német-római birodalmi herceghez megy nőül, hanem II. Rákóczi Ferenchez, rettenetes súlyos, keserves és véres történelmi tradíciók örököséhez. Ki vérével, nevével, származásával együtt, emberfeletti terheket és feladatokat vett át és nem szabad ez elől elfutnia, még ha beleroppanna is a teste és a lelke, még ha földönfutóvá válna is érte ő maga, meg a családja. Itt nincs hátrálás és nincs kitérés és nincs megállás és nincs alkú, itt csak előre lehet menni, ahogy a Gondviselés rendelkezésből meg van írva.

— És hová vezet ez az út? — kérdezte Sarolta egész testében megremegve.

— Előre és fölfelé! Az egyének bukásán, gyászán, hontalanságán, át a nemzet feltámadásáig és megdicsőüléséig.

— És ezért kell nekünk, nekem és gyermekeimnek elvesznünk... Saroltának megint megeredtek könnyei.

Liselotte hirtelen közbeszólt.

— Ezen a hangon nem szabad folytatni és két egymást szerető embernek nem szabad egymást tovább gyötörnie. Sarolta te belőled most nem a szív, nem a lélek, hanem a fájdalom és a keserűség beszél. Másfelől még neked Ferenc öcsém, meg kell gondolnod, hogy nincsenek nagy *Vagyok*. Az élet dolga a megalkuvás, a kiengesztelődés, a megértés. Igérd meg nekem, hogy gondolkozni fogsz ezen, mielőtt határoznál.

— Igérem, kedves néném.

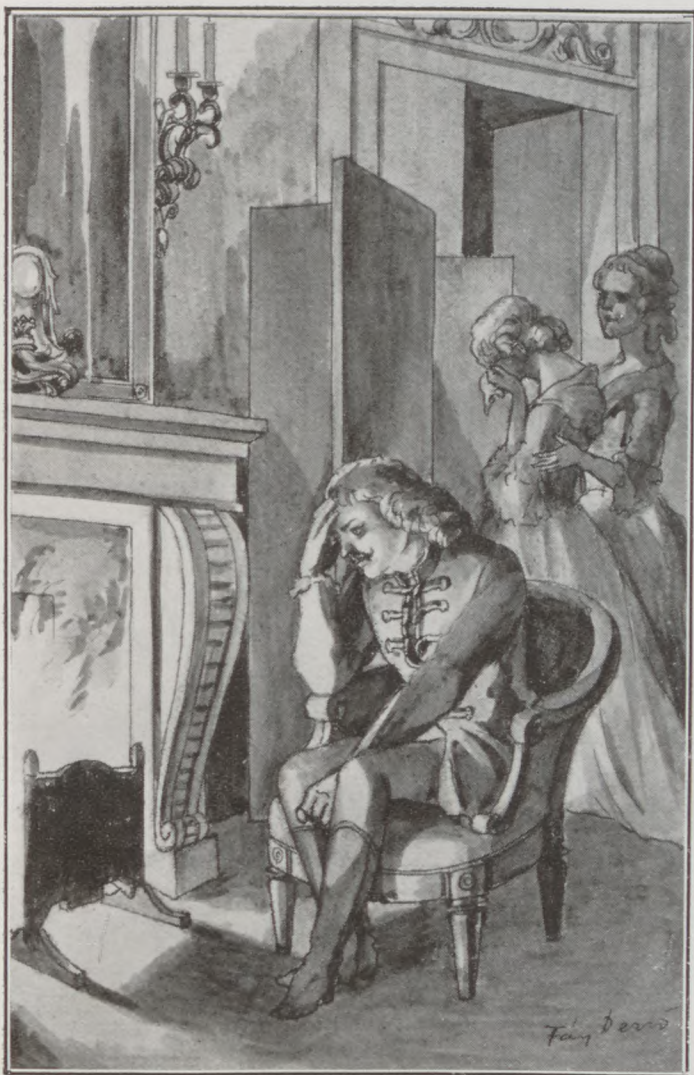
— Így már jól van, — örvendezett az öreg aszszony és igérd meg, hogy a mérlegre, melynek egyik oldalán ott áll a haza, a szabadság ügye, a Rákócziak nagy tradíciója, a másik serpenyőbe beledobod Sarolta könnyeit, gyermekeid esengő sóhajtását, édesanyjuk, édesapjuk után.

Rákóczi lehajtotta fejét, szeme homályos lett, nem akarta, hogy valaki arcába lásson.

— Nos fiam? — unszolta jóságosan az öreg hercegnő.

— Rákóczi bölintott és kezét magasra emelte mintegy fogadalomképpen. Liselotte most hűgához fordult.

— Sarolta te fáradt és kimerült vagy, majd el-

OTT ÜLT GONDOLATOKBAN, NÉMA MOZDULATLAN-
SÁGGAL, NÉZTE AZ IZZÓ ZSARÁTNOKOT...

UNIVERSITY OF MICHIGAN LIBRARY
ANN ARBOR, MICHIGAN

kisérlek szobádba, én pedig itt maradok és Ferenc öcsémmel meghányjuk-vetjük a világ sorját.

Gyöngéden átkarolta és elvezette a fiatal asszonyt, mikor visszajött, Rákóczit ott találta a kandalló előtt ülve. A fejedelem néma mozdulatlansággal nézte az izzó zsarátnokot.

Liselotte hercegnő gyöngéden Rákóczi vállára tette kezét, a fejedelem összerezzen a váratlan érintésre, a hercegnő mosolygott.

— Nos fiam, ne ijedj meg tőlem, nem jövök én hozzád vénasszonyos figyelmeztetésekkel és szemrehányásokkal. Csak egy dologra akarom felhívni igazságos elmédet és nagylelkű szívedet, a feleséged nagyon szeret téged.

— Asszony szerelme: a hite — mondta a fejedelem és nagy halálos komolyság borult az arcára. Asszony csakis a hitével teheti le szerelme próbáját.

— És azt hiszed, Sarolta nem hisz benned?

Rákóczi csöndesen megrázta fejét.

— Kedves néném, a minapában olvastam egy régi könyvben Mohamed történetét. Azt bizonyosan tudja Fenséged, hogy az izlam megalapítója, közönséges tevehajcsár volt. Feleségül vett egy magánál sokkal öregebb, vén, nagyon csúnya asszonyt, bizonyos Kadisah nevezetűt. Egyszer azt mondta a fiatal tevehajcsár Kadisahnak, hogy neki mindenféle látomásai vannak és visszavonult a sivatagba, csak 60 nap múlva jött elé és így szólt feleségéhez: Figyelj reám Kadisah, most nyilatkozott meg előttem az igazság: *«Allah az egyetlen igaz Isten és Mohamed az ő profétája»*. Kadisah pedig leborult a földre és mondotta: *Allah az egyetlen igaz Isten és Mohamed az ő profétája*. Aztán... aztán az izlám elindult hó-

dító útjára és a tevehajcsárból a minden Kalifák Kalifája lett, ki azonban közben elvesztette a hűséges Kadisahot. Felesége halála után pár évre újra megházasodott, egyik hatalmas szultán ifjú, szép leányát vévén feleségül, de azért állandóan sóhajtozott első felesége, Kadisah után. A fiatal, szerelmes asszonyt nagyon bántotta ez a multra való emlékezés és egy ízben szemrehányólag így szólt a férjéhez: én nem értelek téged uram, az első asszony öreg volt, én fiatal vagyok, ő ragyás és félszemű volt, rólam úgy mondják, hogy ékes ábrázatú és deli termetű vagyok, ő egy tevehajcsár özvegye volt, engem szultán apám vezetett a sátradba, ő neki nem volt gyermeke, én megismertettem veled az apaság örömeit. Kedvesebb-e hát neked az a Kadisah, mint én vagyok? Allahra mondom, hogy sokkal kedvesebb, felelt Mohamed, mert *ő volt az első, aki hitt én bennem*. Bocsásson meg Fenséged, hogy ezzel a hosszú, unalmas, keleti mesével untattam.

Az öreg hercegasszony arcán mély meghatottság látszott:

—Édes fiam, én nem akarok igazságot tenni köztetek. Sarolta és te egyaránt kedvesek vagytok szívemnek. És most hallgass reám. Sarolta itt marad nálam és amit egy szegény együgyű, öreg asszony elmondhat egy szegény, járatlan, tapasztalatlan, fiatal teremtésnek, azt én bizonyára el fogom mondani a feleségednek. Istentől remélem, hogy nem lesz kárára. Te pedig vonulj vissza házádba, elmélkedj és gondolkozz a dolgokon. Isten kegyelme legyen mindenem, amit gondolsz és amit határozol.

Rákóczi megcsókolta az öreg hercegasszony kezét.

— Fiam, — mondta most csöndesen Lisolette, — úgy-e becsületesen és hűségesen szereted Saroltát? Rákóczi bólintott.

— Ő a gyermekeim édesanyja.

— Mert látod, — folytatta a hercegnő egy pillanatnyi tétovázás után, — ez a perc a teljes őszinteség pillanata és te bizonyára tudod, hogy Charlotte Adeleide hercegnő egyre húzza-halasztja esküvőjét Conti herceggel?

Rákóczinak mintha egy kicsit sápadtabb lett volna az arca, de a hangja rideg, kemény volt.

— Hallottam róla.

— Sőt úgy beszélnek, hogy egyik udvari vadászaton neked is mondott volna ilyesmit a szép hercegleány.

— Mondott, — felelt Rákóczi még keményebb hangon.

— És te mit feleltél a hercegisasszonynak?

Rákóczi felemelte fejét és nyíltan, keményen az öreg hercegnőre szegezte szemét.

— Azt mondtam neki, hogy Conti herceget igen jeles, derék ifjúnak tartom és boldogságot kívántam frigyükhöz, melyet remélem minél hamarabb megkötnek.

Lisolette mind a két kezét nyújtotta Rákóczinak.

— Kétkedett talán bennem nénem? — kérdezte Rákóczi bús mosollyal.

— Nem. De a lány olyan szép és az anyja panaszkodott nekem, hogy örülten szerelmes beléd.

— Fiatal még, majd elfelejti, — mondta Rákóczi és megint a kandallóban izzó parazsat nézte. — Ha beszél édes néném, a Charlotte-Adeleide hercegnő édesanyjával, adja át neki hódolatteljes üdvözetem és

tanácsolja azt, hogy minél hamarabb tartsák meg az esküvőt, a fiatal Conti herceggel. A hercegisasszony a házasságban olyan hamar elfelejti majd az egész dolgot! Pár hónap múlva maga fog legjobban mulatni azon, hogy egy ilyen öreg házasemberről szötte-fonta bolondos álmait.

Csöndes szomorú mosollyal tette hozzá:

— Harminchét éves multam, öreg ember vagyok, kedves néném.

És újra lehajolt, hogy búcsúzóul még egyszer megcsókolja az öreg hölgy kezét.

— Hová mégis fiam, a párizsi házadba vagy Passyba? Tudni akarom, hogy hová küldhessünk neked hírt, vagy üzenetet?

— Én magam fogok jelentkezni, ha megvívтам magammal harcomat és határozni tudok a magyarországi ügyekről.

Pár pillanat múlva kocsizörgés hallatszott és Rákóczi Ferenc elhagyta az orléansi hercegnő palotáját. Az öreg Liselotte pedig bement hűgához, a síró, zokogó Sarolta hercegnőhöz és jóságos szavakkal igyekezett a fiatal nőt megnyugtatni.

HETEDIK FEJEZET.

Az útmutató.

Mindezt pedig, amit el fogunk mondani, pár hónappal azelőtt történt, hogy Sarolta fejedelemsasszony megérkezett Franciaországba. A fejedelem, XIV. Lajos és a pár évvel ezelőtt meghalt Montes-pán asszony fiával Maine herceggel és a toulousi

gróffal vadászott a meluni erdőségben. A Melun környékén elterülő hatalmas erdőséget, a Grosboisba vezető út vágja ketté. Rákóczi visszafelé jövet elszakadt a társaságtól, letévedt a helyes ösvényről és Melun helyett a Grosbois felé vezető úton vágatott.

Csodálatos szép, enyhe őszi este volt. Alkonyodott, de még tisztán, világosan ki lehetett venni a tárgyak körvonalait.

Az egyik keresztútnál egy kövön, szerzetes ült. Fejét lehajtván, olvasóját morzsolgatta. Aztán fölvetette fejét és körülnézett a kristálytisza, szinte átlátszó levegőben. A fejedelem most megállította lovát, meglepte, szinte megdöbbentette a szomorúság, a fájdalom mellett a nyugalom, a béke, ami a pap arcán látszott.

Közelebb lépett és úgy tetszett neki, hogy ezt az arcot már látta valahol. De hol? Talán csak képeken, ahol ábrázolva van, hogy az emberi lélek találkozik azzal, aki őt földi vándorútjára elbocsátotta.

Ilyen furesa, szomorú békességet csak a halottak arcán láttam eddig, — gondolta a fejedelem és csöndesen megszólította a még mindig távolba néző szerzetest.

— Jó estét atyám. Ez az út vezet Melunba?

— Nem fiam, ez a grosboisi út és egyenesen a kamaldoliak kolostorához vezet.

A häng is nagyon ismerős volt a fejedelem előtt, és még élesebben szemügyre vette a szerzetest. Valahol már találkozott ezzel az emberrel. De hol?

A szerzetes nyugodtan állta a fejedelem pillantását. Egyetlen vonása sem mozdult meg annak átható tekintete alatt.

— Messze van ide Melun? — kérdezte most Rákóczi.

— Egy órai út.

Rákóczi egy pernyi tünődés után megint a szerzeteshez fordult.

— És a kamaldoliak kolostora?

— Az mindjárt itt van, öt pernyire, kívánod uram, hogy odavezesselek?

Rákóczi bölintott és leszállván lováról, gyalog indult meg a szerzetes oldalán. Maga sem tudta voltaképpen miért követi? Talán eszébe jutott, hogy késő este lesz már, mire Melunba ér? Talán terhessé vált már a hangos, túlon túl élénk főúri társaság? Talán izgatta az ismeretlenül is annyira ismerős arcú és hangú szerzetes? Vagy talán egy titokzatos kéz irányította lépteit? Immár maga sem tudta, csak ment némán a szerzetes oldalán, mintha idegen akarat lett volna úrrá elhatározása felett.

— Atyám, — mondta pár pillanatnyi csönd után, — nem tudom, de olyan ismerős nekem az arcod és a hangod...

— Bizonyára a testvéredet ismerted fel bennem, — felelt a szerzetes.

— Igen, — felelte Rákóczi, — de azonfelül is, mintha láttalak volna valaha.

A szerzetes most Rákóczira emelte mély, sötét-tüzű, bánatos, de szelíden megbékélt szemét.

— Te gyakran láttál engem fenséges uram, mert öt évvel ezelőtt ott szolgáltam a táborodban.

Rákóczi hirtelen megállt, egy pillanatra, száz meg száz színes emlék rohanta meg lelkét.

— Micsoda? Csak nem te vagy?...

— De igen uram én voltam az a Richard de

Fenigan, akinek te érdemtelenül megmentetted az életét és a becsületét.

— Te voltál a legvitézebb tüzértisztem. Könyelmű fiú, de kitűnő katona. És most mi lett belőled?

— Isten alázatos és méltatlan szolgája a kamaldoliak kolostorában, Niccolini testvér a nevem.

A fejedelem megállt és most megint azzal az átható, kemény nézéssel vizsgálta a szerzetes arcát, mint az imént. Akkor testi mivoltát akarta kikémlelni, most lelkébe akart nézni. A szerzetes most is olyan nyugodtan, szomorúan, békésen állta pillantását, mint azelőtt.

Csönd volt. Mély, súlyos, jelentős csönd, aztán megint a fejedelem kezdett beszélni.

— Niccolini páter, ott tölthetném én a mai éjszakát a kamaldoliak kolostorában?

— Isten hajléka ez uram, tárva-nyitva áll mindenkinék, a bujdosó vándornak éppen úgy, mint a fejedelemnek.

Rákóczi ajkán egy különös, szomorú mosoly futott végig.

— Hát még a bujdosó fejedelemnek?

A szerzetes bölintott, csak ennyivel jelezte, hogy ismeri a magyar háború végét és ismeri Rákóczi sorsát.

— És te rámismertél, azonnal rámismertél? — kérdezte most a fejedelem.

— Rádismertem uram.

— Én csak később jöttem reá, hogy ki vagy.

— Az természetes uram. Te jót tettél velem és így jogod volt megfeledezni rólam, de én neked

köszönhettem életemet, becsületedemet és így lelkembe vésődtek vonásaid.

— Rákóczi még akart valamit kérdezni az útról, mely a hajdani délceg, mulatós, könnyelmű francia tisztet, ide, a kamaldoliak kolostorának kapujához vezette, de aztán veleszületett tapintata visszafojtotta lelkébe a szót.

Ott voltak a kolostor előtt. Niccolini testvér egyenesen a priorhoz vezette vendégét.

— Íme II. Rákóczi Ferenc, Erdély választott fejedelme, a római birodalom hercege, szállást kér ma éjszakára tőled atyám.

— Istené a szállás, — mondta a prior és Rákóczi fejére tette kezét. — Lépj be ájtatos szívvel és távozz majd megbékélt lélekkel el innét.

És elvezették a fejedelmet az egyik kis cellába, melyet vendégek számára tartottak fenn. A fejedelem megmosdott, átöltözött. Aztán együtt vacsoráztott a szerzetesekkel és eddig soha nem ismert béke és nyugalom szállta meg szívét.

A vacsora alatt folyton Nicollini testvér arcát nézve. A hajdani mulatós, hetyke, könnyelmű tisztből, Richard de Feniganból, vajjon hogyan is lett Niccolini testvér, az Úr alázatos, megbékélt, hűséges szolgája?

Vacsora után mindenki cellájába ment. A fejedelem, mióta édesanyja utolsó várát, Munkácsot elhagyta, nem aludt olyan békésen, nyugodtan, édesen, mint itt a kamaldoliak kolostorában. Aludt egyfolytában, estétől-hajnalig, mikor is a hajnali szent misére hívó harang ébresztette fel. Gyorsan felöltözött és lement a kápolnába. A misét Niccolini testvér szol-

gáltatta és a fejedelem megint nem bírta szemét levenni hajdani tüzértisztjének átszellemült arcáról.

Mise után, mikor a fejedelem megint visszatért cellájába, halk kopogtatás hallatszott az ajtón, nyomban reá Niccolini testvér lépett be.

— Bocsáss meg uram, ha zavarlak, — kezdte a szerzetes, — de úgy érzem, beszélnem kell hozzád. Úgy érzem, a veled való beszélgetés szükségességét, mintha csak gyónás és megtisztulás után sovárogná a lelkem. Elszakadtam a világtól és megtaláltam *Azt*, aki erre a földi vándorútra leküldött. Neki számolok be tettemről, gondolataimról, érzéseimről, szándékaimról. Az emberek közt egyedül csak neked tartozom még egy utolsó számadással, hallgass meg engem uram.

Mielőtt még Rákóczi felelhetett volna, a szerzetes folytatta:

— Mikor az én felséges uram, a franciák királya a táborodba küldött, uram, azt hiszem, nem voltam sokkal hitványabb és bűnösebb a többi fiatal tisztnél. Könnyelműen éltem, máról-holnapra. Nem voltunk vagyonosok, de kis birtokunk után volt annyi jövedelmünk, hogy özvegy édesanyám fedezni tudta léha és könnyelmű életem költségeit. Az apám régen meghalt, nem is ismertem, anyám a legkiválóbb, legnemesebb asszony, kinek talán csak egyetlenegy gyöngéje volt, hogy túlon túl szeretett engem s olyan áldozatokat hozott érttem, melyeket nem érdemeltem meg, s amelyek, mint későbbi életem bizonyítja, nem is voltak hasznomra.

Lehet különben, hogy anyám nagylelkű áldozatkészsége nélkül is költöttem, pocsékoltam, dorbézoltam volna őseim szerény kis vagyonából. Természe-

temben volt a könnyelműség, a léhaság és a felületesség. De bizony, hogyha egy szigorú, kemény, vasmarok idejében megragad, hasznomra vált volna. Ám balga hívságos beszéd ez fenséges uram, mindennek úgy kell történni, ahogy történik. Semmi sem hiábavaló és haszontalan, mert minden az Úr céljait szolgálja. Még halálos bűnünk, hitvány eltévelyedésünk is. Ha egy szigorú apai kéz nevel, bizonyára nem esem olyan halálos vétekbe, de talán nem is hoz el ide utam a béke, a nyugalom házába, hol Isten kegyelmét és bűnbocsánatát igyekszem lekönyörögni bűnös lelkem számára.

Mentül tovább beszélt a szerzetes, annál inkább eltűnt a nyugalom és a megbékéltség kifejezése arcáról. Hangja zilált, szaggatott lett, mint aki súlyos sebeket tép fel lelkén. A fejedelem megsajnálta és párjóságos szóval igyekezett megnyugtatóni.

— Nyugodj meg kedves testvérem. Ismerem könnyelműséged történetét, de ha megbántad, bizonyára megbocsátott neked a mi Üdvezítőnk. Miért gyötörnéd hát magadat tovább?

A szerzetes arca olyan kemény és szigorú lett, mintha márványból faragták volna ki minden vonását, a hangja is határozottá, ércessé változott.

— Nem fenséges uram, mindent meg kell tudnod.

— Hiszen tudok mindent. Kockajáték közben összepöröltél egyik magyar tisztemmel, Faludi Jánossal. Faludi János súlyosan megbántott és másnap párbajt vívtatok. Szerencsétlen kezed volt, szegény jó Faludy elesett. Kár érte, derék, jó magyar vitéz katona volt. Te pedig nagy bűnt követtél el, mert akaratlanul is embervér, katonapajtásod vére tapadt kezeidhez. Kemény, halálos ítéletet mondtak reád,

de én megvizsgáltam az ügyet és másképpen ítélkeztem. Tiltott szerencsejátékhoz ültetek, te is, meg a szerencsétlen Faludi János is. Ebben egyaránt hibásak vagytok, mert hiszen több ízben eltiltottam a táborban a szerencsejátékokat. Mindketten megszegették parancsomat. A játék közben Faludi — erre több tanú volt — levágta a kockákat s azt mondotta, hogy hamisan játszol. Erre hívtad ki a szerencsétlent páros viadalra. Hogy pedig a kockajáték igazi volt és nem hamis, azt egészen biztosan tudom. Sokkal jobban ismertelek, semhogy azt az alávalóságot feltegyem rólad. Mindennap ott voltál sátoromban, naponta együtt ebédeltél velem, te nem lehettél hamis játékos. Megváltoztattam hát a halálos ítéletet és örökre kitiltottalak táboromból. Szerencsétlenül megölted egyik pajtásodat, egyik legvitézebb katonámat, de hamisjátékos nem voltál.

— Nem uram, — mondotta csöndesen Niccolini testvér, — én sokkal rosszabb voltam, áruló és gyilkos.

— Mit mondasz? — riadt fel a fejedelem.

— Fenséges uram, minek kendőzzem és rejtegessem én lelkemnek undok kelevényeit? Begyógyul-e a förtelmes seb, ha dugdossuk, rejtegetjük? Nem, csak annál mélyebben rágja és emészti a lelkét. Mikor én cellád ajtaján kopogtattam, azzal a szándékkal és fogadalommal jöttem be, hogy úgy beszéljek hozzád, mintha gyóntatóm előtt térdepelnék. Gyóntatóm már meghallgatott, de neked is meg kell hallgatnod, mert én alávalóan és becsstelenül visszaéltem nagylelkűségeddel.

— Beszélj, — mondotta Rákóczi halkán, — beszélj, ha ez könnyebbségedre van.

— Úgy tudod uram, ahogy neked ezt a gyászos történetet elmondták. Tiltott szerencsejátékot játszottunk a megboldogult Faludi Jánossal, az én testvéremmel, kit bűnös kezem terített le. Ez még csak ifjúi könnyelműség lett volna, de...

— Hamisan játszottál? — mondotta a fejedelem és sötét lett szép, nemesszabású, finom arca. Rákóczi lelkében ösztönszerű utálat élt minden alávalóság iránt.

— Nem uram, nem játszottam hamisan, ezt Faludi János is tudta, aki társaim előtt megvádolt vele. Én nem játszottam hamisan Faludival, nem fosztottam ki a pénzéből, ennél sokkal nagyobb bűnt követtem el ellene.

— Mit mondasz? — álmélkodott a fejedelem.

— Úgy van, — bólintott a barát. — Faludynak ifjú szép menyasszonya volt, akit nagyon, nagyon gyöngéden és forrón szeretett. A leány is valószínűleg szerette vőlegényét, hiszen Faludy derék, szép, lelkes ifjú volt. Ekkor a sátán engem vezetett az útjukba. Faludy gyanútlanul bevezetett menyasszonya házába, engem pedig az ördög hatalmába kerített. Eleinte csak tréfálkoztam. El akartam hitetni magammal, hogy csak Faludy érdekében foglalkozom a leánnyal. Meg akarom tudni, igaz-e, mély-e, valódi-e a leány szerelme? Nem tántoríthatom-e el pajtásomtól? Ifjú voltam és nem tudhattam, hogy a tűzzel soha, semmi esetre sem szabad játszani. Ezt nem mehetségemre mondom, tisztában vagyok azzal, hogy lelketlen próbám halálos vétekbe sodort. De akkor még nem tudtam, hova fog vezetni, ha tréfálkozom a Faludy menyasszonyával, hogy hagyja el értem vőlegényét és jöjjön ki velem Franciaországba.

Beszéltem neki Párizsról, a versaillesi királyi palotáról, meg mindenféle fényességről, ünnepeltetésről, mulatságról, ami mind lépvessző a gyöngé asszonyi szívnek. Az volt a szerencsétlenség, hogy míg a leánnyal tréfálkoztam, magam is tüzet fogtam. Beleszerettem barátom menyasszonyába és most már komolyan kértem, hogy hagyja el derék, becsületes vőlegényét és jöjjön ki velem Franciaországba s itt boldogan fogunk élni. Mintha lehetne valaki boldog egy becsületes, aljas hitszegéssel a lelkében.

Rákóczi most a messze távolba nézett és halkán, félig a szerzetesnek, félig saját lelkének mondotta:

— Nem! Egy hitszegéssel lelkében senki sem lehet boldog. Beszélj tovább.

— Faludy János megtudta a dolgot s a kockajáték közt kitört veszekedés. A hamis játék vádja, mind csak ürügy volt, hogy verekedésre kényszerítsen s a világ ne tudja meg az igazi okot. A többi tudod uram, szerencsétlen kezem volt és Faludy halva maradt a párbaj színhelyén. Arról beszélni, hogy nem így akartam, együgyű hiábavalóság volna. Így történt. Gyilkosa lettem egy jóbarátomnak, egy derék, becsületes, igazszívű, egyeneslelkű ifjúnak. Gyilkos lettem a hiúságom, a szeszélyem, a gonosz vágyaim miatt. Becsületvesztésre és halálra ítélték mint hamisjátékost és gyilkost, és te uram megkegyelmeztél nekem, de azonnal el kellett hagynom táborodat.

— A leánnyal való dolgot nem tudtam, — mondta elborult arccal a fejedelem, — de a bakó pallosa alól lehet, akkor is kihúzlak. A szerelem eltévelyedései nagyon súlyosak, de valami kis elnézéssel kell felettük ítélni; mivel ilyenkor kábulat alatt van

a fiatal lélek. És különben a leány még sokkal vétkeesebb volt, mint te. Mátkájának adott fogadalmát szegte meg.

A szerzetes imára kulcsolta kezét:

— Ne ítélj meg a szegény teremtetést. Ő már túl van minden számadáson. A Faludy János halála után azonnal távoznom kellett Magyarországból, mert így szólt ítéleted. Én sem bírtam volna ott maradni, még ha lehetett volna is. Elmentem a leányhoz, Faludy özvegy menyasszonyához, hogy elmondjak neki mindent és ha ő is úgy akarja, elviszem magammal, mint feleségemet Franciaországba. Mire hozzájuk értem, már csak az anyja sírásának hangja ütötte meg a fületem. A leány betegen feküdt és pár óra alatt kiterített fehér halott volt belőle. Valami furcsa, rejtelmes betegség ölte meg, az orvosok sem tudták megmondani, micsoda? Én rossz álmaimban úgy képzelem, hogy mérget ivott s a Faludy János eleste után, a halálba menekült lelkiismeretének gyötrelmei elől.

A fejedelem elsápadt. A szomorú történet egész lelkében megrendítette. Most nagyon is jól vissza emlékezett Faludy Jánosra, a derék, jókedvű, vitéz katonára, meg menyasszonyára, a szép, karesú természetű, fekete hajú, piros arcú Recsky Katára. Most már mind a ketten lent a föld mélyében alusszák csöndes álmukat s aki tragédiájukat okozta, az itt térdel előtte és könnyel áztatja kezét, mintha csakugyan gyóntatója előtt térdelne.

— Kelj fel, — mondotta a fejedelem halkan, — hagyd a holtakat pihenni és nyugodj meg te is. Mikor ott a kolostorhoz vezető úton a kövön láttalak ülni, olyan nyugodt volt az arcod.

— Igen, néha nyugodt és megbékélt vagyok. Vigaszt ad nekem Isten irgalma, hogy nem követhetek el olyan nagy bűnt, mi bele nem veszne az ő jóságának végtelen óceánjába. Itt vagyok Isten szolgálatában, mint a legutolsó és a legméltatlanabb az ő házában. És olyan nagyon boldog, hogy idejuthattam, hogy lábai elé rogyhatok. De vér és könny jelöli az utat, mely engem a kolostor falai közé vezetett. A vért próbálom levezekelni, de a könny...

— A könnyet nem lehet eltörölni sem vezekléssel, sem böjttel, sem imádkozással, — mondotta a fejedelem. — Ismered a Vergilius híres mondását: »Minden emberi dolog mögött könny van.« És hidd el nekem, az van minden emberi élet mögött is.

— Igen, — mondotta csöndesen a szerzetes, — könny van a gonoszén, mint amilyen én vagyok, bűneiért; és könny van a nemesén, a nagyén, a kiválóén, mint aki te vagy uram, azért, mert hogy neki fel kell menni az áldozatok hegyére.

NYOLCADIK FEJEZET.

Az áldozatok hegye.

A fejedelem még két napig maradt a kamaldoliak kolostorában. A második nap vasárnap volt és ekkor megtudta Rákóczi Ferenc, mi hát az áldozatok hegye, melyet Niccolini testvér búcsúzása közben emlegetett.

Vasárnap délelőtt ugyanis Niccolini testvér tartott beszédet a kápolnában és prédikációja az áldozatok hegyéről szólt, mégpedig imígyen:

»Mondotta pedig az Örökkévaló Isten Ábrahám-

nak: áldozd fel a te egyetlen fiadat, Izsákot, a Thábor hegyen.

És kezénél fogva fiát, elindult Ábrahám a hegy felé, melyen az áldozatokat szokták az Örökkévalónak bemutatni.

S míg a nagy hegyre, vezető úton mentek, a kis fiú, Izsák, ott ugrándozott mellette. A mező virágait szedte össze, hogy anyjának, Sárának, bokrétát kössön belőle.

Ábrahám pedig nézte az ugráló, a játszó gyermeket és magában hangtalanul imádkozott:

— Uram, íme lásd, én elhoztam neked azt, ami tulajdon véremnél és húsomnál is drágább előttem, a fiamat. A fiamat, kinek folytatni kellene életemet, ha majd átadom lelkemet Neked, és testemet a földnek, melyből Te formáltad. Uram, lásd, én elindultam, hogy teljesítsem parancsolatodat, mert tied az élet és tied a halál, tied a test és a lélek és tied a gyermek, akivel minket megajándékozol s kiben a földi halhatatlanságot adtad nekünk.

Aztán fölnézett Ábrahám az égre, mely tiszta kék és derült volt, aztán halkán imádkozott tovább magában:

— Uram, te nemesak nagy vagy, de jó is. Nemcsak a világ teremtője, de az ember édesapja is. Íme elébed teszem az én gyötrelmekedtől hasadozó szívemet. Nézz a szívembe, uram. Nem a szájam halk mormolását hallgasd, mert az emberi szó súlytalan, semmi, hitvány és hazug. A szívem dobogását figyeld én Uram, és a Te szemeid lássák, hogy ennek a szívnek vére cseppenként folyik el, míg fölérek az áldozatok hegyére, az én fiammal, Izsákkal.

Az ég derült volt, a nap ragyogott, a levegő

enyhe és balzsamos. Ábrahám szeme Izsákot figyelte, a gyermek már rengeteg virágot szedett össze és nevetve kiáltott oda apjának:

— Nézd apám, már nem bírom a sok virágot. Te is segíteni fogsz nekem, mert nem tudom egyedül hazavinni az anyámnak.

Ábrahám ott állt a kő mellett, hol az áldozatokat mutatják be. Már kérni, könyörögni, esdekelní sem tudott. Szó nem jött ki ajkán, gondolat nem formálódott agyában. Csak halálra gyötört szívének dobogását érezte.

Szó nem jött, hang nem hallatszott, segítség nem érkezett. Ábrahám megragadta Izsák karját és fölemelte a kést, mellyel az áldozati bárányt szokta megölni. Izsák mosolyogva, derülten nézett fel apjára, mint aki tudja, hogy ebből a kézből csak jószág jöhet, csak áldás fakadhat.

És Izsák szemének bizakodó, derűs tekintete akkor sem borult el, mikor apja gyöngéden letakarta a gyermek arcát, hogy ne lássa a végső pillanat borzalmasságát.

Ebben a pillanatban hallatszott az Úr angyalának szava:

— Ábrahám, ne érintsd meg a fiadat, Izsákot! A te hűséged, engedelmességed, állhatatosságod kiállotta a nagy próbát! Az Örökkévaló Isten áldása van rajtad és ivadékaidon!

És Ábrahám porba hullt, könnyeivel öntözte a földet s ott a porban fekvé hallgatta a mennyei szózatot, mert most maga az Örökkévaló, a rettenetes Jehova beszélt hozzá:

— Kelj fel Ábrahám és vezesd haza fiadat, Izsákot. Töröld meg a szemedet, emeld fel a fejedet,

mert az én kegyelmem van veled és magzataidon. A te véredből származnak majd a bírák, a királyok, a próféták, a hősök, a szentek és a megváltók. A te magzataiddal kötök én, az Örökkévaló szövetséget és kegyelmemben tartom őket, míg csak az én utamon, az egyetlen igaz Isten útján járnak.

Ábrahám meg akarta fogni a fia kezét, hogy hazavezesse, de a gyermek újra előreszaladt. Nem értett semmit abból, ami előtte történt. Az Örökkévaló meg az angyal szavát ő, a gyermek nem hallotta. Csak azt látta, hogy apja egy nagy kést fog a kezébe, porba omlik, sír, zokog, majd feláll. A virág, mit az imént szedett, immár nem tetszik Izsáknak, eldobta és új, friss virágokat tépett.

Egy nagy patak partján mégis bevárta apját.

— Apám, segíts megkötni bokrétámat.

— Segítek fiam, — felelt Ábrahám.

Izsák fölvetette fejét.

— Apám, alig értem a szavadat. Erős, mély, dörgő hangod volt, mikor elindultunk, most halk és suttogó:

— Halk és suttogó, — mondta fejét lehajtva Ábrahám.

Izsák most az apja arcába nézett.

— De apám, mi lett te veled? Szép, fekete hajad, meg szakállad volt reggel, most fehér haj omlik le fejedre és fehér szakáll az álladon. Mi lett a te szép, fényes, fekete hajaddal?

— Mi lett vele? — mondta Ábrahám és maga elé nézett.

Izsák most tovább vizsgálta apját.

— És a hátad, a vállad, a derekad? Sugár, egye-

nes volt mint a szálfá, most hajlott a hátad, beesett a vállad, megroppant a derekad.

— Megroppant, — mormogták Abrahám fakó, színtelen ajkai és fia vállára tette kezét.

— Remeg a te erős kezed, — csodálkozott tovább Izsák — és a lábad?... Hiszen a föld is dobbant, amerre léptél. Most egyik lábad a másikba botlik. Mi történt veled, édesapám? Felelj nekem.

— Megjártam az áldozatok hegyét, édes fiam, — mondta csöndesen Abrahám.

Izsák pedig apja megváltozott arcát, alakját bámulta és nem értett a beszédből semmit. Mivel-hogy Izsák még éretlen gyermek volt és nem tudhatta, hogy mit tesz az az áldozatok hegyén járni? Még ha az utolsó pillanatban reá sugárzott is az isteni kegyelem, jaj annak, ki föllépett az áldozati köre! Mire lejön onnét a rettenetes hegyről, hófehér lesz dús, sötét haja, homályossá válik tüzes szemének pillantása, meggörbül válla és megroppan kemény dereka, acélos kezének szorítása remegővé válik, s lába, melynek lépte alatt dobogóra vált a föld, gyámoltalanul egymásba botlik. Mert hogy ő volt a kiválasztott, kinek fel kellett menni az áldozatok hegyére.«

A szerzetes egyetlenegyszer sem nézett a fejedelemre, míg beszélt, ám Rákóczi úgy érezte, mintha minden szava neki szólna.

Istentisztelet után pár szót akart váltani Niccolini atyával, de az visszavonult cellájába, a reggeli-nél sem jelent meg. A fejedelem megköszönte a priornak vendégszeretetét és Niccolini atya után tudakozódott, megtudta, hogy a páter kemény vezek-

lést szabott ki magára és egy hétig senkivel sem fog beszélni.

A fejedelem elbúcsúzott a békés kolostortól.

Ugyanazon a napon hosszú levelet írt *II. Rákóczi Ferenc a feleségének.*

És négy nap múlva elindult a fejedelemasszony vissza, édesapja udvarába, a hesseni hercegségbe.

Sarolta fejedelemasszony elutazott Hessenbe, hogy soha többé ne lássa az urát, II. Rákóczi Ferencet, ki legyőzván önmagát, megtaposván saját szívét, elindult az áldozatok hegyén keresztül a magaslatba, mely a halhatatlanság, az örök megdicsőülés felé vezet.

KILENCEDIK FEJEZET.

Mikes Kelemen levelet ír.

Kinek írom én ezt a levelet, nem mondaná-e meg, kedves jó asszonynéném? Kegyelmednek-e, kivel majd csak Törökországban fogok találkozni, ha ugyan odamegyünk, mert ki tudhatja a bűjdöső hontalan sorsát, a jó Istenen kívül? Agrólszakadt, széltől kergetett falevelek vagyunk, kiket a sors dobál ide-oda s ha a vihar megsajnál bennünket és letesz valamerre, megtapos az, aki elmegyen mellettünk...

Két éve, hogy itt vagyunk, a franciák földjén, ugyan mi is történt volna, amiről írni érdemes?

Mégis, míg ezt a fehér papirost fekete betűkkel szántom, valahogy megkönnyebbül a szívem.

A mi kegyes és jóságos fejedelmünk mióta itt vagyunk, alig változott valamit. Most vagyon a harminckilencedik évében és nincs daliásabb, szebb

férfi nála. Ezt nemcsak mi látjuk így, szerető hívei, de így beszélnek a versaillesi udvarnál a fényes gavallérok, az úri dámák között, így Párizs városában, ahol mindenki megbámulja, ha kilovagol vagy kikocsizik. »*Sárosy gróf*« — suttogják a bábész járókelők, de egy sincs közöttük, ki ne tudná, hogy aki előttük ül paripáján, vagy mellettük hajtat el kocsi-ján, Transilvania hercege, a bujdosó Rákóczi.

A bujdosó Rákóczinak halántéka körül immár ősz lett a szép, hullámos, barna haja. Úgy hallik, a versaillesi udvari dámák ezt még érdekesebbnek, vonzóbbnak találják, mint a sötétbarna fürtöket, de nekem, aki láttam ezeket az ősz hajszálakat egymásután előtűnedezni és ezeket a fehér csíkokat egyre szélesedni, nekem elszorul a szívem, mert mindegyik ősz hajszál egy külön történetet tud elmesélni.

Az egyik elmondja a trencsényi csatát és Ocskay végzetes árulását.

A másik arról a soha, még a paradicsom gyönyörűségei között sem felejtendő napról beszél. Az 1711-ik esztendőnek csikorgó februáriusáról... Arról az örökké emlékezetes februáriusról, melynek 21-ik napján lépte át Rákóczi Ferenc paripája utoljára Magyarország határát.

Vajjon mikor lépi át megint azt a határkövet?...

Aztán az ősz hajszálak suttognak hozzám tovább és én olyan jól megértem beszédjüket.

Elmesélik nekem a szatmári békekötés történetét. Beszélnek az utrechti, a rastatti békéről, hol Európa urai kezét adnak egymásnak, megosztzkodnak egymással. Színleg, vagy valóságban mindenki úgy tesz, mintha ki volna békülve, mert így vagy úgy mindenkit kielégítettek, csak éppen Magyarország

szabadsága, Erdély fejedelemsége, II. Rákóczi Ferenc fejedelem sorsa nincs megemlítve, sem az utrechti, sem a rastatti békében.

Úgy mondják, hogy XIV. Lajos követe, urának parancsára, sokáig és nagyon melegen beszélt Rákóczi mellett, de a császári követek heves ellenzése, főképp Savoyai Eugen gyűlölete miatt, nem tudott kellő eredményt elérni.

Az öreg francia király a végén megelégedett az-
zal, hogy III. Károly szóval minden jót ígért, minden
biztosítékot megígért és XIV. Lajos miért ne hitt
volna neki? Végre is a francia udvarban nem ismerik
a híres kuruc dalt:

Bátya ne higgy a németnek,
Akármivel hitegetnek,
Mert ha ad is nagy levelet
Mint a kerek köpönyeged,
Pecsétet üt olyat rája,
Mint a holdnak karimája,
Ninesen abban semmi virtus,
Verje meg a Jézus Krisztus!

Hiszen adott nagy levelet Bocskaynak, Bethlen-
nek. Pecsétet is ütöttek rája és aztán rongyokra tépték
a linzi békét, a bécsivel együtt. Ugyan mi lesz most,
mikor még a pecsétes levelet sem akarták kiadni?

A francia király azonban így is bízik a császár
szavaiban. Miért is ne bíznék benne? Neki semmibe
sem kerül és nagyon kényelmes dolog ez a bizalom.

De ne essünk a szerencsétlen, a boldogtalan
emberek közös hibájába, kiknek fájdalomtól meg-
mérgezett lelkük nem törekszik az igazságosságra.

Egészen bizonyos, hogy a franciák királya szí-
vesen segítene rajtunk, — ha erejét, figyelmét, hatal-
mát és befolyását Spanyolország felé nem kellene

fordítani. Spanyolország felé, hol a Bourbon-ház számára kell biztosítani a trónust.

Ki vagyunk mi a franciák hatalmas királyának? Messze keletről jött barbárok, akiknek sem szokásait, sem törvényeit nem ismeri, nem érti. És ami ennél sokkal nagyobb baj, nem érti, nem ismeri ennek az idegen népnek sem lelkét, sem törekvéseit, sem álmait. Álmait, melyért legjobbjai léptek a vérpadra, örültek meg a börtönben, és mentek az örök bujdosásba, a száműzetésbe.

Álmok, melyek nélkül ez a nemzet élni nem tud, nem akar, mert érzi, hogy a valóság az megesalhatja, az álom: az igaz, az hűséges; a valóságot be lehet szennyezni, mocskolni, el lehet árulni, az álom, az fölül áll minden emberi gyarlóságon, bűnön, hitvány-ságon. A valóság a huszonnégýórai, a mindennapi célt szolgálja, az álom századok útját világítja be előttünk.

De hát mit tudhat erről egy idegen király? És ha tudná is, miért törődne vele?

Hiszen az uralkodó, kit hívei még mindig napkirálynak hívnak, nagyon beteg és nagyon gyöngye...

Ami ereje még megmaradt, azt az udvari ortályoskodások, cselszövények fékentartására fordítja, s ha ez nem emészti fel erejét és idejét teljesen, akkor Spanyolország felé fordul a szeme. Spanyolország felé, melyet unokájának akar megtartani.

De hát ne vádaskodjunk. Hiszen a napkirály a legnagyobb melegséggel biztosította kedvelt, különösen becsült vendégét, a nemes Sárossy grófot, hogy mindig a legmelegebb érdeklődéssel fog viseltetni sorsa iránt, hogy ügyét mindenben és mindenkor támogatni fogja. És hogy míg a viszonyok jobbra

nem fordulnak, tekintse Franciaországot második hazájának.

Lehet-e többet várni a franciák királyától, mikor...

Itt egy kicsit megállt a toll a kezemben és azon tűnődöm, leírom-e azt, ami új, két nagy fehér csikot festett jó uram halántéka körül.

Azon az éjszakán, mikor Mikó Ádám meghozta a hírt, egész éjjel nem aludt. Hallottam, hogy fel-alá járkált szobájában, nagyokat sóhajtott és hallottam fohászkodó szavát: Uram add, hogy ne kelljen kiűritenem a keserűség kelyhét, de különben legyen meg a te akaratod.

Pedig még akkor nem tudtunk bizonyosat, nem is nagyon akartuk elhinni Mikó szavait. Hátha valaki félrevezette? Mert nem lehet az, hogy igaz legyen...

Aztán pár nap múlva megjött hivatalosan a hír!
Rákóczi és társai, mint hazaárulók, örökös száműzéssel sújtatnak s birtokaikat a habsburgi császár, hűséges hívei között fogja szétosztani.

Rákóczi Ferenc hazaáruló!...

És ezt Magyarországon, törvényes formák közt mondták ki, magyar emberek írták alá az okmányt, mely Rákóczi Ferencet hazaárulónak bélyegzi és hontalanná teszi.

Birtokai, javai, kincsei pedig szétosztatnak a német császár hűséges hívei közt, akikre nem mondták ki a hazaárulást és az örökös száműzetést...

Az én nagy jó uram, mikor megkaptuk a hír hitelességét, már sokkal nyugodtabb volt, mint mi. Úgy látszik ő már megívta tusáját, melyen soha

nehezebben nem ment keresztül földi anyától született halandó ember.

És ha szabad a földi halandó szenvedéseit a Legnagyobbhoz, a Legtisztábbhoz, a Legnemesebbhez mérni, ki mindnyájunk bűnét a kereszten elviselte, akkor csak ahhoz a szent utolsó éjszakához hasonlítható Rákóczi gyötrelme, mikor a mi Urunk és Üdvözítőnk látta, hogy elhagyták tanítványai, megtagadták nevét és halálra keresték az emberek, kiknek bűneiért adja oda magát engesztelő áldozatul.

Azon az éjszakán, mikor a hiteles okiratot Torcy gróf átküldte a fejedelemnek, Rákóczi és társai száműzetéséről, a mi nagy jó urunk hajnalig ott térdelt a feszület előtt. Mit mondhatott a mi Jézusunknak, miért könyöröghetett az Üdvözítő előtt? Titok, melyet még kutatni sem szabad. Reggel, mikor szokás szerint benyitottam hozzá, már nyugodt volt. Tartása déceg, fejedelmi, hangja nyugodt, mozgása méltóságos, mint rendesen. De ahogy a szemébe néztem, megrettentem. A nagy, mélységes szempár telve volt olyan fájdalom, olyan emberfeletti gyötrelmek kifejezésével, amely megdermesztette a lelkemet.

Nyájas, jóságos, barátságos volt a szava, mint mindig, ha megszólít, de a szeme mélyén egy sötét, riasztó kérdés lappangott:

— Hát ez vajjon meddig fog hozzám hűséges maradni? Mikor fog megcsalni, elárulni, elhagyni?

És akkor ott, szorgos készséggel felelve uralmunk kérdéseire, szent fogadást tettem, hogy én, Zágoni Mikes Kelemen, az én nagy jó uralmához, II. Rákóczi Ferenchez, mindig hűséges leszek és előbb hagyjon el engem a lélek, mielőtt fogadalmamat megszegném és lelkemet bemocskolná. És elmondottam magam-

ban az esküt, amit a házasfelek mondanak az oltár előtt, mert úgy éreztem, hogy Isten magas színe előtt állok e pillanatban.

— Esküszöm, hogy soha semmiféle megpróbáltatás, testi, vagy lelki nyomorúság között én őt el nem hagyom. Szentháromság egy Isten engem úgy segéljen! Amen!

— Uram te adtad belém a lelket, mikor földi vándorutamra ide leküldtél, add, hogy tisztán és mocskotalanul őrizzem meg azt, mikor visszaadom majd neked, a nagy, az utolsó leszámolás órájában. Add, hogy mindig és minden körülmények között megtarthassam, amit neked fogadtam és hűséges marad hassak az én uramhoz, II. Rákóczi Ferenc fejedelemhez.

Így mondtam el fogadalmamat, de senki ebből a Mindenható Úristenen kívül egy szót sem hallott. Amíg fogadalmamat letettem, megjelent előttem a háromszéki hegyek képe, amint szelíden összehajolva átölelik egymást. A tarkavirágos rét, ahol játszottam... A nagy tölgyfaerdőben a savanyúvízforrás, hol első versemet írtam... A kis Kőszegi Zsuzsika, anyám keresztleánykája, ki nyárra eljön hozzánk édesanyjával látogatóba és rózsaszín ruhácskájában ott esetlik-botlik mindenütt, ahol nincs reá szükség. Minden percben elbukik, hol az orrát törve be, hol a könyökéről horzsolva le a bőrt, sírdogál és nekem kell kiengesztelnem, megvigasztalnom... És megjelenik előttem ősi kuriánk, édesanyám drága, fehér, szelíd arca, hallom jóságos szavát és érzem, hogy szeretettel átölel most is, a távolból is... És aztán a sötét hegyek, a virágos rét, a tölgyerdőben buzogó forrás, a kis gyerek Zsuzsika, az ősi vén ház, mind

eltűnik előlem... És el kell tűnni a legdrágábbnak, a legforróbban szeretettnek, édesanyámnak arcának is... Mert ha itt van előttem, nem bírom letenni a fogadalmat.

A fejedelem ezalatt az ablaknál állt és kinézett a csöndes, elhagyatott kertbe. Aztán hirtelen megfordult s látta, hogy a kalamárist, a papirost, a lúdtollat szedem elő és várom a diktálást.

A fejedelem szelíden megrázta fejét.

— Ma nem írunk, Mikes fiam. Gondoskodjál, hogy kocsi álljon készen. Utazom...

Az udvar Meudonban volt, megkérdeztem a fejedelmet, hogy oda akar-e menni?

— Nem, — mondotta csöndesen, — nem megyek oda...

Várt egypár pillanatig, aztán csöndes, nyugodt, de egy kicsit fáradt hangon mondta:

— Grosboisba megyek, a kamaldoliak kolostorába. Szükségem van egypár heti nyugalomra, a magányra, a békére.

Most egészen közel jött hozzám. És kezét a vállamra tette.

— Meg hogy a saját lelkembe nézhessek, Mikes fiam. Gondoskodj mindenről, egy óra múlva indulni akarok.

Egy óra múlva lekísértem a fejedelmet kocsiához. Aztán bementem megint a szobájába. Körülnéztem a szobában, hol ő egész éjjel a feszület előtt imádkozott. Arra gondoltam, hogy nyomtalanul tűnnek-e el vajjon az ilyen éjszaka gyötrelmei, vívódásai, vergődései, titkos, keserű könnyei? Kerestem a szobában sóhajok visszhangját, a könnyek keserű ízét, a vád és harag kitörő zúgását, a megbékültség

fohászát, sehol semmi; csak az érzéketlen, süket négy fal, a lelketlen, élettelen bútorok.

— Rákóczi Ferenc hazaáruló és ki van tiltva Magyarországból, — mondtam magamban és behúzva az ajtót, csöndesen kimentem a fejedelem szobájából.

Még a lépcsőn álltam, mikor meghallottam Mikó hangját. Énekelt. Mikó Ádám volt a legmulatsabb, legvadabb fiú az apródok között. Kemény koponyájú, szilaj fiú, ki sok feddést kapott urunktól. Páter Kéry gyakran mondotta, hogy Mikó fékezhetlen vadságát kálvinista apjától örökölte, hogy édesanyja hiába volt felette vallásos keresztény, katolikus nő, nem tudta a vad bölényt megszelídíteni. Mi persze csak nevettünk a páter beszédén, maga Mikó is nevetett, de elismerte, hogy valahányszor a harcban sebet kap és egy kis vér lecsapolódik belőle, mindig könnyebben érzi magát. Úgy vélekedett, hogy a kelleténél több és sűrűbb a vére és ezt csakugyan édesapjától örökölte. Mikó most nem látott engem, bent volt szobájában. Énekelt. Megálltam és szinte megállt a szívem verése, amikor Mikó hangját hallgattam. A vad, szilaj bölény, Dávid király fenséges, fájdalommal, gyötrellemmel teli zsol-tárát énekelte.

Uram, bűneink sokasága,
Álnoksága,
Érdemli haragodat.
Méltók vagyunk
Hogy ellenünk
Oh Istenünk,
Felemeld ostorodat.

Lassan lementem. Mikó egyedül volt a szobában, ott ült az asztal mellett és mikor bevégezte a

rettenetesen komor hangú, gyászos zsoltárt, leborult az asztalra és kínosan, keservesen zokogni kezdett.

Lassan, csöndesen, észrevétlenül el akartam menni, hogy ne zavarjam ezt a mélységes, kitörő, lelket ölő fájdalmat, de valaki hirtelen vállamra tette kezét.

Kéry páter állt mögöttem. A mi magyar papunk, ki Bercsényi Miklós fiával, Lászlóval jött ki utánunk Franciaországba.

A páter csöndesen, szelíden megfogta kezemet és bevezetett Mikó szobájába. Ott, a még mindig zokogó, szerencsétlen hazáját, elárult fejedelmét gyászoló fiatal ember vállára tette kezét:

— Ennek a zsoltárnak, a Dávid király zsoltárának, van még egy verse, fiam. Ezt nem szabad elfelejtened, ha reá szakad szívedre a keserűség.

És a páter csöndesen mondotta Dávid király bűnbánó versének második strófáját:

De tudjuk, hogy ki megvallja
És átalja
Bűneit, Hozzád megtér,
Azt el nem űzöd előled,
Sőt Tetőled,
Bűnbocsánatot az nyér.

Mikó felugrott és a vad kálvinista, — ahogy tréfásan szokták csúfolni, — némán csókolta meg az őt vigasztaló katolikus pap kezét. Én pedig ott álltam mellettük és néztük egymást, mi három bús magyarok, itt az idegen Franciaországban. Három bús magyar, a száműzött, hontalanná lett II. Rákóczi Ferenc fejedelem szegény, bús szolgálói.

TIZEDIK FEJEZET.

A tükörkép.

Kora hajnalban misére csöngettek. A fejedelem, ki már napok óta ott élt mint a kamaldoli szerzetesek vendége, gyorsan magára kapta ruháit. Ide, a kolostorba senkit sem hozott magával. Egyedül akart lenni, — amint Mikesnek a búcsúzaskor mondotta, — Urával Istenével és saját lelkével. Nem engedte, hogy kiszolgálják, úgy élt mint a szerzetesek, szigorúan megtartva a böjtöket, elvégezvén az ájtatosságokat és szorgalmasan teljesítvén a lelkigyakorlatokat.

Egy esős, szomorú délelőtt érkezett meg a kolostorba. Temetésre érkezett. Niccolini atyát tették le a sírba, azt a délceg, mulatós tüzértisztet, ki valaha ott szolgált a fejedelem táborában, és Rákóczi ott állt a kolostor sírboltja előtt és hallotta a gyászéneket:

Jövel gyászos anyánk
Megnyílt kebelébe,
A földnek kitarult
Sötét üregébe,
Köz anyánk ölébe.

Hova a világi bajok nem tódulnak,
A test kívánsági
Hol mind elnémulnak,
Végkép elmulnak.

— »Végkép elmulnak«, — mondta csöndesen a fejedelem és aztán azt a szívességet kérte a priorától, hogy ő lakhasson a Niccolini testvér cellájában.

Háborgó lelke, felzaklatott szíve azonban csak nem bírt megnyugodni. Többször meggyónt lelki

atyja előtt, de úgy érezte, hogy a szent atya szavai útmutatások, hogy melyik úton keresse az igazságot és békét? A páter jóságos, kegyes, intő szava elindítja őt a helyes úton, de ott neki, saját magának kell megtalálnia, amit keres.

— Mit keresett a számkivetett, a bujdosó Rákóczi?

Isten kegyelmét és feloldozását életéért, amit eddig cselekedett és mindazért, ami még el fog következni.

A kolostorban töltött napok alatt felmerült előtte életének képe. A fejedelmi fény és ragyogás, büszkeség, boldogság mellett mennyi fájdalom, gyász és szomorúság... Még csak pár hónapos, mikor édesapját elveszti. A legdicsőbb, a legnemesebb anya neveli őt, nénjével, a kis Juliankával együtt, de már ezt a gyermekkort is megzavarja sok visszavonás emléke. Édesanyja Zrinyi Ilona és nagyanyja Báthory Zsófia nem értenek egyet nevelésében. A büszke, királyi őseit folyton hangoztató Báthory Zsófia, mindenekelőtt az erdélyi fejedelmet, a nagy név, az ősi hagyományok örökösét látja a gyermekben s neki mindennél fontosabb, hogy a királyi öntudat mennél jobban, mennél erősebben kifejlődjék a Rákócziak és Báthoryak örökösében.

Zrinyi Ilona, kinek apja, nagybátyja vérpadon halt meg, testvérbátyja örökös fogságban örült meg, ki korán elvesztette férjét, a sors csapásai közt, egészen más egyéniséggé formálódott, mint anyósa, Báthory Zsófia. Ő is nagyon jól tudta, hogy fia, helyzeténél, nevénél, származásánál és vagyonánál fogva Magyarország reménysége, Erdély trónjának jogos és törvényes örököse. Ő is jól tudta, hogy mit jelent

a Rákócziak, a Zrinyiek, a Báthoryak, a Lorántffyak, a Frangepánok nevének, hivatásának és tekintélyének örököse lenni? De ő nemcsak a díszes kiváltságokat, hanem a súlyos kötelezettségeket is látta. Úgy akarta, hogy fiát nemcsak neve, családi hagyományai, méltósága, vagyona tegyék méltóvá a magas polcra, hova Isten kegyelme helyezte, hanem emberi értéke, lelki emelkedettsége, szívbeli nemessége, acélos akarata és szellemi kiváltsága egyaránt. A kiváltság tudata, az hamar megjön, — gondolta — de a kiváltságosság jogos alapja az emberi érték. Ezért mielőtt fejedelemmé nevelte volna fiát, emberré akarta és kívánta nevelni. Felebarátjaival együtt érző, igaz, jólelkű, irgalmasszívű, bátor, mások iránt elnéző, önmagával szemben felette szigorú emberré. És a nevelési elvek, meg tanítók kiválogatása nem egyszer okozott keserves, nehéz háborúságokat, az öreg fejedelemasszony, Báthory Zsófia, meg I. Rákóczi Ferenc özvegye, Zrinyi Ilona között.

A kis fiú gyakran volt Munkácson nagyanyja udvarában s itt egészen más instruktorok vették körül s más szellemben nevelték, mint odahaza Sároson, vagy Patakon, édesanyja udvarában. A kis Ferenc túlon túl megnövekedett önérzettel tért haza édesanyjához és azt mindenkivel éreztetni akarta. Még itt a csöndes kolostorban is gyakran eszébe jutott az a jelenet, mikor Munkácsról hazatérve, bekopogtatott édesanyja szobájába.

— Ki van ott? — kérdezte Zrinyi Ilona.

— II. Rákóczi Ferenc, az erdélyi trónörökös, — hangzott a túlon túl önérzetes válasz.

— Nincs időm, nagyon el vagyok foglalva, — mondta az édesanya kedvetlen hangon.

Pár perc múlva megint kopogtattak.

— Ki van ott? — kérdezte újra Rákócziné.

— A kegyelmed kis Ferkó fia jött meg Munkácsról, — mondta egy édes, behízelt gyermekhang és Zrinyi Ilona kitárta az ajtót és keblére ölelte gyermekét.

»A kegyelmed kis Ferkó fia.« Milyen boldog volt most a gyermek. Nénjével, Juliankával ott játszottak a sárosi vár kertjében. Szomorú emlékek alig zavarják meg ezt a boldogságot, legfeljebb egy, mikor az öreg nagyszonyt, Báthory Zsófiát, Erdély fejedelemasszonyát, a Ferkó és Julianka nagyanyját temetik. De ebben a temetésben több a méltóság és a pompa, mint a gyász. Az istenben boldogult fejedelemasszony életéhez illő ez a pompás, királyi temetés. Báthory Zsófia elsősorban mindig fejedelmű volt, kiben minden családi érzésnél erősebben dominált szuverén származásának tudata.

Az öreg fenséges asszony halála után, Zrinyi Ilona gyermekeivel és egész udvarával együtt átköltözik Munkács várába.

A fejedelem ott ülve a kamaldoliak kolostorának egyik kis cellájában, elrévedezik. Hogy is volt az a dolog? Imádott édesanyjának második házassága? Soha ezzel a házassággal kibékülni Rákóczi Ferenc nem tudott. Gyermek volt, amikor — amint Juliankával együtt mondták — ez a végzetes csapás rájuk szakadt és soha később, sem ifjúkorában, sem mint érett férfi, de még élete végén, a rodostói remeteségben sem tudott erre a házasságra másképpen gondolni, mint végzetes, egész családjukra szerencsétlenséget hozó eseményre...

Rákóczi ott ülve a kamaldoliak kolostorában,

meg akarta vizsgálni lelkét, nehogy ez a lélek az igazságtalanság vétkébe essék. Anyja olyan fiatalon maradt özvegyen s olyan öröm nélkül élte le életét, túlon túl zord, kemény és nehéz természetű anyósa, Báthory Zsófia ellenőrzése mellett. Nem természetes-e, hogy szíve lángra lobbant, hogy fantáziáját felgyújtotta, lelkét megragadta az ország első leventéjének, Thököly Imrének hódolata, szerelme. S Thököly imádta feleségét, igyekezett szerető apja lenni a Rákóczi árváknak és mégis Rákóczi Ferencnek csupa fájdalmas, keserű emléke maradt anyjának második házasságából.

Vajjon nem a Thököly szerencsétlen hadjárata, csatavesztése vonszolja őket is magukkal? A kamaldoliak kolostorában élő, érett, komoly férfi még most, hosszú évtizedek múlva is emlékszik arra, hogy mint tízéves gyermeket, mostohaapja csatáiban mindenüvé magával vitte a harctérre. Jól emlékszik anyja könnyeire, ellenvetéseire és Thököly kérésére, könyörgéseire, esküdözéseire, hogy a kis Ferkóra saját életénél is jobban fog vigyázni. Mi vihette vajjon a gyermek lépteit a kis fülkébe, hol anyjának és mostohaapjának heves, kínos vitatkozását végighallgatta? Miért nem bűjt elő a fülkéből, mikor Thököly és édesanyja távoztak, hogy most már végighallgassa hűséges, öreg inasa, Boldizsár, meg édesanyja belső frajjának, Gunda leányasszonynak beszélgetését? A fejedelem ott ülve a cellájában, most, több mint egy negyedszázad múlva is, egészen világosan hallotta hangjukat, mintha csak előtte beszélgetnének:

— Gunda, — mondta az öreg Boldizsár, — készítsd el a fenséges úrfi útravaló holmiját, reggel indulunk.

— Hát mégis csak viszik Ferkó úrfi? — kérdezte a leányasszony aggodalmas hangon.

A kisfiú kinézett a fülkéből és jól látta, hogy Boldizsár sötét arccal néz maga elé, de nem szól semmit.

— Mégis csak nagy istentelenség ez, Boldizsár bátyám, — mondta Gunda hevesen, — ezt a fiatal gyereket harcba, háborúba, vészbe, tűzbe cipelni. Aztán minek? Mit segíthet egy ilyen kis gyermek a háborúban?

— Hallgass Gunda, — mondta Boldizsár mogorván, — nem ért ilyen országos dolgokhoz a rövidlátó, asszonyi elme.

— Azért hogy asszony vagyok, — mondta Gunda hevesen, — van nekem magamhoz való eszem, mindenestre több, mint kegyelmeteknek, akik a háborúba, öldöklésbe, vérontás közé cipelik az ártatlan gyereket. Aztán meg azt hiszi kegyelmed, hogy nem látom én a dolgokat éppen úgy, mintha férfiember volnék? Thököly Imre uram azért akarja mindenfelé magával vinni a nagyságos úrfi, a fenséges Rákóczi ivadékot, hogy így nagyobb tisztelete meg becsülete legyen a sereg előtt, mert hogy a Rákóczi fiú is ott van!... Mit bánja ő, ha valami baj is éri a gyermeket, nem az ő vére, nem az ő fia, de a szegény nagyasszonyunknak a szíve hasad meg, ha a kis Ferkó úrfi...

Nem tudta tovább folytatni, Boldizsárnak vörös lett a képe az indulattól s nagyot csapott a súlyos, kemény öklével az asztalra, amely mellett álltak.

— Elhallgass, te oktalan asszonyi állat, mert olyat teszek, hogy magam is megbánom. Mit locsogsz-fecsegsz itt össze-vissza? Thököly Imre a mi urunk

és parancsolónk, akinek fenséges úrnőnk, Zrinyi Ilona nagyasszony mellett engedelmességgel és hűséggel tartozunk. Ő tudja, miért viszi magával a kis Ferkó úrfit s nem a te kurta eszedtől fog tanácsot kérni, hogy mit tegyen, mit ne tegyen? Ami meg a veszedelmet illeti, itt vagyok én. És előbb hagyjon el engem a lélek, semhogy az én fenséges úrfimnak csak egyetlen egy hajaszála meggörbüljön.

— Hiszen meg is repedne a szívem, ha kend velük nem menne, Boldizsár bátyám.

Boldizsár büszkén fölemelte a fejét:

— Ha én velük nem mennék?!... Hát mással talán engedné őket a nagyasszony? De most előre, egy-kettő, ne töltsük hiábavaló locsogással, fecsegéssel az időt, hanem inkább arra legyen gondunk, hogy a fenséges úrficskának minden holmija rendben legyen.

Gunda kiment a szobából és a kis Ferkó szép lassan elősompolygott a nagy, boltozatos ablakfülkéből.

— Boldizsár, — mondta furesa, halk, szaggatott hangon, — hát engem elvisznek innét?

— Együtt megyünk, úrfi, — felelte Boldizsár erőszakolt vidámsággal és szemmelláthatólag megrebent, mikor a gyermeket meglátta. — Vajjon mit hallott meg az úrfi a beszélgetésből?

— Itt kell hagynom az édesanyámat, meg Juliankát?

— Ejnye, nagyságos úrfi, hát nem megyünk el örök időkre...

— De Gunda azt mondta, hogy...

Boldizsár megint vörös lett mérgében.

— Hej, nagyságos úrfi, nem hiába mondom én,

hogy minden asszonynak ki kellene vágni a nyelvét. Minek hallgat arra, amit az ilyen oktalan asszonyi állat fecseg?

— Gunda mindig szeretett engem.

— Hát persze, hogy szereti, még csak az hiányzik, hogy ne is szeresse. De azért nem szabadna neki annyi ostobaságot fecsegni. Hej, nagyságos úrfi, ha ezt a sok asszonyi locsogást hallgatom, mindig megbánom, hogy megházasodtam. De hát mit csináljak, már harminc éve benne vagyok a szerencsétlenségben. Az ám, éppen a tavaszon mult el harminc éve, hogy oltárhoz vezettem Gunda nagynénjét, de akkor nem beszélt ám annyit, mint most. Még az igent is olyan nehezen és halkán mondotta, hogy a papnak kétszer is reá kellett szólani. Azóta megtanult fecsegni, meg a hűgát is megtanította a sok hiábavaló beszédre, mint ahogy az úrfi is hallotta az imént...

Boldizsár gyorsan, hevesen, szokatlan bőbeszédűséggel adta elő mondókáját, ám a gyermek nagyon is látta, hogy a hűséges szolga csak azért hord össze hetet-havat, mert az ő figyelmét akarja elterelni, ki akarja verni fejéből, amit hallott, és elszórakoztatni, hogy ne gondoljon arra, amit most a véletlen tudtára adott.

— Ismeri a nagyságos úrfi a keserves nótát a házasságról, az én kedves nótámat?

És a kolostor cellájában ülő, őszülő hajú férfi világosan hallja a tréfás, bolondos nótát, melyet egy negyedszázaddal ezelőtt énekelt előtte hűséges belső inasa, Boldizsár:

Mikor házasodtam, hajahaj dinában,
Eltettem a gégém az asztalfiába,
Mielőtt eltettem, nagyot ittam egyet,
Hej soha azóta nem ihattam többet.

Mikor házasodtam, hajahaj dinába,
Eltettem a torkom a láda fiába,
Mielőtt eltettem, kurjantottam egyet,
Hej soha azóta nem kurjantok többet.

— No, látja nagyságos úrfi, ez a házasember sorsa, azért is siet minden férfiember asszonyt venni maga mellé, mint ahogy harminc esztendővel ezelőtt én is feleségül vettem a Gunda nagynénjét.

A gyermek is mosolygott a tréfálkozón, de aztán megint komoly és távolbanéző lett a szeme.

— Hát elmegyünk, Boldizsár?

— Persze, hogy elmegyünk, — vágta fel a fejét az öreg. — Egy Rákóczi ivadéknak korán meg kell ismernie, hogy mi a háború?

A gyermek arca kipirult, most már fölemelte fejét és csillogni kezdett sötét szeme. »Rákóczi ivadék«. Fejedelmi származásának tudata, nemes önérzete, nevére, fájára, kiváltságos helyzetére való büszkesége, olyan korán kifejlődött benne, hogy e nélkül nem is tudta énjét elképzelni és annak a kiváltságnak tudata és érzése nem is hagyta el soha, egy percre sem.

Talán innét eredt, hogy bár a legszívesebb, legnyájasabb, legudvariasabb nagyúr volt, lényében mindig volt valami, ami legbensőbb környezetét, leghűségesebb híveit is távoltartotta tőle. Nemcsak otthon Magyarországon, hol mindenkiben élt a tudat, hogy mivel tartozik a Rákócziak és Zrinyiek leszármazottjának, hanem később, serdülő korban, a jezsuiták neuhausi intézetében, a bécsi főrangú tár-

saságban, a magyar urak között és itt, most, mikor mint hontalan száműzött, XIV. Lajos vendégeként élt Franciaországban. XIV. Lajos udvarának egyik legelmésebb, legcsipősebb nyelvű főura, Saint Simon herceg írta róla memoárjában: *»Rákóczinál nem volt előkelőbb, igazibb és méltóságosabb úriember az egész francia udvarban.«*

Az, akiről a csípősnyelvű, elmés herceg ilyen hízelgően nyilatkozott, most ott ül a kamaldoliak kolostorának egyik kis cellájában. A cella a nemrégiben meghalt Niccolini testvére volt. Ugyanaz a kemény vaságy állt az egyik szögletében, melyben Niccolini testvér Jézusnak átadta lelkét. Egy kis gyalulatlan kerek asztal, előtte egy faszék. A szoba jobbfalán fekete feszület, előtte imazsámoly. A fejedelem, most a fölfeszített Üdvözítő felé fordítja halvány arcát, mereven, mozdulatlanul nézi a mindnyájunk bűnéért szenvedett örök Jóságot, aztán esöndesen keresztet vet, imádkozik és lehúnyja szemét. És lehúnyt szeme előtt tovább kergetőznek a múlt látomásai:

Látja magát, amint mostohaapjával, Thököly Imrével elindulnak. Nagy, díszes kíséret követi a fejedelem fiát, a Rákócziak, a Báthoryak, Zrinyiek és Frangepánok leszármazottját és örökösét. Kísérete meg jóval fényesebb, mint mostohaapjáé, Thököly Imréé, a magyar hadak fővezéréé. Ám Thököly nem bánja ezt! Sőt, úgy akarja, hogy körül nagyobb és káprázatosabb fény vegye körül a Rákóczi Ferenc és Zrinyi Ilona fiát, kit az anyja vele enged a táborba, hogy az összegyűlt hadseregnek és a szövetséges török fővezérnek megmutathassa: íme a Rákóczi-ház neve, hatalma, vagyona,

tekintélye van velem, Thököly Imrével, a kis fejedelemfiú személyében...

Thököly Imre bizonyára a legjobbat akarja, azt, hogy az ügy, amiért harcol, győzedelmeskedjék; ám a kis fiú mikor anyjától és Juliankától elszakítják, mégis úgy érzi, hogy túsznak, zálognak viszik a bizonytalan sors felé.

És úgy érezheti anyja, Zrinyi Ilona is, mert a nagylelkű, hősszívű asszonynak fátyolos lesz a szeme, mikor kis fiát megcsókolja.

Most előhozzák a kis Rákóczi kedves paripáját, Szelimét, csatlósa felsegíti a fejedelemfit. Boldizsár ott áll közvetlen a háta mögött és Zrinyi Ilona csendesen mondja az öreg, hűséges szolgának:

— Boldizsár, fogadd meg mennybéli üdvösségedre...

Tovább nem tudja folytatni, valami különös, nagy szívszorulás elfojtja hangját. De Boldizsár így is megérti.

— Megfogadom, nagyasszonyom. És úgy legyen hozzám irgalmas az Úr Isten, ahogy teljesítem fogadalmamat.

Egyik sem mondja ki, de mindegyik tudja, miről van szó? Boldizsár szeme a kis Rákóczin függ és nem is veszi le róla hűséges tekintetét, míg a táborban lesznek.

Mi lenne a szegény kis fiúból ott a tábori élet vad forгатagában Boldizsár szerető, hűséges gondja nélkül? Bizonyára Thököly a legjobb szándéktól vezéreltetve vitte magával mostohafiát a háborúba. Csapatait akarta a Rákócziak leszármazottjával lelkesíteni, a saját tekintélyét a kis fejedelemfiúval növelni. De ki tehet róla, ha a tábori élet annyi

viszontagsággal jár? A kis fiú meghűl, lázas, félig öntudatlanul fekszik sátorában. Mostohaapja, a fővezér ezer dologgal van elfoglalva, annyi gond, baj közepette nem foglalkozhatik egy beteg gyermekkel. A kíséret, a nagy díszes fejedelmi kíséret kockázik, mulat, vagy verekedik a többi katonákkal, a felcserek ragályos beteget ápolnak, mert hogy a kuructáborban kiütött a hagymáz, meg a vérhas, Boldizsár a doktorokat, meg a felcsereket nem engedi be a kis Ferkó úrfihoz, nehogy valami nagy betegséget hureoljanak be hozzá. Ezek nemhogy meggyógyítanak, de még valami halálos bajt hozhatnak be a gyermekhez.

Most Boldizsár ott van a kis Rákóczi mellett, úgy, ahogy azt az anyának, Zrinyi Ilonának megfogadta. Ott van a fejedelemségek sátorában, egy pillanatig sem mozdul ágya mellől. A gyermek égő, szerdjes arccal, vacogó fogakkal suttogja:

— Fázom, Boldizsár, takarj be...

Boldizsár körülnéz, már reá rakott a hánykolódó, nyűgös kis betegre minden takarót, minden vánkost, minden pokrócot s a gyermeknek még sincsen nyugvása, lázas, hánykolódik és folyton azt suttogja:

— Fázom, Boldizsár, nagyon fázom...

Boldizsár erre előkeríti nagy, bő katonaköpenyegét és ráteríti a fejedelemségre. A gyermek elmosolyodik, mikor a szürke, kopott katonaköpenyeget magán meglátja. És mintha egy varázsló kéz levette volna róla a fázást, a remegést, kinyújtózkodik, nagyot sóhajt, lezárja szemét és békésen elszenderedik.

Az öreg szolga szeméből pedig két könnycsepp

hull alá. Nagyon resteli a hivatlan vendéget, gyorsan letörli arcát és magában mormogja:

— Megfogadtam, nagyasszonyom... És Isten kegyelme segítsen meg, hogy megtarthassam fogadalmamat...

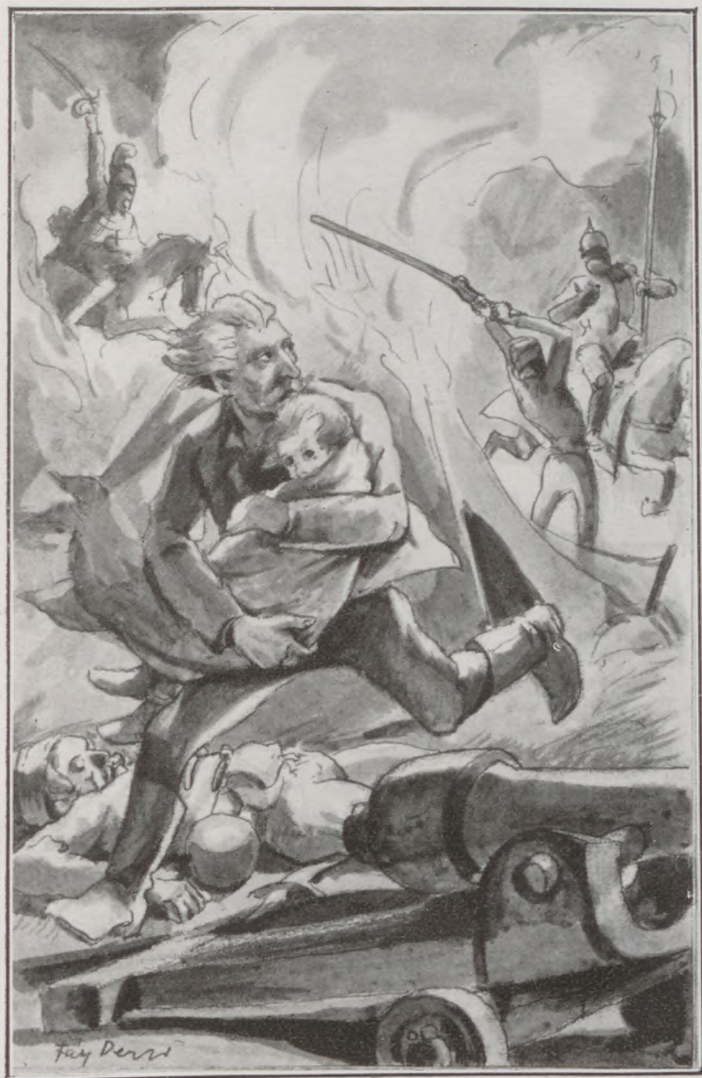
A gyermek mélyen, nyugodtan alszik. Boldizsár is elbóbiskál, mikor egyszerre eget-földet megrázó, viharos tombolás hallatszik. Az ágyúk vészjeleket adnak, puskalövés hallatszik, aztán vágató paripák patkóinak csattogása, lelket őrjítő ordítás, szívet szorító hörgés... a tábor megmozdult, a tábor menekül, rajtuk ütött váratlanul az ellenség és most szorítja hátrafelé.

Még egy perc és égnék a sátorok és vakító csóva száll a fejedelemsí sátorára, mely körül már hallatszik a német katonák vérszomjas üvöltése: Nincs itt ma kegyelem senkinek, de legkevésbé annak, ki Thökölyhez tartozik s akit Rákóczinak hívnak.

Senki sem gondol most a fejedelmi gyermekre, Thököly a menekülő tábort próbálja elszánt csapattal védeni. Aki épkézláb ember még ott van, az vele tart. Hogy a Rákócziak utolsó sarja él vagy halott, az ebben a pillanatban senkinek sem jut az eszébe.

Boldizsár egyedül van a gyermekkel. Fölkapja két karjára és úgy, valami pokrócba takarva viszi a lázas, szinte öntudatlan gyermeket, rohan vele a vak, a sötét éjszakába, futó kurucok, üldöző németek, vágató vad paripák, összerogyott sebesültek, hörgő haldoklók között... Csak előre, csak megmenteni azt, kiért életét, túlvilági üdvösségét kötötte le zálogba, a nagyasszony, Zrinyi Ilona előtt.

És Rákóczinak ott a kolostor csöndes cellájá-

CSAK ELŐRE ... CSAK MEGMENTENI!...

ban is eszébe jut az a vad rohanás a sötét éjszakában, mikor ott feküdt, mint kis fiú, az öreg Boldizsár acél karjaiban.

Mikor volt? Tegnap? Vagy huszonöt évvel ezelőtt? Ha egyszer az idő keresztülrobogott rajta, egyformán a sivatag homokja alatt fekszik a tegnap, a negyedszázad, vagy a négyezer esztendő...

És új képek jönnek a zárda cellájában ülő férfi elé...

Mostohaapjának, Thököly Imrének szerencse-csillaga hanyatlani kezd és ezzel együtt sötét felleg borul a Rákócziak ege fölé is. Nemcsak az a baj, hogy az osztrák előrenyomul, még sokkal nagyobb baj, hogy a török bizalmatlankodni kezd Thökölyben. A kurucvezér látja, hogy csillaga hanyatlik és hogy egy csapással mindent megmentsen, felajánlja mostohafiát, az erdélyi fejedelmek utódját, a 12 éves Rákóczi Ferencet, Sztambulba túsznak, az ő hűségéért.

A kis fejedelemfiú mit tud arról?... Hallja, hogy nagy útra készülődnek, még talán örül is neki. Díszes öltönyöket varrnak, paripákat válogatnak, a szokottnál is fényesebb udvari kíséretet rendelnek mellé. Látja, hogy Gunda szeme állandóan nedves a sírástól, de hát Gunda leányasszony könnyen sír, ki törődik vele?

Komolyabb dolog volna megfigyelni, hogy Boldizsár arca kifürkészhetetlen, mint a vihart rejtgető, átláthatatlan sötétségű éjszaka. Az öreg nem beszél, nem panaszkodik, de aki elébe kerül és tudakozódni mer a kis úrfi törökországi útjáról, olyan tekintettel méri végig, hogy a fecsegő azonnal pusztul előle.

Az öreg Boldizsár karakán kedvében van, még unokahúga Gunda, sem mer most zsörtölődni vele.

De hát ki törődik az alsó szolganéppel, nem itt dől el a kis fejedelemlíú sorsa, hanem ott bent a nagyasszony, Zrinyi Ilona belső termeiben, hol szerelmes férje könyörög előtte:

— Mindnyájan elveszünk, Ilona, ha most megtagadod kérésemet. A török egyre bizalmatlanabb és túszt, kezet követel hűségemért. Ha volna fiam, azt adnám. Hidd el nekem, a tulajdon fiamat sokkal szívesebben küldeném Sztambulba, mint a tiedet. Hiszen én jól tudom, hogy semmi baja nem történhetik. Rangjához, nevéhez illő méltósággal látják. A török szultán fejedelmi vendége lesz. Mindössze is arról van szó, hogy egy időre, lehet, hogy nagyon rövid időre, nem látod fiadat. Mindnyájan elveszünk, ha nem hozod meg ezt az áldozatot értünk Ilona.

És a férj ajkáról tovább folyik az esdeklő, könyörgő szó; míg meglágyul a szerelmes asszony, a hűséges hitves acéllalke, és beleegyeznek, hogy fia Sztambulba menjen a szultán udvarába, mint tús, mint kezes, a kurucvezér Thököly Imre hűségéért.

És elkezdődik a rendelkezés, nagyszabású előkészület, az egész udvart lázbahozó készülődés. A nagyságos Ferkó urfi megy Sztambulba, a török városába, a török szultán vendégségbe invitálja, nagy ceremóniával várja... Nem is beszélnek most a Rákóczi udvarban egyébről, csak a Ferkó úrfi utazásáról. Még a gyermek maga is föllelkesül, dicsekedve beszéli néniének, Julianának, hogy milyen nagy útra készül, hogy ezüstös, aranyos nyeregsterszámot kap kedvence házi paripája, hogy új

nagy udvari batár készül a sztambuli útra. De vajjon miért sóhajt Julianka olyan mélyet és keserveset, talán bizony irigylí hogy ő, mint leány, nem lehet a szultán vendége? És miért olyan kísértetiesen halvány az édesanyja arca, és miért van állandóan kisírva a Gunda leányasszony szeme? Hát Boldizsár, a jó öreg Boldizsár, annak meg igen harapós a kedve. Nagy ára van most nála a szónak, s ha felel is valamit a kérdezősködésre, abban sem telik kedve az embernek, sőt még hűgát Gundát sem szidja állandó pityergéséért. Még azt is nyugodtan végighallgatja, mikor egy este Gunda asszony elmeséli a kis úrfinak, hogy a tatárjárás előtt hogy küldött haza három galambot az a fiatal Julián barát, aki IV. Béla uralkodása idejében elment az ősmagyarok hazáját keresni. Az egyik galambnak vékony hártya volt a szárnya alá kötve, a hártýára azt írta, a fiatal Julián barát, hogy megtalálta az ősmagyarok hazáját, az otthonmaradt magyarok törzsei élnek a régi hazában és szeretettel gondolnak a messze kivándorolt, új hazát talált véreikre. A második galamb is üzenetet hozott, hogy nagy idegen népcsorda fenyegeti az őshazát. Ha vissza tudják verni, minden rendben van, ha nem akkor elvesznek az ősmagyarok, rommá válik a régi haza és a dúló csorda előzónli az egész világot. Mert megszámálhatatlan, nagy sereg ostromolja a határokat. A harmadik galamb már nem hozott semmit. Le volt pörkölve a szárnya. Irtózatós vészekén, tüzekén, égő országokon, legyilkolt nemzeteken repülhetett keresztül. És Julián barát perzselt szárnyú galambja után egy esztendővel, már itt volt a tatársereg, itt döngette Magyarország határait...

Boldizsár szó nélkül ott ült egy szegletben. Este volt már, az öreg elvégezte minden dolgát és úgy hallgatta Gunda meséjét, a három galambról, mintha életében először hallotta volna. Aztán egyszerre csak halk hangon megszólalt:

— Van erről a messze bujdosó, őshazát kereső barátról egy vers. Énekeld el csak Gunda.

És Gunda halk hangon énekelni kezdte:

Magyar vitéz messzetájon
Jár magában,
Körültekint búsan, fájón
A pusztában.
Egy lélek nincs körülötte,
Kihalt minden földszülőtte,
Üres minden háznak tája
Ez a magyar őshazája,
Őshazája ...

A fáradtság, a gyöngeség
Majd ledönti,
Meg nem áll míg magyar beszéd
Nem köszönti.
De az a szó, amit hallott;
Szívébe is benyilalott;
A pusztában messzé hangzó
Magyar panasz, magyar jajszó,
Magyar jajszó.

Kis galambját, hű pajtását
Elbocsátja;
Lángok felett elszállását
Sírva látja;
A hazába, ha megtérül,
Hírt visz vérünk elvesztéről
Hogy otthon is sírva lássák,
Testvéreink pusztulását,
Pusztulását.

Magyar vitéz messze tájon
Jár magában;
Körültekint búsan, fájón
A pusztában.

Nem hallatszik más feléje,
 Vadállatok üvöltése.
 Úgy áll szegény ott magában,
 Mint mi állunk e hazában,
 E hazában ...

Boldizsár elfordul, kibámul az ablakon, nem akarja, hogy most szemébe nézzen valaki. A fejedelmi gyermek önkénytelenül is utána énekli a régi vers utolsó sorait:

Úgy áll szegény ott magában,
 Mint mi állunk e hazában,
 E hazában...

— Eredj pihenni, Gunda, — mondja csendesesen Boldizsár, — én itt maradok ifjú uram mellett. Ott legyen a szemed a nagyasszony ajtaján, hátha valamire szüksége lesz? Holnap korán kell kelniünk, indulunk Törökország felé...

Ez az utolsó éjszaka, a búcsúvétel éjszakája és ennek történetét csak sokkal későbbben tudta meg a gyermek Gundától.

Alig tette le fejét a gyermek, mélyen elaludt. A sztambuli utazás immár nem izgatta, sőt valahogy örült is, hogy új világot fog látni, új, idegen, érdekes környezetbe kerül. Ha fájt is szíve édesanyjáért és Juliankáért, mostohaapja parolával ígérte neki, hogy egy év múlva visszahozza Magyarországra. Rákóczi Ferenc sohasem szerette mostohaapját, Thököly Imrét, de feltétlenül bízott adott szavában.

Éjfél felé azonban hirtelen felriadt, néne, Julianka szökött be hozzá. A fiatal leányka csak úgy éjjeli köntösben, nyitott hajjal szaladt be öccséhez és zokogva borult a fiú vállára.

— Julianka kedves, — riadt fel a fiú, — mi történt veled?

— Csendesen, — mondta Julianka és egy csókkal zárta be öccse ajkát, csendesen, látod, már én sem sírok. Igazán nem sírok többet. De amit el akarok neked mondani, azt senkinek sem szabad megtudni, még Boldizsárnak sem. Beszéljünk csendesen, itt van az ajtó előtt...

— Boldizsár mindent hallhat, a hűségéről én kezeskedem Julianka, — mondta a fiú hallkan, de olyan határozott komolysággal, ahogy csak egy érett, sok mindenen átment, nagyon komoly, megfontolt férfiember beszélhet.

— Ferkó, — mondta csöndesen Julianka, — te nem fogsz holnap elutazni...

Mi volt az, ami a fiú szívét megdobbantotta... Az az érett, öszülő férfi ma is keresi a felejthetetlen szívdobbanás okát. Az öröm, hogy itt maradhat az édesanyja mellett, a futó kedvetlenség, hogy elmarad az érdekes törökországi út és ő nem lesz en a török császár vendége, valami eddig ismeretlen félelem, hogy sorsának új, fejezetéhez jutott és meg fog látni dolgokat, melyeket eddig könnyörületes kéz takart el gyermeki szeme előtt.

— Ferkó, — mondta csöndesen Julianka, — én valami elfojtott zokogást hallottam ma édesanyánk szobájából. Kiszöktem ágyamból, benéztem a függönyön keresztül, édesanyánk ott térdepelt a feszület előtt és imádkozott. Hangosan imádkozott, de mégsem lehetett érteni a szavát, mert elfojtotta a kínos, keserves zokogás. Be akartam hozzá menni, de nem mertem. Félttem, nem az anyámtól, hanem attól a nagy keserves fájdalomtól, mely arcán látszott és zokogásából kihallatszott. Aztán bejött a mostohaapánk és ekkor édesanyánk fölemelkedett

térdéről, soha én az arcát ilyen fájdalomtól össze-
törtnek nem láttam, mint most, mikor kezét össze-
kulesolva, mostohaapánk elé lépett és így szólt:

— Imre, én a fiamat nem adom, nem tudom oda-
adni senkinek, még neked sem, még érted sem.

Mit felelt erre mostohaapánk, már nem tudom,
mert Gunda észrevette szökésemet és haragosan
visszaráncigált az ágyba. De én láttam az édesanyám
arcát, szembenéztem a tekintetével: Ferkó, te nem
fogsz holnap Törökországba menni...

És a gyermek otthon maradt. Akkor csak ennyit
értett meg a dologból, most az ősz hajszálak elmond-
ják neki, mit szenvedhetett édesanyja, azon a vál-
ságos éjszakán. Férjéért érzett hűsége, igaz sze-
relme harcolt a mindennél erősebb anyai szeretettel,
és ez az utóbbi lett a győztes.

A kis Ferkó otthonmaradt és gyorsan nőtt a
gyors egymásutánban jövő szerencsétlenségek súlya
alatt. Thököly Imre szerencsecsillaga végképpen le-
hanyatlott. Ő mindig azt hitte, hogy a Rákóczi fiú
elmaradt sztambuli útja volt az oka minden bajnak.
A török bizalma megingott benne. Ki tudja, így
volt-e ez? Hiszen ez időben már az ozmán biroda-
lom hatalma sem volt a régi...

A kis Ferkó látja anyjának hősie, fenséges
küzdelmét. Munkács vára, a szabadságharc utolsó
s a Rákócziak legkedvesebb vára... Ezt védelte
Zrinyi Ilona emberfeletti elszántsággal, hősiessé-
ggel... Zrinyi Ilonát legbizalmasabb híve árulja el
és Munkács német kézbe kerül... A Nagyasszony
gyermekeivel együtt elindul Bécs városa felé; hol
a császári ígéret szerint rangjához és nevéhez illő
tiszteletben fog élni gyermekeivel együtt.

S a fejedelemnek még ma is kigyúl az arca, amint arra a rettenetes útra gondol. Ott ülve a kalmaldoli szerzetesek kis cellájában, látja a nagy családi hintót vesztelve, Bécs városának kapuja előtt. Órákig hagyják a fejedelmi asszonyt ott várni, a kapu sorompói le vannak eresztve. A gyermekek bent ülnek anyjuk mellett, hallgatva a bécsi csöcseléknép üvöltöző lármáját, amint körülveszik a családi hintót és kórusban üvöltöznek sértő, alávaló, csúf gúnydalokat a kuruevezérről, Thököly Imréről, annak feleségéről, meg a Rákóczi nevet viselő árvákról.

Zrinyi Ilona arca kigyúl, szeme lángol, Julianka félájultan esik hátra a koci párnái közé, a kis Ferkó összeszorítja öklét: csak volnék pár évvel idősebb, csak volna már kard az oldalamon...

Ebben a pillanatban egy magas, délceg lovag vágat oda. Kirántja kardját és kemény parancsoló hangon kiáltja:

— Pusztulj csöcselék!

Egy pillanat alatt utat nyit magának a hintóig. A tömeg megjuhászkodva hátrál a lovag parancsoló tekintete és fényes katonai egyenruhája előtt. A férfi most benéz a hintó ablakán. Mélyen meghajlik Zrinyi Ilona előtt, majd egy pillantást vet a félig elalélt Julianka felé és bemutatja magát.

— Aspremont Károly gróf császári ezredes vagyok, ajánlom magam mint Fenséged alázatos szolgálja, a sorompókat leeresztettem, az út nyitva van a hintó előtt.

Aspremont gróf egyetlen szavára azonnal leeresztődtek az eddig elzárt bécsi sorompók és Zrinyi Ilona annak a délceg, erős, bátor és igaz férfinak

kíséretében és védelme alatt hajtattott be Bécs városába, ki később Julianka férje s Rákóczi Ferencnek mindig hűséges, jóságos, gyöngéd, nemeslelkű és érzésű atyafia maradt.

Ez volt az egyetlen vigasztaló mozzanat a rettenetes bécsi bevonulásban, melynek végén, minden ígéret és adott szó ellenére, Zrinyi Ilonát elszakítják gyermekeitől, fogolyként őrzik, minden levelét felbontják, minden látogatóját ellenőrzik.

Julianka zárdába kerül, a kis Ferencet pedig elviszik Neuhausba, a jezsuiták kolostorába.

És jön az utolsó búcsú édesanyjától, melynek nincs többé viszontlátása soha... soha...

Csak ott fent, ahol majd a megdicsőültek, mindennel kibékülve, örök szeretetben várják egymást.

A kamaldoliak kolostorába ülő férfi a feszületre néz, keresztet vet és halkán mondja:

— Uram add, hogy amennyire emberi gyarlóságomból telik, méltó legyek a te irgalmadra, kegyelmedre. Hogy akit elvesztettem földi bolyongásaim között, azzal találkozhassem ott fent, az Örök fényességben. Ne úgy ítélj felettem, ahogy én azt megérdemelném, mert akkor el kellene vesznem, hanem a te végtelen jóságod és mindent megbocsátó könyörületességed mértéke szerint...

Ott a neuhausi kolostorban, a szerzetesek közt nincs rossz dolga. A tisztelendő atyák gyöngéd jósággal veszik körül. Részvétellel nézik sorsát, keserves megpróbáltatásait, a történelemmel foglalkozó tudósok elfogulatlanságával becsülik a nagy nevet, melyet a gyermek visel. A kis fiú szépsége, szeretetreméltósága megfogja szívüket, az ifjú Rákóczi ivadéknak nem lehet panasza ellenünk. És mégis mind-

járt az első nap, mikor a bécsi udvartól jött szigorú parancsra, gróf úrnak szólítják, nagy fölháborodás, harag és méltatlankodás fogja el a gyermek szívét, ingerülten kiáltja oda a szerzetes atyának:

— Miért szólítanak engem grófnak, mikor én fenséges úr, magyar herceg, Erdélyország trónjának törvényes örököse vagyok? A nagyanyám, Báthory Zsófia házánál, grófok szolgáltak ki engem. Grófi apród töltötte poharamba a bort és állt a székem mögött, hogy tányért váltson.

És úgy volt, ahogy a gyermek felháborodásában mondotta. Az öreg fejedelemasszony, Báthory Zsófia, ki mindennél jobban érezte és éreztetni akarta unokája méltóságát, nem engedte, hogy közrendű nemeselek szolgálják ki unokáját.

A gyermek dühös kifakadása a prior elé kerül, ki szelíden szól a felháborodástól remegő fiúhoz.

— Mi a panaszod gyermekem?

— Megbántottak, atyám.

A prior szelíden megrázza fejét.

— Senki sem akar ebben a házban megbántani senkit, legkevésbé téged, kinek neveltetése reánk van bízva, kit édes gyermekünknek akarunk tekinteni. Ami sérelmesnek tetszik előtted, az felsőbb parancsból történik, melynek engedelmeskedni kell, mert csak reád nézve volna kellemetlen, ha nem így tennénk. Ha az igazság a te részedben van, mint ahogy én nem kételkedem benne, hogy ott van, éppen ez adjon neked erőt arra, hogy békességben elviseld mindazt, ami reád méretett.

— A megaláztatást is, atyám?

A prior fölemelte fejét.

— Mi az emberektől jövő megaláztatás vagy

dicsőség az Úr szemében, fiam? Hitvány porszem, melyet a szellő tovább sodor magával. És ha e miatt a hitványság miatt mégis fájna a szíved, gondold a mi Urunkra és Üdvözítőnkre, ki mindennél nagyobb megaláztatást vett magára, a mi bűneinkért. Eredj, imádkozz előtte és ott, az ima közben fölemelkedett lelked látni fogja, milyen értéktelen, üres, semmi dolog az, amiért most háborogsz.

És a kis Rákóczi fiú szíve lassanként megnyugszik, lecsillapul. Csak akkor tör ki még egyszer félelmesen a vihar, mikor édesanyja kimegy Thököly Imre után Törökországba és még azt sem engedik meg a szerencsétlen anyának, hogy fiától végső búcsút vegyen.

Olyan embertelen, kegyetlenség volt ez, mely fellázította az idegen európai udvarokat is. Ebben az időben mindenütt közbeszéd tárgya volt Zrinyi Ilona, kinek a császári udvar nem engedte meg, hogy fiát utoljára megesókolhassa.

S a prior szava megint le tudta csillapítani az ifjú háborgó lelkét s halálos fájdalomtól szorongatott szívét.

— Vajjon elválhatnak-e egymástól, el lehet-e szakítani egymástól azokat, akik szeretik egymást, akik lelkükben összetartoznak?...

A fenséges lelkű, hős anya eltűnik az ifjú szeme elől... A kolostor cellájában ülő férfiúnak vajjon nem villant-e meg lelkében a sejtés, hogy porai egyszer majd együtt fognak csendesesen pihenni ott az idegen temetőben azzal, akit mindenkinél jobban imádott.

Aztán fénysugár vetődik a sötét útra. Julianka örök hűséget esküszik a daliás, vitéz katonatisztnek,

Aspremont grófnak. Rákóczi Ferenc már fiatalember, kikerült a jezsuitáktól, elvégezte a prágai egyetemet, most szíves, meleg és szerető otthont talál Aspremonték palotájában.

A kép változik... Most jön elébe életének egyetlen nagy szerelme: a szép darmstadti hercegnő, Magdolna, az osztrák császárné és magyar királyné, Eleonóra unokahúga.

A császári pár pártfogolja a frigyet. Rákóczi Ferenc Európa egyik leggazdagabb főura, szuverén fejedelmi családból származik, a mellett nincs hozzá hasonló szép, délceg ifjú a fejedelem, vagy királyi udvarokban. Az ifjú pár szereti egymást, s Rákóczit erős és feloldhatatlan kötelék fűzné a császári trónhoz, ha a császárnéval jön közeli rokonságba.

És ekkor közbelép a bécsi kamarilla, melynek feje Kollonics érsek. Az érsek halálosan gyűlöli a magyarokat és ha lehet még jobban a Rákóczi-családot. Nem engedi, nem engedheti meg, hogy Rákóczi Ferenc házassága útján unokaöccse legyen Eleonóra császárnőnek. Hiszen ez a teljes kibékülést jelentene. Az ifjút tanulmányútra küldik Itáliába. Hiába sürgeti a házasságot, hogy feleségével együtt menjen el az itáliai útra, hiába jár közbe sógora, a már altábornaggyá előlépett Aspremont gróf, Kollonics érsek tanácsára az udvar úgy határozott, hogy Rákóczi Ferenc esküvője csak egy év múlva, az itáliai út után tartassék meg.

És a szerelmes szívű Rákóczi Ferenc szomorúan indul el Itáliába. Alig ér Rómába, már ott találja a gyász hírt, hogy menyasszonya, Magdolna hercegnő hirtelen meghalt.

Az ifjú, sebzett, vérző szívvel bolyong a csodála-

tos szépségű Itáliában. Nem sokat lát az ő elborult szeme ezekből a halhatatlan szépségekből, de nem is vágyik haza. Ugyan minek? Aztán tulajdonképpen van neki hazája? Magyarországra nem mehet. Félnék, hogy neve robbanóanyag lesz, melytől újra lángba borulnak a magyar lelkek. Bécshez meg mi köti? Csakis Julianka, meg derék, jó férje, Aspremont. Ám az ő boldogságuk is csak sebet tépne fel szívéen. Jobb, ha itt bolyong hazátlanul, idegen földön, minek vigye szomorúságát, gyászát a boldog Julianka házába?...

Csak nagysokára kerül vissza. És sejtelve sincs róla, hogy a darmstadti udvar is kapott egy gyász-hírt az ő korai haláláról, Magdolna hercegnő gyászt öltött és apácának készül.

A mi időnkben természetesen lehetetlen volna egy ilyen álhír elfogadtatása, de abban a korban még hónapok kellettek, míg a szomszéd megyéből hírt hallott valaki, hát még a szomszédos országból? Históriai tény, hogy Rákóczi Ferencet ezzel az alávaló, még a halál szentségét és fenséges komorságát is aljas céljaikra felhasználó mesével szakították el szívének egyetlen, igazi, nagy szerelmétől.

Az ifjú aztán mégis visszakerül Bécsbe. Odacsallják a Julianka szerető, kérő, aggodalmas levelei. Itt aztán sógora, a komoly Aspremont veszi elő. Ami megtörtént, azon változtatni, hiába, nem lehet. A szép menyasszony elköltözött egy jobb világba. Vőlegénye megsiratta, meggyászolta, de Isten rendelése ellen zúgolódni nem szabad. Így megátalkodni a gyászban és bánatban, az bűn Isten ellen. De különben a Rákóczi név örökösének kötelessége arról gondoskodni, hogy neve, nemzetsége Magyarország

legnemesebb vére, ki ne haljon. Aspremont okos, higgadt érvei mellé odaáll Julianka is szerető unszólásaival, forró könnyeivel, és Rákóczi végre enged az unszolásnak annál is inkább, mert a szép hesseni hercegisasszony, Sarolta oly kedves, vidám teremtés és, mint mondják, megismerkedésük percétől kezdve beleszeretett a daliás magyar hercegbe.

A házasság Aspremonték legnagyobb örömére megtörtént. A szép menyasszony arca ragyog a boldogságtól, csak a vőlegény néz elborulva maga elé, mintha az esküvői fényen, ragyogáson Sarolta tűnődőklő székeségén keresztül, egy sápadt, finom, barna fejet látna, amint jegygyűrűvel ujján, némán, kiterítve fekszik koporsójában.

Aztán elindulnak a nászútra s lassanként, mintha szétoszlanék minden borús emlék. Mikor egyszerre egy levél érkezik az ifjú férjnek, egy futár hozza, de a levelet a távollevő Rákóczi helyett felesége bontja fel. A levél így szól:

»Mikor még egyszer szólok hozzád, aki valaha mindenem voltál, aki nélkül életem folyását el sem bírtam volna képzelni, egész nyugodtan, bátran, pirulás nélkül merek beszélni, mert ez a levelem az utolsó szál, amely engem földi dolgokhoz fűz. Ezek után már csak halhatatlan lelkem örök üdvösségéért fogok imádkozni, mire levelem odaér hozzád, én már a názáreti Jézus menyasszonya vagyok, fölveszem a fátyolt, mely örökre elzár engem a világtól, hol te boldogan élsz ifjú hitveseddel.

Leszámolva a világi hiúságos dolgokkal, nincs és nem lehet harag a szívemben. Sokkal jobban szerettemlek, mintsem haragudni tudnék reád. Az Úr azonban, aki szívembe lát, tudja, hogy végtelenül,

halálosan szomorú vagyok, hogy a pillanattól kezdve, mikor halálhíredet nekem elmondták, elszakadt lelkem az élettől és csak testem az, ami itt jár még az emberek között.

Isten minden bánatra, fájdalomra ad vigaszt, adni fog majd az enyémre is. Az ő kegyelme vezetett el ide a zárdába, Krisztus felszentelt jegyesei közé. Itt fogok imádkozni lelkem üdvösségéért és a te boldogságodért, mert az Úristen kegyelme bocsásson meg nekem, ha bűn az érzésem, ma is drágább vagy te nekem mindenki másnál.

És most Isten veled! A soha viszont nem látásra itt ebben a földi életben. De mit jelent ez a pár pillanat, amit itt kell töltenünk, az örökkévalósággal szemben, mely reánk vár. S mégis töltsd ezt a földi életet is boldogan, örömteljesen. Az én könnyeim legyenek fizetségek mosolyodért, az én magányos életem legyen váltsága a te boldog, szerelmes házaseletednek, csöndes, visszavonult lemondásom hírednek, nevednek, dicsőségednek. Ez az utolsó szavam hozzád. Sem hírt, sem üzenetet, sem levelet én zárdám szabályai szerint többé el nem fogadhatok és nem küldhetek. Az Úr Jézus kegyelme áldjon meg téged és áldja meg azt, akit szeretsz, ifjú hitvesedet.»

Sarolta könnybeborult arccal fogadta férjét és átnyújtotta neki a levelet. Aztán gyanakvó szemmel vizsgálta férje vonásait, látta, hogy Rákóczi arca halálsápadt lesz, míg az apácává lett német hercegleány búcsúlevelét olvassa.

Hát elámították, alávaló hazugsággal félrevezették és így fosztották meg őt szíve szerelmétől, első menyasszonyától és a szegény Magdolnát boldogsá-

gától?!... Forró, dühös keserűség lobogott fel lelkében és alig hallja felesége hangját.

— Milyen krétafehér lett az arcod!... Ferenc, te szeretted azt a leányt?

S mivel férje nem felel, most keserű, haragos váddal ismétli.

— Te szeretted Magdolna hercegnőt, ne is tagadd.

A férfinak megkeményedett az arca, s a hangja is kemény és rideg, mikor válaszol.

— Szerettem.

Rákócziné sírva rogy le a kerevetre.

— Oh Istenem, nincs nálam szerencsétlenebb asszony a világon.

Rákóczi mozdulatlanul, változatlan kemény arccal nézi a feleségét. Az első ék ekkor fúródott be a fiatal házastársak közé. Rákóczi bizonyára gyöngéd és szerető vonzalmat érzett Sarolta hercegnő iránt, mikor feleségül vette. De hát lehetséges ez? Ez a fiatalasszony végigolvassa annak a szerencsétlen leánynak levelét és nem a szegény, boldogságától megrabolt teremtetést sajnálja, hanem saját magát siratja...

Aztán, mert fiatal házasokról van szó, eljön a kibékülés órája, de ha lelkük sohasem tudott egészében, igazában egybeforrni, annak egy halavány leányarc volt az oka, ki nem sokáig hervadozott a kolostorban. Mikor Rákóczi első fia megszületett, a darmstadti Magdolna hercegnő már átadta lelkét az örökkévalóságnak.

Emléke mintha válaszfalként állt volna az ifjú házastársak között. Sarolta imádta férjét, de nem bírta lelkét férje terveivel, vágyaival, ambícióival, álmaival azonosítani. Sem házasságuk ele-

jén, sem később, mikor Rákóczi kezébe vette a magyar szabadság zászlaját.

Pedig jó, hű, önfeláldozó feleség volt Sarolta. Élete kockáztatásával mentette meg férjét a börtönből s azután is segítségére volt mindenben, amiben lehetett. De ahogy nem tudta megbocsátani a darmstadti Magdolna emlékét és fájt, hogy férje első szerelme az apácává lett leányé volt, úgy nem értette meg férje emberfeletti áldozatait, mindent megtagadó önzetlenségét, amelyért élete, neve, vagyona és családi boldogsága árán harcolt.

A kolostor cellájában ülő férfi lelkéből mély, nehéz sóhajtság fakadt fel. Ez a sóhajtság szólhatott a szertefoszlott családi boldogság álmainak, vagy annak a másik, dicsőbb, nagyobb, szentebb álomnak, melyet nem enged, nem engedhet szétfoszlani, míg teste együtt van a lelkével: mert minden elveszhet, minden semmivé válhat, csak az nem, amiért ő leküldetett ide a földi bolyongásra.

És a kolostor cellájában ülő férfi megint a feszületet nézte. Mintha a legfőbb Igazságtól, Bölcseségtől, Megértéstől várna feleletet.

Mert ugyan halandó ember hogyan is érthetné, hogyan is követhetné mindazt, ami történt? A nagy, dicső, hősieles fellendüléseket, majd szörnyű katasztrófákat, mikor árulás, hűtlenség jött egymás után. Aztán a majtényi fegyverletétel, a fővezér békekötése, az utolsó fejezet, mikor Rákóczi és társai hazaárulóknak nyilvánítottak és örökre száműzettek Magyarország földjéről.

Virradni kezdett már, mire a fejedelem végigtekintett életének folyásán.

Most mult harminchét éves és mintha hosszú

századok peregetek volna le mögötte az idők tenge-
rében.

A vak sötétből kezdtek kitünedezni a tárgyak
körvonalai, színei. Homályosan, lappangva, félve
jött a virradat, még birkozva az éjszakával, melyet
aztán legyűrt. Rákóczi Ferenc az egyre jobban vilá-
gosodó ablaktáblát nézte, aztán halk kopogtatás hal-
latszott s gyóntatója lépett be hozzá.

A fejedelem némán, alázatosan térdre borult.

TIZENEGYEDIK FEJEZET.

A látogató.

Azon a délelőttön, melynek éjszakáján a feje-
delem szembenézett multján keresztül saját lelkével,
egyik szerzetes atya jelentette Rákóczi Ferencnek,
hogy látogatója érkezett.

A fejedelem lement a kolostor fogadószobá-
jába. Az ablak előtt lefátyolozott, nyulánk, magas,
ifjú nő állt, mögötte egy alacsonyabb, éltesebb asz-
szony. Mikor a fejedelem belépett, a fiatal nő laßsan
felemelte fátyolát és Rákóczi majdnem elkiáltotta
magát.

— Magdolna...

Sírban nyugodott már régen a szép, szerencsétlen
darmstadti hercegleány. Aki most a fejedelemmel
szemben állt, az Conti herceg csodaszép menyasz-
szonya, Bourbon Charlotte Adeleide hercegné volt,
ki olyan megdöbbenően hasonlított Rákóczi Ferenc
első szerelméhez.

— Fenség, — mondotta megdöbbenve a fejede-

lem, mikor tudatára jutott, hogy kivel áll szemben — hogyan jutott ide?

— Senki sem tudja, hogy eljöttem, — mondta a leány a felindulástól remegve, — csak a társalkodónőm, aki elkísért ide, hogy egyszer zavartalanul beszélhessek Önnel... és tanácsát kérhessem.

A fejedelem meghajtotta magát.

— Parancsoljon velem hercegnő.

A fiatal, csodaszép teremtés összekulcsolta kezét.

— Ne így uram, könyörögve kérem... Így Sárosy gróf szokott beszélni Bourbon hercegnővel, ha véletlenül egy szalónban találkoztak, de én ma mást kérek, mást várok, mást követelek Öntől.

A fejedelem arca változatlanul szomorú, nyugodt maradt.

— Most sem mondhatok egyebet, mint az imént. Mindenben és mindig alázatos szolgája vagyok és az is fogok maradni egész életemben.

A hercegnő arca egyre sápadtabb lett.

— Bocsásson meg, de olyan fáradtnak, olyan kimerültnek érzem magam.

A fejedelem gyorsan széket tolt elő.

— Én kérek bocsánatot, hogy eddig még helyel sem kínáltam meg. De mentségemre legyen mondvá, én magam is csak vendég vagyok a kolostorban.

A fiatal hercegnő leült, Rákóczi vele szemben foglalt helyet, míg a társalkodónő az ablaknál állt.

— Sárosy gróf, — mondotta a hercegnő — (az udvarnál tapintatból senki sem szólította Rákóczit nevén és címén, tisztelték a saját maga által felvett inkognitóját) — Sárosy gróf, én tanácsot jöttem kérni Öntől.

Rákóczi némán meghajolt.

— Tudja-e, hogy pár hét múlva meg kell esküd-nöm vőlegényemmel, Conti herceggel?

— Tudom fenség és őszinte, tiszta szívből kíván-hatok szerencsét mindkettőjüknek ehhez a frigy-hez. A Conti herceg boldogsága olyan nagy, hogy arról beszélni és éppen az Ön jelenlétében, nem volna illő dolog. De azt talán szabad megmondanom, hogy Fenséged sem választhatott volna szerencsésebben. Conti herceg mindenképpen a legjelesebb, legdere-kabb ifjak közül való.

A szép Charlotte arca kipirult.

— Igaza van Sárosy gróf, csak hogy ennek a jeles, mindenképpen kiváló embernek van egy fo-gyatékosága, az, hogy én nem szeretem őt.

S mivel Rákóczi nem szólt, a hercegleány kipi-rult arccal, remegő ajakkal mondotta:

— Mert, hogy mást szeretek.

— Ez nagy szerencsétlenség, hercegnő, — mondta a fejedelem csöndesen, — de érzelmeinket le lehet gyűrni, urak lehetünk azokon, azért adta nekünk az Úr az akaratot és a belátást.

— Azt hiszi, nem mondtam el ezt magamnak százszor is, — a szép leánynak könnybe lábadt a szeme, — azt hiszi, itt volnék én, Bourbon Charlotte Adeleide, ha egy mindennél nagyobb szenvedély nem kerget, hogy megkérjem Önt, Sárosy gróf, adjon taná-csot. Szeretek egy embert, aki le van kötve, házasember, más asszony férje, de nem boldog. És nem boldog a hitvese sem. Mint ahogy szerencsétlenek leszünk mi is Conti herceggel, ha összeesküszünk. Most belátha-tatlan akadályok vannak köztem és a férfi között,

akit egész lelkemmel szeretek. De a király kedvel engem és sok mindent megtenne értem, hogy boldognak lásson. Ha lábaihoz vetem magam és elmondom, hogy ezen az egy férfin kívül nincs számomra boldogság, a király fel tudná bontatni Rómában annak a férfinak házasságát és...

Nem tudta tovább folytatni, remegett egész testében, nem mert Rákóczira nézni, úgy állt előtte, mint aki elítéltetését vagy fölmentését várja.

A férfi pedig, ki az elmúlt éjszaka tükörképben látta elvonulni saját sorsát, csak mély megindultságot és szomorúságot érzett. Úgy nézett a csodálatos, szép ifjú teremtésre, mint a sorsnak egy késői ajándékára, melyet elfogadni nem szabad. Elválni feleségétől? Igaz, Sarolta és közte egyre mélyebb lett a szakadék, de azért Rákóczi ma is tisztelte, becsülte feleségét, gyermekei édesanyját és ha a sors el is választotta őket, Rákóczi egy pillanatig sem gondolt az elszakadásra. És ha Sarolta maga kívánná a válást, akkor is nem volna-e bűnös vakmerőség ezt a fiatal, ragyogó életet a maga alkonyatba hajló, sok csalódástól megörlött életéhez kötni? És végül mit mondott Niccolini atya arról, aki fenn volt az áldozatok hegyén?... Káprázat, álom, tünemény ez mind... Hogy most eljött ide és játszott vele, abban sok a megható szépség, de a józan valóság, a meggondoltság, s főként a lelkiismeret szava előtt, a káprázatnak, az álomnak mind el kell tűnni, mint a buboréknak.

— Fenség, — mondta a fejedelem halk, szelíd hangon, — úgy akarok Önhöz szólni, mint ahogy egy szerető, jó, gondos, öreg barát szólhat. Higyje el nekem, annak az embernek, akit kegyed szeret...

Megakadt a fejedelem szava és gyorsan kijavította magát:

— Akiról azt képzeli, hogy szereti, örökké élő, hervadhatatlan, szép emléke lesz ez a beszélgetés. Úgy fogja őrizni lelkében ezt az emléket, mint valami csodaszép, illatos pünkösdi rózsát, melyet a kegyes sors az alkonyat órájában neki ajándékozott. De mert becsületes és igaz ember, nem tehet egyebet, mint a hogy a viruló, szép, pünkösdi rózsát imakönyvébe zárja, ez az óra ott lesz, mint életének egyik legszebb, legdrágább emléke.

A fiatal leány arcáról lassanként eltűnt az élet színe. Elsápadt és merev, kitágult szemmel nézte a férfit.

— És ne menjen a király elé Fenséged, mert a király ő felsége bölcs, jóságos és nagylelkű, de ő sem mondhatna egyebet Fenségednek, mint amit én mondtam. És még egyebet: higgye el nekem, öreg barátjának, hogy a szerelem is csak olyan, mint minden más érzés, egyszer csak befedi hamuval az idő és eltemetődik. Ami megmarad belőle, az az édesbús, fájó emlék, az megnemesíti lelkünket, szívünket. Önnek még valaha édesen bús, kedvesen fájdalmas, melankólikusan szép emléke lesz ez az óra, és igazat fog adni nekem, legjobb és leghűségesebb barátjának, aki azt tanácsolja, menjen férjhez az ifjú, daliás, szép Conti herceghez. Pár esztendő múlva együtt fognak mosolyogni, ha ennek az órának történetét elmondja neki. Csak egyet ígérjen meg hercegnő, hogy nevetni nem fog rajta, mert lássa, ezt a nevetést siromban is meghallanám és ez a nevetés nagyon fájna az én öreg szívemnek.

— Nem fogok nevetni, — mondta a hercegleány

és csöndesen, lassú, fáradt mozdulattal fejére húzta a fátyolt. Nem is tudom, lesznek-e még valaha olyan kedvemben, hogy nevessek?

Aztán remegő ajakkal, könnyfátyolos szemmel folytatta:

— Köszönöm tanácsát, Sárosy gróf. Nagyon boldogtalanul és vigasz nélkül megyek utamra. De azt hiszem, maga mégis csak a legbecsületesebb ember az egész világon.

Rákóczi mélyen meghajolva csókolta meg a fiatal leány kezét és lekísérte kocsijáig. Mikor visszajött, szomorúan, elgondolkozva nézett maga elé. Úgy tetszett neki, hogy abban az üveges hintóban nem is Conti menyasszonya robogott el, hanem az ő, a Rákóczi Ferenc ifjúsága. Eltűnt örökre, visszavonhatatlanul...

Két hét múlva Rákóczi otthagya a kolostort és visszatért meudoni villájába. Senki sem tudott jöveteléről és a meudoni kertből messze kihallatszott egy régi ének. Rákóczi megállt, megismerte íródeákjának, Mikesnek hangját, amint a régi magyar ének keserű bűgással tört fel a lelkéből, az elkeseredett fohászkodás, a magyarok Istenéhez.

Mert te igazítod minden dolgaimat,
Viselőd az hadban ügyemet, gondomat,
Forgatod kezömben az harcos szablyámat,
Te tanítod vívni az én fiaimat.

Kezembe adod még én ellenségimet,
Ki mostan kínozza édes nemzetömet,
Szertelen pusztítja szép, zsíros földemet,
Gyakorta levágja erős vitézünket.

Rákóczi belépett a meudoni kerti villa kapuján és úgy érezte, egy új élet kapuján lép be.

TIZENKETTEDIK FEJEZET.

A beteg király.

Halk suttogás a versaillesi tündérkertben, a király gyakran gyöngélkedik, szédül, sápadt, étvágytalan. Panaszkodni nem hallják. Orvosának, Monsieur Fagonnak erőszakkal kell kiszedni belőle, hogy mi a baja? És Monsieur Fagon abból, amit valahogy megtud, meg amit éles szeme meglát, egy nagyon szomorú diagnózist állapít meg. A diagnózist még a király morganatikus hitvesével, Madame Maintenonnal is csak félve, óvatos körülírásokkal merészli közölni.

De azért a vadászatokra még egyszer-kétszer elmegy a király ezen az őszön is. Azután már csak rövidebb sétákat tesz a versaillesi parkban. Egy ilyen rövid sétára magával viszi nála levő vendégét, Sárosy grófot.

Ez a kitüntetés az egész udvar figyelmét és irigységét magára vonja. Az idegenből ideszakadt Sárosy gróf mégis csak szerencsés ember, — suttogják. Ebben az időben az életet el sem tudták képzelni a királyi kegy napsugara nélkül. Akire ez a királyi kegy nem ragyogott, az úgy érezte, mintha az éltető napsugártól lenne megfosztva. A versaillesi udvari népnek sejtelve sem lehetett azokról a szörnyű lelki tusákról, melyet a bujdosó fejedelemnek át kellett élnie, csak azt látták, hogy ott sétál a király mellett a versaillesi nyírott fák és bokrok között, hogy a király kegyes intésére helyet foglal mellette egy padon, melyet Fagon doktor rendeletére a napra

vittek. A gyöngélkedő uralkodót itt a nap eleven, éltető napsugarai erősítik.

— Kedves gróf, — mondta a király halkán, — a török követ kihallgatáson volt nálam, az Ön ügyét is szóba hozta, a magyar ügyet. A török császár ugyanis — ez még diplomáciai titok és csak Önnel tudatom — minden valószínűség szerint megüzeni az osztrák császárnak a háborút.

Rákóczi arca mintha hirtelen kigyúlt volna. Valami kábító reménység dobogtatta meg szívét. Itt volna a csoda órája, mikor újra kezébe vehetné nemzete sorsát!

— A török követ kijelentette, hogy Sztambulban biztosan számítanak Önre és újra felajánlta azt a tatár sereget, amelynek élén Ön átlépheti a magyar határt. Ami az anyagi segítséget illeti, jól tudja, hogy a spanyol király és én, ha titokban is, de teljesen rendelkezésére állunk.

Rákóczi arca elborult, szemére nehéz, sűrű fátyol nehezedett.

— Felség, én erről már több ízben tárgyaltam Felséged külügyminiszterével, Torey gróffal és megmondottam, hogy soha idegen fegyveres csapatot hazám ellen nem vezetek.

A király lassan fölemelte fáradt tekintetét Rákócziára.

— De hát hogy képzelem akkor a visszatérést Felséged?

— Magyarországnak és Erdélynek kell engem hívni, szólítani Felség, — felelte Rákóczi. — Addig nem lépem át a határait, míg magyar csapatok nem várnak ott reám. Ők tudják, hogy szükség van-e még reám hazámban, vagy nincs?

A király elgondolkozott és megrázta a fejét.

— Az emberek olyan ritkán vannak tudatában annak, hogy mire van szükségük? Néha azért kell velük hadakozni, hogy rákényszerítsük őket valami olyasminak elfogadására, ami nélkül élni sem tudnának. Ez a magyarázata a néha érthetetlen háborúknak és hadakozásoknak és annak, amit tirannizmusnak neveznek.

— Sire, — mondotta csöndesen Rákóczi, — az ember háborút viselhet és hadakozhat mindenkivel, csak a saját lelkiismeretével nem és esetleg, ha rossz sorsa úgy hozza, vállalhatja a tirannus szerepet is korával, nemzetével szemben, de sohasem játszhatja el ezt a szerepet a belső bíróval szemben.

XIV. Lajos köhintett és felállt, Rákóczi is azonnal felemelkedett.

— Unokahúgom, Charlotte Adeleide azt mondotta Önről nekem a minapában: »Sire, Rákóczinál nincs becsületesebb lelkű és igazabb szívű ember a világon.« Vannak dolgok, melyekben az asszonyok szeme csalhatatlan. Ön úgy tesz, ahogy jónak látja, s hogy soha háborúba ne keveredjék a saját lelkiismeretével és ne kelljen azt tirannizálnia. Ha az ember már napról-napra közelebb látja magához a végső elszámolást, azt hiszem ez a leghelyesebb dolog, amit cselekedhetik.

Maintenon asszony fehér arca ezalatt még fehérebb lett, ám ez az asszony emberfeletti erővel tudott magán uralkodni. Erősen megszorítja Fagon doktor kezét, kiről biztosan tudja, hogy a király legigazibb, legbizalmasabb híve. Nem kér, nem könyörög a doktor előtt a király életéért, tudja, hogy Fagon jobban

... ÉS ÉSZREVESZI MAINTENON ASSZONY, HOGY MELLETTE
TÉRDEPEL VALAKI ...

THE UNIVERSITY OF CHICAGO PRESS
CHICAGO, ILL.

harcol az uralkodóért, mintha a saját életéről volna szó.

Kora hajnalban behajtat a királyi hitves Párizsba. Ott, Szent Genovéa templomában felhúzzák a csodatevő szent függönyét, mit csak nagy veszedelmek idejében szoktak meglebbenteni. Maintenon asszony térdre hull Genovéa hamvai és ereklyéi előtt és egyszerre észreveszi, hogy mellette, buzgó imába merülve térdepel valaki.

Maintenon asszony odanéz a térdelő férfi kinyitott imakönyvére és olvassa felül az ima szövegét: *Imádkozás a beteg uralkodóért.*

Még nagy aggodalmában és félelmében is meglepetve kapja fel fejét a királyi hitves. Ki az, akit a kora hajnali órákban idehozott a féltő szeretet, az aggódó reménység, imádkozni a beteg uralkodóért? Itt imádkozni Szent Genovéának templomában, ahol a legenda szerint az emberi esdeklés, könyörgés legkönnyebben jut el az Úr trónusához.

A térdeplő férfi most kissé fölemeli fejét és Maintenon asszony meglepetve ismeri fel az imádkozóban Sároshy grófot, XIV. Lajos fejedelmi vendégét.

És Maintenon asszony jól tudja, hogy a versaillesi udvar fényes udvari népségéből senkinek ebben az órában eszébe nem jut, hogy a nagybeteget királyért egy imát mondjon. Ha Lajosra gondolnak, csak az jut eszükbe, hogy vajjon milyen lesz az ő helyzetük, pozíciójuk a király halála után? Egyedül ez a messze idegenből ideszakadt Sároshy gróf, a bújdosó fejedelem hajtja meg térdét Szent Genovéa függönye előtt és úgy el van merülve imájában, hogy észre sem veszi a mellette térdelő királyi hitvest...

Maintenon asszony keresztet vet, feláll, és elhagyja a templomot. Odahaza Versaillesban a király orvosának még aggodalmasabb az arca, amíg Maintenon asszony Párizsban járt, az uralkodó kétszer is elájult.

Versailles mint a felriasztott méhraj nyüzsg, forrong, nyugtalankodik. A király?!... Oh, ez senki-nek sem jut eszébe. Ő felségét ráhagyják Maintenon asszonyra, Fagon úrra, a többi orvosra, meg az utóbbi napokban állandóan mellette lévő gyóntató-jára... Azok tegyék meg testi felgyógyulásának és lelki üdvösségének érdekében, amit bírnak. Az udvari népségnek egészen más a gondja. Ha a király meghal, ötesztendő dédunokája, XV. Lajos jön utána a trónra és Liselotte hercegasszony fia, Fülöp, orleánsi herceg lesz a régens. A régi udvaroncok remegve néztek össze. Vajjon kit tart meg közülök a király, illetve a mindenható régens? Az Orleánsház bizalmas emberei derült, bizakodó arccal járnak-kelnek és mind a két pártból nagy tömeg verődik össze Liselotte hercegasszony előtermében. Pedig az öreg hercegasszony nyíltan megmondja:

— Eddig is távol álltam mindenféle politikai csel-szövénytől, ezentúl sem akarok az effajta dolgokba beleavatkozni. A király, Istennek hála, még él és imádkozzunk, hogy az égi kegyelem mentül hosszabbra nyújtsa életét. Ha pedig valaha fiam kezébe kerülne Franciaország vezetésének sorsa, ezt sokkal inkább megpróbáltatásnak tartanám, mint dicsőségnek és én még jobban visszavonulnék az udvartól, mint azelőtt.

Aztán körülnéz a nagy tömegen és keserű mosollyal mondja egyik bizalmasának.

— Mióta a király gyöngélkedik, mind itt rajzanak körülöttem. Csak Sárosy grófot nem látom. Ő nem jön el hízelegni, kedveskedni, udvarolni. Ez az idegenből ideszakadt magyar herceg az egyetlen férfi-ember itt, ebben az egész versaillesi udvarban.

És elkövetkezik az este, melynek Franciország királyára nézve nincs többé virradatja. Az egész versaillesi udvar remegve figyel, mi történik, mit hoz a következő pillanat? A kis dauphinon kívül, az egész királyi család mind ott van a király hálószobájának előtermében és remegő, lázas izgatottsággal várják a hírt a belső szobából. A dauphinnek a királyi ház törvényei szerint nem szabad haldoklóhoz közel menni.

Így telik el egyik óra a másik után, orvosok, ápolók jönnek-mennek. Majd kitárul a főajtó két szárnya. A főalamizsnaosztó bíboros nagy papi kíséret segítségével, baldachin alatt hozza az utolsó szentségeket. A baldachin zsinórjait Condé, Orleáns, Angoulême és Maine herceg tartja. A szobában mindenki letérdelt és keresztet vetett, mikor az Úr testét behozták.

A főalamizsnaosztó bíboros megáldja a térdeplő embereket, aztán a hercegekkel és papokkal együtt eltűnik a fehér aranyozott ajtó mögött, mely a haldokló király hálószobájába vezet.

Megint fut egyik kínos negyedóra a másik után, az emberek néha úgy érzik, hogy megállt a szívük dobogása. Ekkor hirtelen, mintha egy hatalmas, erős, láthatatlan kéz csapná ki, kinyílik a király hálószobájának mind a két szárnya. Apródok jönnek ki rajta, kezükben égő kandaláber. Sorfalat állnak egymás mellett. Majd lassan jönnek a szobából a

vérbeli királyi hercegek, hercegnők, a főpapok, mindenkitől különválva, a király morganatikus felesége, a fehérarcú Maintenon asszony. Aztán az udvari főrangú hölgyek és a főbb udvari hivatalnokok jelennek meg. És rangjuk és méltóságuk szerint elhelyezkednek az égő kandalábereket tartó apródok sorfala között.

Most lép ki legutoljára Párizs érseke, a főalamizsnaosztó bíboros kíséretében. Az érsek megáll a szoba közepén és fennhangon mondja:

— A leghatalmasabb, a legerényesebb, a legvittezebb, a legkeresztényebb Lajos úr, Franciaország és Navarra királya meghalt. Nemes lovagok, gondoskodjatok magatokról. Nincs már uratok, nincs már gazdátok, nincs már királyotok. Szent Lajos fia itthagyt benneteket.

Most előlépett a főalamizsnaosztó, ki az utolsó kenetet ráadta a királyra és halkán, alázatos hangon folytatta.

— Egy szegény, vergődő, meztelen lélek térdepel most az Úr trónusa előtt. Egész életét, minden tévelygésével együtt szánva, bánva, bűnei tengeréből felemelkedve, megadatott néki a keresztényi halál irgalma. Uram, a te szent fiadnak vére mossa le az elköltözött minden bűnét és az Üdvözítő Úr Jézus Krisztus sebei ajánlják őt be a Te irgalmadba. Ez volt az elköltözött utolsó óhajta, mikor itthagyt bennünket, keresztény testvéreim, imádkozzatok érte. A király meghalt.

Mindenki keresztet vetett. A főudvarmester, Villerói herceg pedig előrelépve, hangosan kiáltotta:

— Éljen a király!

Harsogó zúgás volt a felelet. A gyász, a szomo-

rúság, az áhitat mintha varázsütésre eltűnt volna. Mindenki egy szívvel, lélekkel kiáltotta:

Éljen a király!

Kipirultak az arcok, csillogtak a szemek, csak egyetlen egy férfi állt némán, sápadtan, fejét lehajtva, összetörve: az idegenből idekerült Sárosy gróf. A király hitvesén és orvosán kívül, talán ő volt az egyetlen, aki őszinte, igaz szívvel gyászolta a franciák elköltözött nagy királyát, XIV. Lajost.

TIZENHARMADIK FEJEZET.

Mikes kiadatlan levele.

A királyt is eltemettük kedves néném, a nagy francia királyt, kinek mi szegény, bujdosó magyarok vagyunk az egyetlen őszinte, igaz gyászolói. Az udvari népek méltóságokért, állásokért, rangért, kiüntetésekért veszekednek. A párizsi parlament veszekszik a kerületi parlamentekkel azért, hogy ki is legyen a király? A kis ötéves XV. Lajos, vagy Maine herceg, az elhalt király és Montespán márkiné fia. A katonaság polgárháborúra készülődik, a nagyvagyonú emberek már kezdik a csatornán túlra, Londonba küldeni pénzüket. A nép, az állati butaságban, tudatlanságban és szegénységben hagyott nép nézi, hogy elment az egyik Lajos és jön helyette a másik. Neki egyik alatt sem lesz, nem lehet már rosszabb dolga.

Mi pedig várjuk, hogy az európai helyzet javunkra billentse a mérleget. Tartós béke nem lehet itt a spanyol trón miatt, melyben a francia és az osztrák érdekek egymás ellen birkóznak. Különben is,

a nagy Richelieu bíbornok kormányzása óta állandó itt a lelkekben a harc és a háború a Habsburg dinasztia ellen. Ezt a bíboros-miniszter utódai örökségképpen veszik át egymástól. De hát mi jó származhatik ebből reánk? Mikor az alkudozásokra kerül a sor, mi vagyunk azok, akiket nagy sajnálkozások közepette, de először feláldoznak. Láttuk ezt már az utrechti meg a rastatti békénél is.

És hozzá még a fejedelem igazi jóakarója, az öreg király, békességes álmra hűnyta le szemét. Isten adjon neki örök nyugodalmat, mert hibái és gyöngeségei mellett, (mióta elköltözött, nyíltan és szabadszájúan beszélnek ezekről a hibákról és gyöngeségekről) sokkal különb volt ő mindenkinél, aki itt utána maradt. Segíteni sorsunkon nem tudott, egyéb családi és politikai szempontok kötötték le erejét. De tisztelte, becsülte, szerette fejedelmünket és szerencsétlensége mintha csak növelte volna előtte a bűdosó, nála védelmet és vendégszeretetet kereső Rákóczi értékét.

Most ennek is vége. XIV. Lajos után kis dédunokáját, XV. Lajost koronázták királlyá. A kis öt-éves gyermek helyett, Fülöp, orleánsi herceg a régens. Ő intézi Franciaország ügyeit. Liselotte hercegasszony fia, jóakarója a mi fejedelmünknek, már amennyiben ő jóakarója tud lenni valakinek. De egyelőre olyan vészesek, viharosak, zavarosak itt az idők, hogy nem igen van kedve, ideje a magyar ügyekkel foglalkozni.

És úgy látom én, kedves jó néném, hogy ez a mi ügyünk a miénk és senki másé. Egyedül maradjunk, sorvadozunk, mint a gyökeréből erőszakos kézzel kiforgatott fa. Itt a mi jó, nagy urunk kísére-

tében vannak különféle magyarok és erdélyiek. Érdemes őket megfigyelni. Egyik állandóan lázadzik s a világot forgatná fel keserű indulatában, másik délibábos álmokat sző és rendíthetetlen reménységgel várja a holnapot, mely visszaadja hazánkat, otthonunkat, a harmadik, az ingadozó lelkű még itt van, de már állandóan figyel, leselkedik, hogy mikor szabadulhatna innét, tisztos, elfogadható ürüggyel? A negyedik, aki mindenkinél okosabb akar lenni, megvan róla győződve, hogy az a baj, nem ő reá bízták az ügyek vezetését. Ügyetlen mindenki, ha ő venné kezébe a dolgokat, II. Rákóczi Ferenc már régen Erdély fejedelme lenne, készülnénk a magyar koronázásra és Habsburg császárt még Bécs városából is kikergettük volna. Van aztán még ötödik, hatodik, meg Isten tudja hányadik fajta? De ez a sok-sok másfajta gondolkozású magyar, ha esténként összekerül különös, mélységes, bánatos szomorúsággal néz össze. A szemekben ott a titkos, remegő kérdés: Vajjon mikor? Vajjon lehet-e még?... És ott bújkál félve, önmagunk előtt is rejtve a rettenetes kétkedő felelet: talán soha... soha többé...

Zöld erdő árnyékát,
Piros csizmám nyomát,
Hóval fedi be a tél.
Hóval fedi be a tél.

Ezzel a szomorú énekkel búcsúztunk el Magyarországból... A lábaink nyomát csakugyan befedte a hó, vajjon csakugyan úgy befedte volna, hogy soha sem fogunk többé visszatálatni... soha többé...

De hagyjuk ezt, édes néném, az ember míg él ne veszítse el reménységét. A mi jó urunk, a király

temetése után megint két hetet töltött a grosboisi kolostorban. Néha úgy hiszem, annyira megszerette ezt a csendes helyet, hogy egyszer talán végképpen ott marad. De aztán tegnapelőtt, hirtelen megint megjelent közöttünk. Fáradt, sápadt, szomorú. Meg vagyok győződve róla, hogy csak a kötelesség hozza vissza. Mindenáron és mindenképpen kitartani az ügy mellett, melynek szolgálatára küldte őt ide az Úr, a földre. A fejedelem tegnap felvette udvari díszöltönyét és elment a kis királynak szerencsét kívánni és a régenshercegnél tisztelegni. Mint hallottuk, a herceg nagyon szíves és barátságos volt urunkhoz. Nem igen érintkeztek ugyan eddig. A herceg olyan zajos, botrányos és hírhedt kalandokkal teli életet élt, hogy a mi urunk ebben az életben még távolról, még mint néző sem vehetett részt. Mindamellett a régensről mindenki tudja, hogy könnyelmű, botrányos élete mellett sem romlott el teljesen. Nagyon értelmes, világoslátású, sőt úgy mondják jólelkű és könyörületes. A fiatal király mellé a legjobb, legerényesebb és legtudósabb nevelőket és tanítókat állította, hogy Franciaország urát előkészítsék jövődő hivatására.

A régens a mi fejedelmünkhöz már csak édesanyja, Lisolette hercegnő miatt is kedves, nyájas és barátságos. Mit fog tenni érdekünkben szegény, bujdosó hontalanokért, az később válik meg? Nagy baj és aggasztó dolog, hogy a fejedelem barátai, a meghalt király régi környezete, kik mind a legmelegebb szeretettel és becsüléssel viseltettek Sárossy gróf iránt, lassanként mind visszavonulnak a magánéletbe. Így szokott ez lenni mindig, ha új uralkodó kerül a trónra. Az új nap, új bolygókat hoz magával. Maintenon asszony,

a király morganatikus felesége, a saint cyri zárdá fejedelműje lett. Fagon doktor, a király legkedvesebb embere és talán leghűségesebb híve, az általa alapított és tervezett fűvészkertbe vonult vissza. Itt él a tudós, egy kis kerti lakásban, gyászolva urát és dolgozva nagy munkáján, melyet a növények és állatok életéről és szokásairól állított össze. Maine herceg, a toulousi gróf, az elhalt király és Montespan asszony fiai, kikkel a mi fejedelmünk minden héten vadászgatni, kirándulni szokott, birtokaikra vonultak vissza. A régi világból nincs itt senki, csak Liselotte hercegnő, ki fiaként szereti urunkat. De nem igen ártja magát politikába. És legfőbb gondja, hogy a fejedelmet kibékítse és megint összehozza feleségével, Sarolta hercegasszonnyal.

Eddig írtam leveletem kedves néném, mikor tegnap váratlan nagy úr érkezett hozzánk. Örömet-e, gyászt hozott-e, azt ma még csak a mindeneket előre látó jó Isten tudja.

A törökök követtől levél jött a szultán sajátkezű írásával. A szultán Törökországba hívja a fenséges Rákóczi fejedelmet, szövetséget köt vele, mint egyenrangú, szuverén fejedelmi társsal. Mivelhogy a szultán hadat üzent Habsburg császárnak.

Mi nyílt itt meg most előttünk, a szabadulás mennyországa, vagy az újabb megpróbáltatások gyehennája? Ki tudna, ki merne erre felelni?

A fejedelem arcáról nem lehet leolvasni semmit. Nem is tudjuk, mire határozza magát? De hát itt maradhat-e vesztegetve, a francia pártfogást várva, mikor amott már Konstantinápolyban kitűzték profétájuk zászlaját és az ozmán hadsereg elindult Bécs ellen.

Mert a szultán levele szerint a török nem Magyarország, hanem Bécs ellen akar harcolni. És ez a háború, amely összetörheti a Habsburgokat, szabadságot szerez Magyarországnak és Erdélynek.

Az első lelkesedés tüze után, különös, szomorú kételkedés fogott el. Mintha valami azt mondaná, hogy a szabadságot minden nép, minden nemzet csak maga szerezheti meg magának, ha megvan lelkében hozzá a képesség és ha ütött az ő sorsfordulásának történelmi órája...

De minek törjem fejemet én, a kicsiny, szürke közember azon, amit királyok, császárok, fejedelmek, szultánok fognak Isten segítségével elvégezni,

Bercsényi Miklós ő kegyelmességétől is levél jött. A gróf úr ő kegyelmessége teljes lélekkel a török szövetség mellett van és erősen buzdítja a fejedelmet, hogy hagyja el Franciaországot és induljon el Konstantinápoly felé. Bercsényi uram a grófné asszonnyal indulóban van és velük megy Törökországba a szép, kis szöszke Kőszegi Zsuzsika, az édesanyám keresztlánya, akivel valaha annyit kötődtem a zágoni udvarházban.

Vajjon nem a mult emléke miatt dobogott úgy fel a szívem, vajjon nem azért lesem-e olyan sovároga, remegve, mit határoz a mi urunk, fejedelmünk?

Bármit határoz, bármerre induljunk, az Úr kegyelme legyen velünk. Segítsen meg bennünket, hogy jól és okosan tudjuk felhasználni szerencsénket és béketűrően tudjuk elviselni balsorsunkat. Kegyelmed pedig édes néném imádkozzon értünk szegény, bujdosó, hazájukért epekedő magyarokért... Imádkozzon értünk, hogy megint visszanyerjük hazánkat

TIZENNEGYEDIK FEJEZET.

Búcsú Franciaországtól.

— Édes fiam, — mondta csöndesen Liselotte hercegasszony, a vele szemben ülő Rákóczinak, — ha véleményemet akarja hallani, nem adja át magát a pogány török hatalmába, hanem itt marad Franciaországunkban, mely lelkében, erkölseiben szintén eléggé pogány ugyan, de legalább szokásai és modora szerint a keresztény civilizációhoz tartozik. És aztán ne felejtse kedves fiam, hogy itt Önnek jóakarói, barátai vannak, míg ott, a teljesen ismeretlen, új partokon, előre nem látott, ki nem számítható veszedelmek állhatnak útjába. És még egyet. Amíg Ön itt él a keresztény civilizáció közelében, még mindig helyreállhat a béke Ön és Sarolta húgom között. De, ha átmegy Törökországba, nem lehetetlen, hogy végkép elszakad feleségétől, ki oda Önt semmiesetre sem fogja követni.

Rákóczi mélyen meghajolt és hódolattal megcsókolta Liselotte hercegnő kezét.

— Ezt mind meggondoltam Fenség, de abban a pillanatban, mikor a portától határozott ígéretet kaptam, hogy magyar csapatokat fognak számomra felszerelni, akkor nem habozhattam tovább. Megyek előre utamon, mely ki van szabva számomra. Isten kezébe adom magam és az ő kegyelmét kérem utamra, imádkozzon értem Fenséged, hogy velem legyen az, ki utamon most elindít.

— Sajnos, egyebet nem igen tehetek Önért édes fiam, — mondta az öreg hercegnő sóhajtván — és mégis úgy érzem, minden erőmet fel kellene hasz-

nálom, hogy visszatartsam. A végzetébe rohan, mikor az ozmánok földjére lép.

Rákóczi szomorúan elmosolyodott.

— A végzetem Fenség? Mit jelent immár az én egyéni sorsom, boldogságom, vagy szerencsétlenségem? Abban a pillanatban, mikor átadtam magam egy nagy, egy szent ügy szolgálatába, megszűntem egyéni életet élni. A magyar szabadságra kelet felől pirkad a nap és oda kell mennem. Mi történt velünk a hosszú évek óta, hogy itt vagyunk Franciaországban? Várunk és kegyes, biztató szavaknál nem kapunk egyebet, most, hogy az öreg király is meghalt...

— Fiam jóbarátja Önnek, — mondta a hercegnő elgondolkozva, — és bár, mint Ön jól tudja, nem szívesen ártom magam politikai ügyekbe, teljes lélekkel Ön mellé fogok állani.

— Hálásan köszönöm Fenséged jóságát, de a régensherceg már kijelentette, hogy nem nyujthat egyebet nekem, mint titkos pénzbeli támogatást egy sereg felszerelésére.

— És a török többet fog adni?

— Megigérte, — felelt csöndesen Rákóczi. — Megigérte, hogy magyar felkelők élére fog állítani.

— És ha nem tartja meg szavát?

Rákóczi arcára most halálos komolyság borult.

— Akkor mindennek vége. Az én életem ott fog elmúlni gyászban, magányban, elhagyatottságban, a török földön. Talán még haló poraim sem fognak Magyarország földjében pihenni, mint ahogy idegen ország földjében pihen édesanyám, Zrinyi Ilona is.

— Hát tudja, hogy ez a törökországi út hová vezet?

— Tudom. Vagy vissza Magyarországba, Erdély trónusára, vagy az örökös fekete, gyászos reménytelenségbe.

— És mégis el akar indulni azon az úton?

— El kell indulnom, Fenség.

— Örökre elszakad Saroltától...

Rákóczi szeme elborulva nézett maga elé.

— Nem az én akaratom hozta így magával, Fenség.

— Tudom édes fiam, — és a hercegasszony most megint a régi bizalmas hangon tegezni kezdte Rákóczit, — de ha erősebb lett volna köztetek a lelki és szívbeli vonzalom, ha te úgy szeretted volna Saroltát, mint szegény első menyasszonyodat, a darmstadti Magdolnát...

Rákóczi arca krétafehér lett.

— Ne haragudj reám, hogy fájdalmat okozok neked, mikor róla beszélek. De egyszer nyíltan szembe kell nézni a dolgokkal. Sarolta szakadt el tőled, fáj neki, hogy hazád ügyét előbbre helyezted, mint őt és gyermekeit. Igaza van-e, nincs-e, én nem tudom, nem is akarok köztetek ítélni, csak sajnállok mind a kettőtöket. De ha most elindulsz Törökországba, tudnod kell, hogy örökre elszakadsz feleségedtől, talán gyermekeidtől.

— Tudom Fenség, — és a férfi mély, halk hangjából kimondhatatlan fájdalom hangzott fel.

— Így hát, — mondta a hercegasszony — még meg kell mondanom neked valamit, amiről hallgatók, ha csak reményem lehetne arra, hogy te és Sarolta megint összekerültök. De mivel te nem akarsz feleséged kívánsága szerint cselekedni...

— Én nem tudok Sarolta kívánsága szerint cselekedni Fenség és ezt magam fájdalom legjobban.

— Akkor hát szétválnak utaitok és én nem tudom nem volna-e jobb ez esetben a végleges válás, hogy szabad emberek legyetek mind a ketten, hiszen még fiatalok vagytok... Persze, nem volna könnyű a dolog, de a francia udvar mégis ki tudná vívni a Vatikánnál, hogy elválasszanak benneteket.

— Én nem akarok elválni Saroltától, — mondta Rákóczi csöndesen. — Gyermekeim anyja és én nem fogom elhagyni soha.

— Tudod-e, — mondta csöndesen Liselotte hercegasszony, — hogy Bourbon Charlotte Adeleide még mindig nem esküdött meg Conti herceggel?

— Édes néném... — és Rákóczi arcába tolult a vér. — A bájos, szép, fiatal szerelmes leányka képe jelent meg előtte. A fiatal leányé, ki annyira hasonlított az ő első és egyetlen boldogtalan szerelméhez, Magdolnához. Most hirtelen feltűnt előtte a csodaszép hercegisasszony képe, amint szemben áll vele a kamaldoliak kolostorában.

— Édes fiam, — folytatta a hercegasszony, — mindent megteszek, hogy békét teremtsék közted és feleséged között, hogy szíveteket egymáshoz vezessek, de a te beszédedből és az ő leveleiből azt kell látnom, olyan messze távolodtatok egymástól honnét nem igen lehet visszatérés. Nincs itt már remény a megértésre, az egyesülésre és a boldogságra. Ha pedig így van, miért ne adnátok vissza egymás szabadságát, miért ne lehetnétek még boldogak mindketten? Sarolta is találkozhatik még valakivel, akivel jobban megértik egymást és te édes fiam nem tudnál-e itt maradni Franciaországban, mint a legelőkelőbb,

leggazdagabb francia királyi hercegnő, Charlotte Adeleide boldog férje.

Rákóczi arca fehérebb volt a sírban fekvő halottnál, de hangja szilárdan és keményen csengett:

— Nem fenséges asszonyom, én megyek amerre hivatásom szólít.

— Hát akkor még valamit meg kell mondanom neked. Charlotte Adeleide tegnap nálam járt és kért, tudassam veled, hogy hajlandó téged Törökországba követni és hajlandó sorsod minden eshetőségét veled együtt vállalni.

Rákóczi hallgatott. Úgy érezte, hogy életének legnagyobb, legkeservesebb tusáját vívja. Ime ő reá, aki immár nem várt személyes örömöket, még egyszer felragyogott a napsugár. A szép, fiatal hercegaszszony igenis hajlandó az áldozatra, mit a hitves nem akart meghozni, Charlotte Adeleide követi őt az idegen, a messze Törökországba.

Életének talán legkeservesebb, legnehezebb tusáján ment át most a férfi, kit a sors eljegyzett magának, kinek fel kellett menni az áldozatok hegyére. Nincs itt megállás, nincs itt kitérés. És erre az útra nem lehet, nem szabad magával vinni egy fiatal, ragyogó teremtet, kire az élet minden öröme, fénye várhat ifjú férje oldalán. Mit adhat ő a tündériesen szép, ifjú hercegi lánynak? Küzdelmeket, vívódásokat, vérzivataros napokat, állandó halálveszedelmet, örökös kínzó, féltő nyugtalanságot. Ime, ezekben őrlődött fel feleségének, Saroltának szerelme is. Ki tudja, a Bourbon Charlotte Adeleide érzelme kiállaná-e ezt az emberfeletti próbát? És ha igen, szabad az érett, öszülő fejű, élete delén túllevő férfinak ilyen áldozatot elfogadni? Nem kell-e neki mérlegelni,

ítélkezni, lemondani a fiatal leányka helyett? Hiszen az imént festett kép, a vívódás, a vergődés, a harc, a háború, a vérzivataros napok, ez még a jobbik eset, de hátha Törökországból nem is vezet út hazafelé, ha többet át nem lépheti soha azt a határkövet, melyen azon a rettenetes havas, februári napon énjének jobbik részét hagyta?... Ha a bujdosó magyarok lábainak nyomát örökre hóval fődte be a tél.... És a visszafelé vezető utat soha meg nem lehet találni?

Akkor?! És Rákóczi Ferenc, mintha egy villámlás fényénél egy szörnyű szakadék mélyébe nézne, akkor nincs visszatérés többé. Nemcsak hazájukba, Magyarországba nincs, de a nyugati, a keresztény civilizációba sem. Akkor lassú haldoklás lesz az élet, mint azé az emberé, kitől elvették levegőjét. Meddig bírja a sorvasztó börtönben, az idegen atmoszférában? Mindegy az? Ha így kell eltölteni életét, úgysem lesz az élet, csak egy mindennél kínosabb, öntudatos koporsóban fekvés...

És ide vigye magával a szép, fiatal, kedves, szerelmes Bourbon hercegleányt, Charlotte Adeleidet?! Nem kötelessége-e elvágni minden köteléket, hogy a leány lassanként megbékülve sorsával, lemondjon arról, ami úgyis teljesülhetetlen álom és egyszer majd boldog legyen azzal, akihez nevénél, származásánál, fajtájánál, fiatalságánál fogva tartozik?! A szív sebei előbb-utóbb majd behegednek. De a becsületen ejtett seb?... És Rákóczi Ferenc érezte, hogy nem volna többé az, aki eddig volt, ha bizonytalan, szél-től, vihartól elkapott falevélhez hasonlatos sorsát, a fiatal hercegleány sorsához kötné.

És a bujdosó fejedelem e pillanatban átérezte

azt, amit évtizedekkel később fejezett ki a legnagyobb német bölcész, Kant Immanuel: *»felettem a csillagos égbolt, lelkemben az örök megváltoztathatlan erkölcsi törvény«*. Sápadt volt az arca, messze távolba néző, végtelen szomorúsággal telt a szemének pillantása, de hangja nem remegett, mikor az öreg hercegasszony felé fordult:

— Én egyedül indulok utamra Fenség. Isten oltalmazza meg Fenségedet, és az ő kegyelme gondoskodik majd arról a fiatal, drága, jóságos teremtsérről, ki alkonyodó életembe még egyszer fényt, ragyogást, színt, életet hozott. Nincs jogom királyi ajándékát elfogadni; de áldani fogom őt a királyi ajándékok felajánlásáért egész életemben.

— Isten veled fiam, — mondta Liselotte hercegasszony és könnyes szemmel nyújtotta búcsúcsókra kezét, aztán gyöngéden homlokon csókolta a fejedelmet, kit édes fiaként szeretett.

Egy félórával azután, hogy a fejedelem elhagyta az özvegy orléánsi hercegné, Liselotte palotáját, a régensherceg jelent meg édesanyja szalónjában. Az öreg hercegasszony pár meghatott szóval elmondta Rákóczy határozatát, hogy indul Törökországba, nem akar válni a feleségétől és egyedül veszi fel a hontalanság, a bujdosás keresztjét.

A régensherceg elgondolkozva nézett maga elé.

— Kis unokahúgunknak, Charlotte Adeleidenek igaza van. Rákóczinál nincs becsületesebb ember az egész világon. Sajnálom szegényt, hogy így nekivág a bizonytalanságnak, mely nézetem szerint semmi, de semmi jót nem hozhat reá. De ha már így történt, Charlotte Adeleidere nézve sokkal üdvösebb a dolog. Ez a szerelem csak emberfeletti áldozatokat hozatott

volna vele, melyben vagy elvesz szerelme, vagy belepusztul ifjúsága, szépsége és egészsége. Vagy esetleg mind a két szerencsétlenég megtörténik.

A régensherceg egy pillanatra megállt, mert látta, hogy édesanyja — kit mindenkinél jobban szeretett — arcára árnyék borul.

— Tudom anyám, hogy Rákóczi mennyire kedves Ön előtt. Higyje el, én is mindenekfölött becsülöm, tisztelem úri modorát, tapintatosságát, lelki és szívbeli előkelőségét és részvételt nézem balsorsát. De ha ridegen szembenézünk a ténnyel, Rákóczi Ferenc ma mégis csak egy hontalan, rangjától, nevétől, vagyonától megfosztott, immár a negyvenedik éve felé közeledő férfi. Bourbon Charlotte Adeleide 20 esztendő, ragyogó szép francia hercegnő, kit egy hozzá korban, vagyonban mindenképpen illő ifjú akar az oltárhoz vezetni. Rákóczi eltávozta most le fogja sujtani, de valljuk be, nagy szerencse reá nézve, hogy így történt a dolog...

— Magam is belátom, — mondta az öreg hercegnő nagyot sóhajtván, — de ha arra a szegény, újra bujdosásnak induló férfira gondolok...

A régensherceg alig észrevehetőleg föl vonta vállát:

— Maga választotta sorsát, édesanyám. Ezen mi nem tudunk segíteni. Külön kihallgatáson próbáltam lebeszélni erről a török útról. Ön is bizonyára megtette a magáét, hogy visszatartsa. Nem lehetett. Ő úgy hiszi, ezen az úton visszaszerzi hazája szabadságát, Erdély függetlenségét és visszajut ősei trónjára, az erdélyi fejedelmi székbe, melyre ő olyan elvitázhatatlan jogot vél formálni, mint Szent Lajos utódai a francia trónra. Föltétlenül bízik a szultán

és a nagyvezér szavában, mert olyan becsületesnek hiszi az embereket, mint amilyen ő saját maga. Holott, ha jól látok, csak az fog vele történi, ami eddig történt. A török felajánlja neki a martalóc csapatokat, hogy azok segítségével törjön be Magyarországra. Mi és a spanyol uralkodó fölajánljuk majd a pénzt a betöréshez, Rákóczi pedig azt fogja válaszolni, amit eddig mondott, hogy nem tör be Magyarország testébe idegen martalócokkal és nem kell neki a trónus, melyhez felégetett magyar falvakon, legyilkolt magyar férfiakon és rabszíjra fűzött magyar asszonyokon és gyermekeken keresztül vezet az út. Ezt már írásban és szóban többször megmondotta. Ő magyar csapatokkal akarja hazája szabadságát és az erdélyi trónust visszaszerezni.

— És nem fog kapni magyar csapatokat?

A régensherceg elgondolkozott:

— Édesanyám, ahogy egy idegen ország ügyét dölgát, baját jelentésekből meg lehet ítélni, — *nem fog kapni*. Magyarország rengeteg vért vesztett és most a sok vérvesztéstől aléltnak, félig öntudatlan dermedtségben fekszik, mint az ember, akiből rengeteg vért eresztettek ki. Mit gondol anyám, egy teljes öntudatánál, erejénél levő nemzettel ki lehetett volna mondatni Rákóczinak hazaárulását és száműzetését?

A régens, kit botrányos, zajos élete mellett is kora legokosabb, legügyesebb, legélesebben látó államférfiának tartottak, most föl s alá járt a szobában és úgy magyarázta anyjának.

— Rákóczi a jelentől nem várhat semmit. Az ő pályája ebben a korszakban lezáródott. Ha reám hallgatna, elvonulva élne egyik vidéki királyi kas-

télyban, — bármelyiket szívesen rendelkezésére bocsátanám. Ott élne, vadásztatna, lovagolna, mint Sárosy gróf, a nagy udvari ünnepeken örömmel és barátsággal fogadnánk Versaillesban s róla és kíséretéről kellően gondoskodnánk. Itt vannak barátai, főrangú ismerősei, nincs ember ki ne becsülné, tisztelné, szeretné. Nyugodalmas, békés, rangjához illő élet várna itt reá, csak álmairól kellene lemondani. Én ezt többször elmondtam neki, de hiába, ha nem akar álmairól lemondani.

— Mert ezek az álmok jelentik számára az életet, — mondotta az öreg hercegnő.

— Lehet. De ezen mi nem tudunk segíteni. Az álmok csak álmok, legalább is egyidőre. Egy-két nemzedék kell hozzá, míg Magyarország a szörnyű vérontást kiheveri. Akkor aztán? Mert lehet, hogy a jövőben aztán Rákóczinak lesz igaza. Pontos jelentéseim vannak a magyarországi és erdélyi viszonyokról. Az országgyűlés hazaárulónak mondotta ki és száműzte II. Rákóczi Ferencet, a nép pedig, — mint a jelentések mondják, — dalba foglalta a nevét, mondákat, meséket, csodás hősi mítoszokat gyárt róla. Tudja mi ez, édesanyám? Rákóczi a jelenből immár fölemelkedett a jövőbe, az aktuális cselekvésből, a legendákba, a tettekből a mesékbe, az életből az örök hallhatatlanságba. Ne sajnálja olyan nagyon ezt a szegény Rákóczit, nem érhet ennél szebb sors semmiféle halandó embert.

A régensherceg szemmeláthatólag maga is meg volt hatva, de aztán mintha elszégyelte volna magát, erőltetett, tréfás, könnyed hangon mondta:

— Rákóczi sorsa így hát rendben van. Erőszakkal senkit sem lehet és nem is kell más útra vinni.

mint amerre lelkének hivatása szólítja. Mivel nem bírjuk visszatartani, induljon békességben Törökország felé. Felesége, ha szereti, úgyis utána megy...

A hercegnő megrázta a fejét.

— Sarolta nem fog utánna menni. Sohasem bocsátja meg az urának, hogy nem fogadta el a békét, mely birtokaikat visszaadta volna.

A régens vállat vont.

— Hát akkor egyedül fog élni az álmainak, egyedül fog harcolni a valósággal. Nem is olyan rossz sors ez, anyám. Az álmok mindig győzedelmeskednek, mindig diadalra jutnak. Ha most nem, egy-két százestendő múlva. De ezen nem kell búsulni. Csak az ember halandó, az álom az örökkévaló, van ideje várni.

Most megállt a régens édesanyjával szemben.

— Most már gondoljunk magunkra anyám. Charlotte Adeleidot, amint lehet, férjhez kell adni Conti herceghez. Még nagyon boldog, vidám asszony lehet majd belőle. S ha nem, élni fog egy sebbel a szívében, sokan járnak így közöttünk, férfiak, asszonyok egyaránt. Ami a politikai életet illeti, nem tagadom, hogy nekem sokkal kellemesebb, ha Rákóczi Ferenc elhagyja Franciaországot. Jó lélekkel tartóztattam, becsületesen figyelmeztettem a veszedelmekre, amik reá várnak, de ha mégis elmegy, ez a mi helyzetünket jóval könnyebbé teszi a bécsi udvarral szemben. Állandóan sürgetik, hogy utasítsam ki Rákóczit Franciaországból. Természetesen nem tettem volna meg, de ha ő magától elmegy...

Az öreg hercegnő szomorúan sóhajtott és fia vállára tette kezét:

— Igérd meg, hogy mindent megteszel sorsának

könnyítésére, s ha idegen földön lesz is, nem veszed le róla szemedet.

— Igérem anyám...

A régensherceg kezét csókolt anyjának és pár pillanat múlva kirobogott kocsija a palotából.

Ugyanebben az órában adták át az ifjú Bourbon Charlotte Adeleidenek II. Rákóczi Ferenc búcsúlevelét, melyben csak ennyi volt:

»Légy áldott, légy boldog örökké.«

És négy héttel később ott ült II. Rákóczi Ferenc és kísérete a marseillei török hajón, mely őt a messze keletre, Törökország felé vitte... Törökország felé, melynek kapui örökre becsukódtak mögötte.

A fejedelem ott ült a fedélzeten, körülötte néhány megmaradt hűséges embere, akikkel elindult a bujdosás útján, fel az áldozatok hegyére. Egyszerre csak szomorú, fájdalmas melódiájú zsoltáreneklés ütötte meg fülét. A fejedelem fölvetette fejét és hallgatott. A zsoltár éneke tisztán, világosan hangzott:

Mutass Jézus kies földet,
Lakásomra adj jó helyet,
Ez életben békességet,
Jövendőben üdvösséget.

— Mi ez? — kérdezte a fejedelem Mikeshez fordulva.

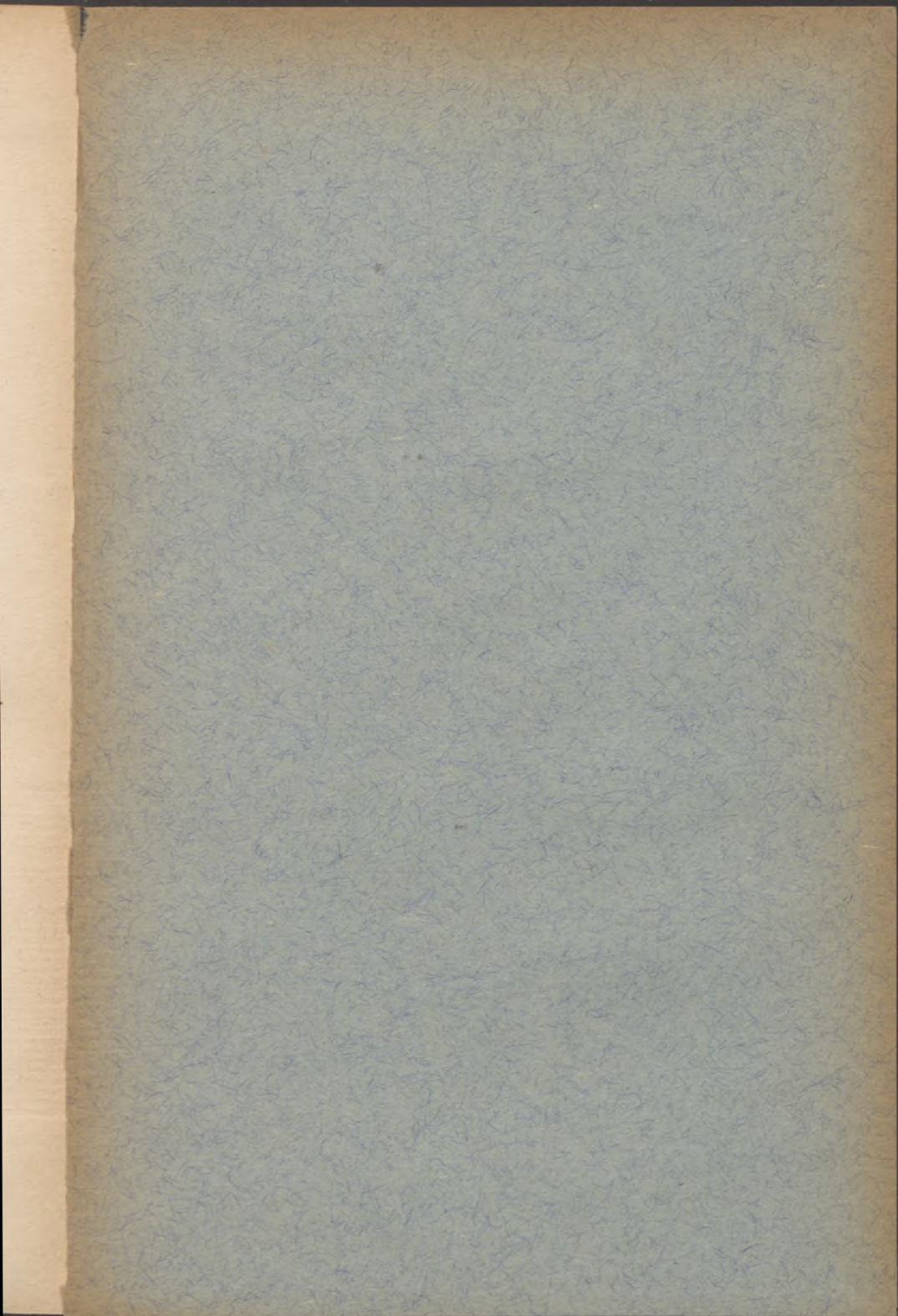
Mikes szeme elborult:

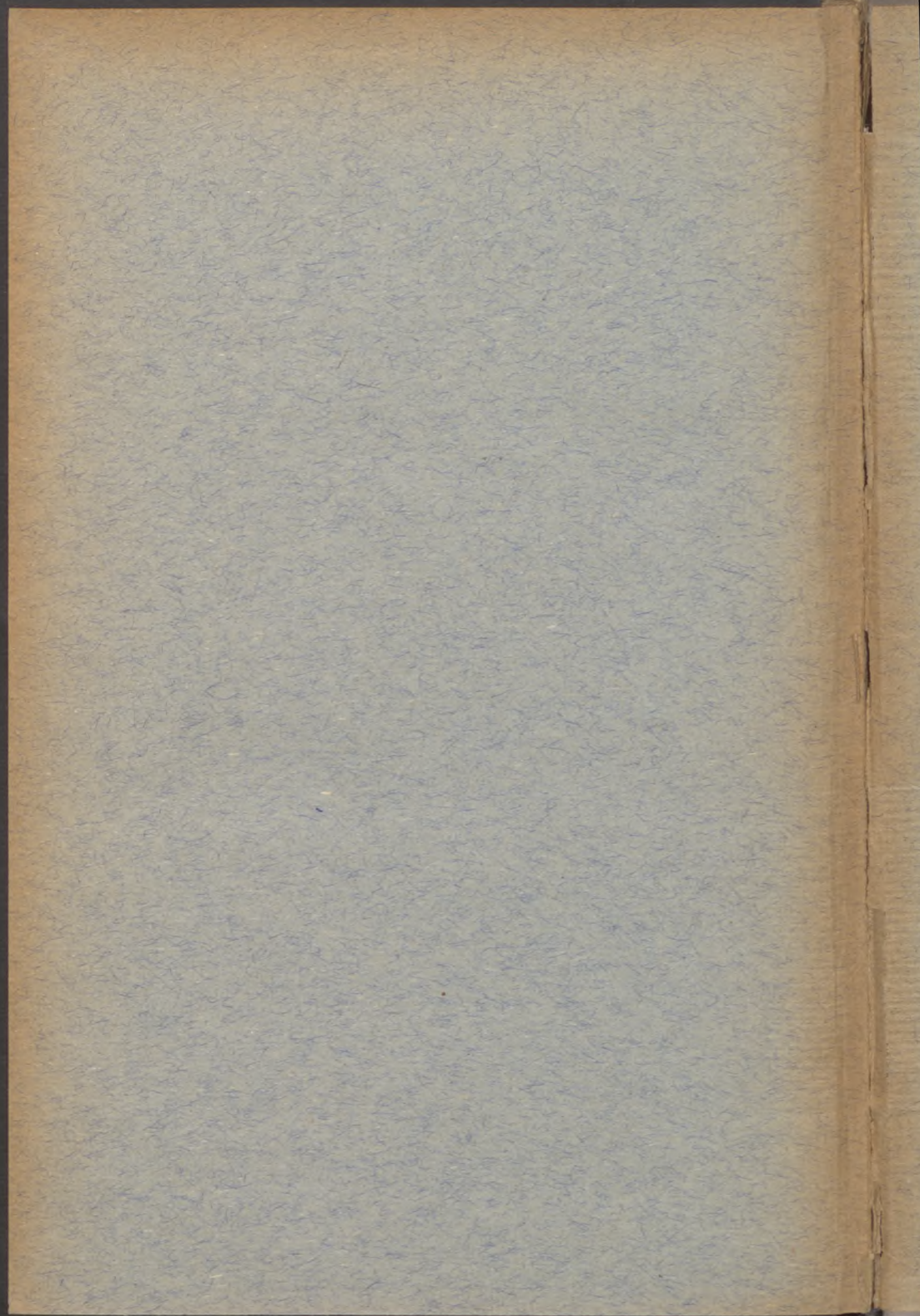
— Gályarabok, magyar prédikátorok, örök rab-ságra ítélve.

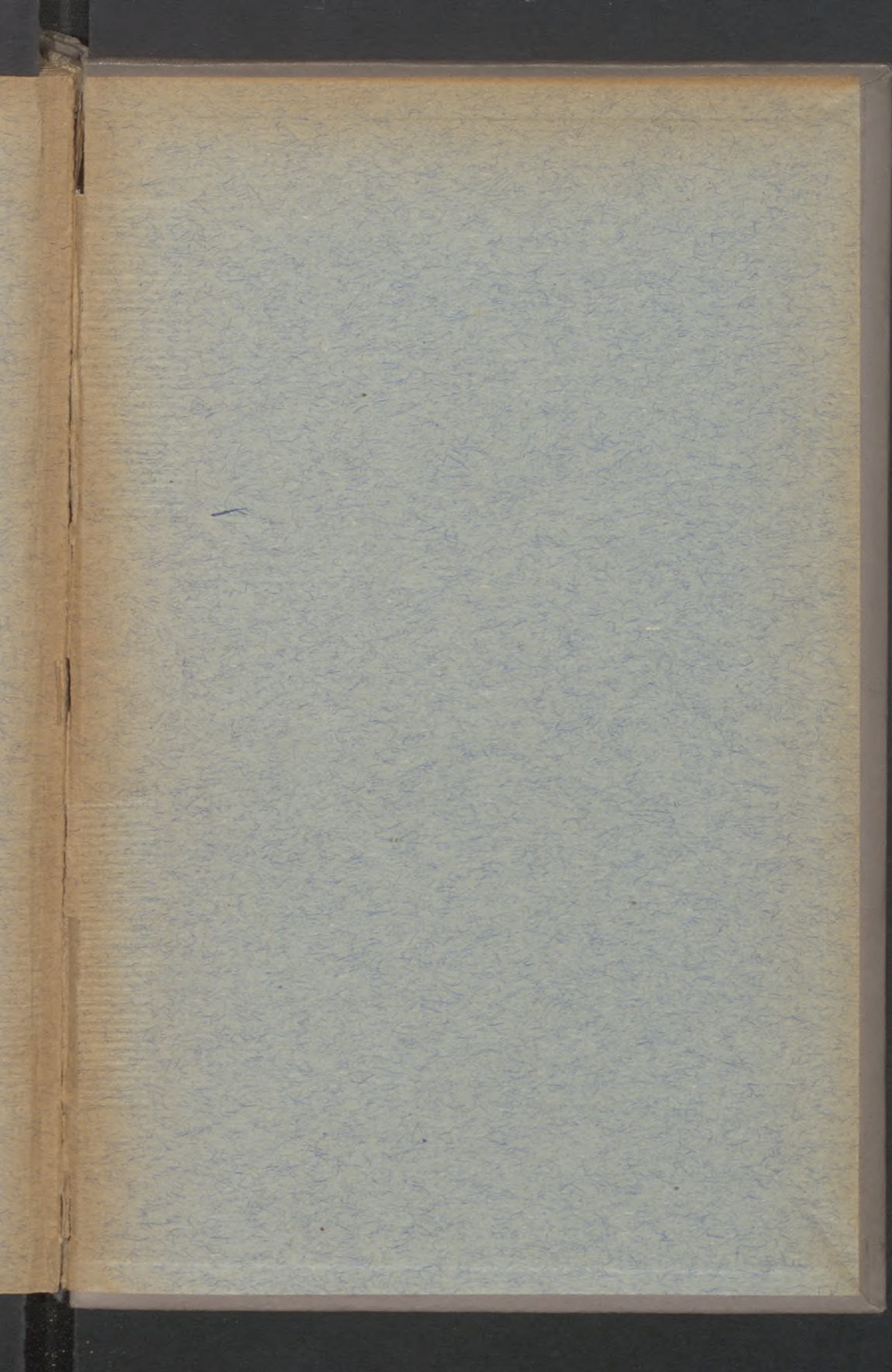
A fejedelem a sötét háborgó tengert nézte. Nem akarta, hogy most arcába lásson valaki. Mikes szeméből lassan gördült alá két könnycsepp, a hajó pedig ment előre Törökország felé.

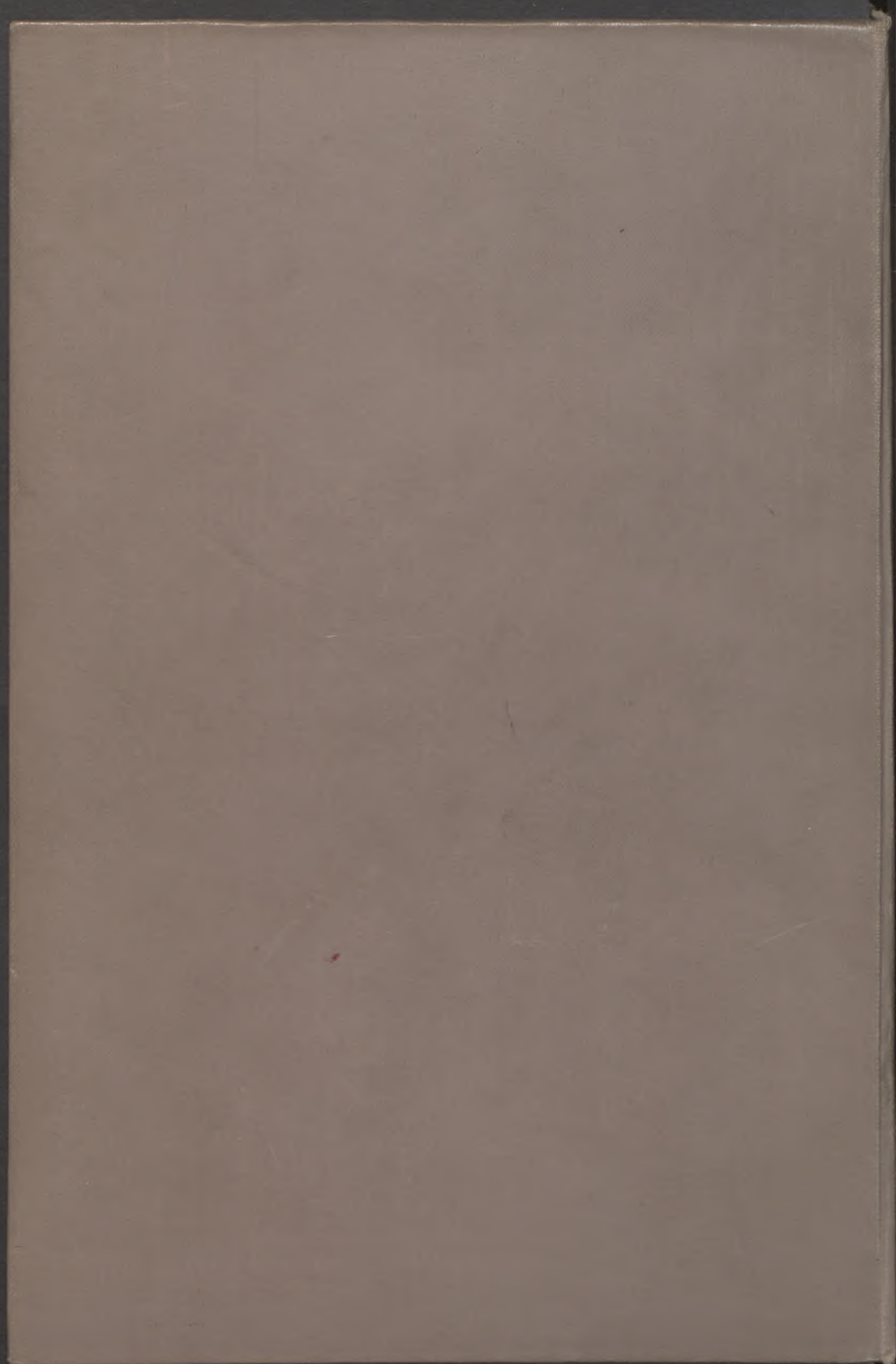
VÉGE

|| RÁKÓCZI ||

| FEJEDELM

| A. | НАРКИА'ЛЪ

| UDVARÁBAI ||